

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΤΜΗΜΑ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΡΑΠΕΖΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ «ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ
ΚΑΙ ΤΡΑΠΕΖΙΚΗ»

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**ΘΕΣΜΙΚΗ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΤΕΦΑΝΑΔΗΣ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: ΧΑΡΤΟΥΛΑΡΗ ΜΑΡΙΑ (ΜΧΡΗ 1924)

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΤΕΦΑΝΑΔΗΣ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Α. ΑΝΤΖΟΥΛΑΤΟΣ

ΕΠΙΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Μ. ΑΝΘΡΩΠΕΛΟΣ

Πειραιάς, Φεβρουάριος 2021

Αφιερώσεις

Αφιερωμένη στην οικογένεια μου για τη στήριξη καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες προς τον επιβλέποντα καθηγητή Κ. Χρήστο Στεφανάδη για την πολύτιμη βοήθειά του και την ουσιαστική καθοδήγηση κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας εργασίας, καθώς επίσης και προς όλους τους καθηγητές μου για τις γνώσεις που αποκόμισα κατά τη διάρκεια της φοίτησής μου.

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της σημασίας της θεσμικής ποιότητας στην κατανομή της εργασίας ως ποσοστού του ΑΕΠ. Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζονται οι κύριοι λόγοι μείωσης του εισοδήματος των εργαζομένων ως ποσοστό του ΑΕΠ τις τελευταίες δεκαετίες καθώς και η σχέση της θεσμικής ποιότητας με το μερίδιο εργασίας.

Εφαρμόζοντας γραμμικό μικτό μοντέλο παλινδρόμησης (mixed linear model) διαπιστώνεται ότι η θεσμική ποιότητα είναι ένας θετικός και σημαντικός παράγοντας πρόβλεψης του μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ. Τα ευρήματα επιβεβαιώνονται για το σύνολο του δείγματος καθώς και τις χώρες που ανήκουν στις Ομάδες 2 και 3. Αντιθέτως, τα ευρήματα για τις χώρες της Ομάδας 1 (δηλαδή τις χώρες με χαμηλή θεσμική ποιότητα) δείχνουν ότι η επίδραση κατά κεφαλήν ΑΕΠ στο μερίδιο εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι μεγαλύτερη της αντίστοιχης της θεσμικής ποιότητας.

Τέλος, αναφορικά με τους λόγους που το μερίδιο εργασίας στο ΑΕΠ τείνει να μειώνεται, φαίνεται ότι η παγκοσμιοποίηση, η αυτοματοποίηση, και η χαμηλή θεσμική ποιότητα είναι οι σημαντικότεροι παράγοντες.

Λέξεις-κλειδιά: μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ, μερίδιο κεφαλαίου στο ΑΕΠ, θεσμική ποιότητα, κατά κεφαλήν ΑΕΠ

Abstract

The purpose of the dissertation is to explore the importance of institutional quality in the distribution of labor share as a percentage of GDP. In this context, it investigates the reasons that may explain the reduction of labor share as a percentage of GDP in the recent decades. Further, it focuses on the relationship between institutional quality and labor share.

By applying a mixed linear model, the results show that institutional quality is a positive and important predictor of labor's share of GDP. The findings are confirmed for the entire sample as well as the countries belonging to Groups 2 and 3. On the contrary, the findings for Group 1 countries (i.e., countries with low institutional quality) show that the GDP per capita effect on labor share as a percentage of GDP is greater than that of institutional quality.

Finally, regarding why labor share in GDP tends to decline, it seems that globalization, automation, and low institutional quality are the most important factors.

Keywords: labor share of GDP, capital share of GPD, institutional quality, GDP per capita

Πίνακας Περιεχομένων

Αφιερώσεις	ii
Ευχαριστίες.....	iii
Περίληψη.....	iv
Abstract.....	v
Πίνακας Περιεχομένων	vi
Κατάλογος Πινάκων.....	vii
Κατάλογος Διαγραμμάτων	vii
Εισαγωγή.....	1
Κεφάλαιο 2: Βιβλιογραφική Ανασκόπηση.....	4
2.1 Απελευθέρωση του κεφαλαίου και οικονομική ανάπτυξη	4
2.2 Κατανομή ΑΕΠ στην εργασία	9
2.2.1 Κύριοι λόγοι για τη μείωση του μεριδίου εργασίας.....	13
2.2.2 Κατανομή του εισοδήματος ανά εισοδηματική ομάδα	17
2.3 Κατανομή ΑΕΠ στο κεφάλαιο	25
Κεφάλαιο 3: Θεσμική Ποιότητα.....	32
3.1 Εισαγωγή	32
3.2 Παράγοντες που συμβάλλουν στη θεσμική ποιότητα	34
3.3 Θεσμική ποιότητα και οικονομική ευημερία	40
3.4 Θεσμική ποιότητα και διαφθορά	42
Κεφάλαιο 4: Ερευνητική Μεθοδολογία.....	46
4.1 Ερευνητικό σχέδιο	46
4.2 Ερευνητικό δείγμα	46
4.3 Συλλογή και επεξεργασία δεδομένων.....	47
4.4 Γραμμικό μικτό μοντέλο παλινδρόμησης.....	48
Κεφάλαιο 5: Ανάλυση και Συζήτηση Αποτελεσμάτων.....	49
5.1 Συνολικά αποτελέσματα για τις τρεις ομάδες χωρών	49
5.2 Αποτελέσματα χωρών Ομάδας 1	50
5.3 Αποτελέσματα χωρών Ομάδας 2	51
5.4 Αποτελέσματα χωρών Ομάδας 3	52
5.5 Σχολιασμός ευρημάτων.....	53
Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα.....	56
6.1 Γενικά συμπεράσματα	56
6.2 Περιορισμοί έρευνας.....	57
6.3 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα	57
Βιβλιογραφία	58

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1 - Μέσο διαθέσιμο εισόδημα νοικοκυριών, Ευρώπη (2008-2017)	24
Πίνακας 2 - Μερίδιο επενδύσεων του ΑΕΠ ανά θεσμικό τομέα (2008-2018)	39
Πίνακας 3 - Ομάδες χωρών δείγματος	47
Πίνακας 4 - Συνολικά αποτελέσματα για τις ομάδες χωρών	49
Πίνακας 5 - Αποτελέσματα των χωρών που ανήκουν στην Ομάδα 1	50
Πίνακας 6 - Αποτελέσματα των χωρών που ανήκουν στην Ομάδα 2	51
Πίνακας 7 - Αποτελέσματα των χωρών που ανήκουν στην Ομάδα 3	52
Πίνακας 8 – Σύγκριση επιπτώσεων μεταβολών ανεξάρτητων μεταβολών στην εξαρτημένη μεταβλητή	53

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1 Μερίδιο εργασίας σε προηγμένες οικονομίες, % ΑΕΠ (1980-2017).....	10
Διάγραμμα 2 Μερίδιο εργασίας % ΑΕΠ στις Ηνωμένες Πολιτείες (1947-2018).....	11
Διάγραμμα 3 Κατανάλωση των νοικοκυριών % ΑΕΠ στην Ε.Ε., (1995-2019)	12
Διάγραμμα 4 Επενδύσεις σε μη χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία % ΑΕΠ στην Ε.Ε. (1995-2006)	13
Διάγραμμα 5 Μερίδιο ανώτατου δεκατημόριου εισοδήματος, Γαλλία (1900-1998).....	18
Διάγραμμα 6 Μεταβολές στην εισοδηματική ανισότητα σε επιλεγμένες χώρες (1977-1997)	20
Διάγραμμα 7 Τομείς που συνέβαλαν περισσότερο στην αύξηση του μεριδίου του κεφαλαίου στη συνολική παραγωγή.....	29
Διάγραμμα 8 Ελλάδα - Επενδύσεις κεφαλαίου, ποσοστό του ΑΕΠ (1980-2019)	31

Εισαγωγή

Από τη δεκαετία του 1980, οι περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες αντιμετώπισαν το πρόβλημα της εισοδηματικής ανισότητας, γεγονός που οδήγησε στη συζήτηση των ζητημάτων ανισότητας και αναδιανομής σε ακαδημαϊκό και πολιτικό επίπεδο. Εντούτοις, από τις συζητήσεις αυτές προέκυψαν διαφορετικές απόψεις σχετικά με το τι μπορεί και τι δεν μπορεί να κάνει το κράτος για να προωθήσει την συλλογική ευημερία. Μολονότι κατά τη διάρκεια των ετών έχουν αναγνωρισθεί νέες αιτίες εισοδηματικής ανισότητας, όπως η παγκοσμιοποίηση, η χαμηλή ειδίκευση, η μεροληπτική τεχνολογική αλλαγή ή η μετανάστευση, εξακολουθεί να επικρατεί η άποψη ότι η αυξανόμενη ανισότητα μπορεί να ελεγχθεί με τη βελτίωση των υφιστάμενων θεσμών. Ωστόσο, συχνά παραβλέπεται το γεγονός ότι η επιδείνωση της κατανομής του εισοδήματος συνδέεται όχι μόνο με την εμβάθυνση των υφιστάμενων, αλλά και με την εμφάνιση νέων κοινωνικών ασυμμετριών που απαιτούν νέο θεσμικό περιβάλλον και ρυθμίσεις (Josifidis et al., 2017).

Από την άλλη πλευρά, παρά το γεγονός ότι η εγγενής αξία της χρηστής διακυβέρνησης και των θεσμών είναι παγκοσμίως αποδεκτή και αποτελεί τη βάση της έννοιας της ένταξης, η οργανική της αξία ως μέσο βελτιωμένης οικονομικής ανάπτυξης και δικαιότερης κατανομής του εισοδήματος δεν είναι άμεσα εμφανής. Για τον λόγο αυτόν, εμπειρική μελέτη εστιάζει στην μέτρηση της διακυβέρνησης και της θεσμικής ποιότητας και στον ρόλο τους στην οικονομική ανάπτυξη στις αναπτυσσόμενες Ασιατικές οικονομίες. Τα ευρήματα καταδεικνύουν ότι και οι δύο μεταβλητές συμβάλλουν στην επεξήγηση των διακυμάνσεων των επιδόσεων ανάπτυξης σε όλη τη χώρα και της εισοδηματικής ανισότητας στην περιοχή (Johnson et al., 2010). Οι Adams-Kane and Lim (2014) διερευνούν τη σχέση μεταξύ θεσμικής ποιότητας, εκπαιδευτικών αποτελεσμάτων, και οικονομικών επιδόσεων με στόχο να καθορίσουν τους δεσμούς με τους οποίους η αποτελεσματικότητα της κυβέρνησης επηρεάζει το κατά κεφαλήν εισόδημα, μέσω της μεσολαβητικής επίδρασής του σχηματισμού ανθρώπινου κεφαλαίου. Τα αποτελέσματα αποκαλύπτουν σημαντική και θετική επίπτωση του ανθρώπινου κεφαλαίου στο κατά κεφαλήν εισόδημα. Άλλη μελέτη εξετάζει εμπειρικά μεταβλητές ανάπτυξης μικρών εταιρειών, όπως το ανθρώπινο κεφάλαιο, η θεσμική ποιότητα, και οι διευθυντικές ικανότητες. Χρησιμοποιώντας δείγμα

δεδομένων από 1606 επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε μεταβατικές οικονομίες, η μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι αναπτυξιακές φιλοδοξίες, οι διευθυντικές ικανότητες, και η εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού είναι από τις σημαντικότερες μεταβλητές που συνδέονται με την ανάπτυξη. Μεταξύ των μεταβλητών θεσμικής ποιότητας, μόνο η διαφθορά φαίνεται να είναι σημαντική με αρνητικό αντίκτυπο στην ανάπτυξη (Krasniqi and Mustafa, 2016).

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετασθεί κατά πόσον οι χώρες με καλύτερη θεσμική ποιότητα κατανέμουν μεγαλύτερο ή μικρότερο ποσοστό του ΑΕΠ στην εργασία. Συζητώντας τις θεωρίες της θεσμικής ποιότητας και της κατανομής του ΑΕΠ στους δύο βασικούς παραγωγικούς συντελεστές, το κεφάλαιο και την εργασία, η διπλωματική επιδιώκει να απαντήσει στα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

1. Για ποιους λόγους το εισόδημα των εργαζομένων ως ποσοστό του ΑΕΠ τείνει να μειώνεται τις τελευταίες δεκαετίες;
2. Πώς συνδέεται η θεσμική ποιότητα με το εισόδημα των εργαζομένων ως ποσοστό του ΑΕΠ;

Η μεθοδολογία που εφαρμόζεται είναι ποσοτική ανάλυση δευτερογενών δεδομένων τα οποία συλλέγονται από τη βάση δεδομένων της Παγκόσμιας Τράπεζας, το αρχείο δεδομένων Penn World Table των Feenstra et.al. (2015) και τη βάση δεδομένων του ΟΟΣΑ. Η επεξεργασία των δεδομένων γίνεται με το στατιστικό πρόγραμμα Stata και εφαρμόζεται το γραμμικό μικτό μοντέλο παλινδρόμησης (mixed linear model). Ο στόχος της μεθοδολογίας μέσω του γραμμικού μικτού μοντέλου παλινδρόμησης είναι διττός: (1) να διαπιστώσει εάν η θεσμική ποιότητα είναι σημαντικός παράγοντας πρόβλεψης του εισοδήματος των εργαζομένων ως ποσοστό του ΑΕΠ και (2) να διαπιστώσει εάν η θεσμική ποιότητα είναι θετικός ή αρνητικός παράγοντας πρόβλεψης.

Η δομή της διπλωματικής είναι η ακόλουθη:

Το κεφάλαιο 2 παρουσιάζει την βιβλιογραφική ανασκόπηση εστιάζοντας στην απελευθέρωση του κεφαλαίου και την σχέση της με την οικονομική ανάπτυξη. Εξετάζει το μερίδιο της εργασίας και του κεφαλαίου στο ΑΕΠ και παραθέτει του λόγους μείωση του μεριδίου εργασίας καθώς και την κατανομή του εισοδήματος ανά εισοδηματική ομάδα.

Το κεφάλαιο 3 παρουσιάζει τη σημασία και τον ρόλο της θεσμικής ποιότητας στην οικονομική ευημερία καθώς και την σχέση της θεσμικής ποιότητας με τη διαφθορά. Επιπλέον, εξηγεί τους παράγοντες που συμβάλλουν στη θεσμική ποιότητα.

Το κεφάλαιο 4 εξηγεί την ερευνητική μεθοδολογία με το ερευνητικό σχέδιο, το ερευνητικό δείγμα και την επεξήγηση του γραμμικού μικτού μοντέλου παλινδρόμησης.

. Στο κεφάλαιο 5 συζητούνται τα εμπειρικά ευρήματα και συγκρίνονται με υπάρχουσες μελέτες.

Η Διπλωματική ολοκληρώνεται στο Κεφάλαιο 6 με τα συμπεράσματα, τους περιορισμούς της έρευνας, και τις προτάσεις.

Κεφάλαιο 2: Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

2.1 Απελευθέρωση του κεφαλαίου και οικονομική ανάπτυξη

Η εμπειρία δείχνει ότι η διεθνής χρηματοπιστωτική ελευθέρωση μπορεί να συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη καθώς ο διεθνής δανεισμός βοηθά τις επιμέρους χώρες να εξομαλύνουν την κατανάλωση και τη χρηματοδότηση παραγωγικών επενδύσεων. Για παράδειγμα, η συμβατική άποψη, μέρος της λεγόμενης Συναίνεσης της Ουάσιγκτον¹, είναι αρκετά αισιόδοξη όσον αφορά τις επιπτώσεις της οικονομικής απελευθέρωσης. Σύμφωνα με τον Fischer (1997), αναπληρωτή διευθυντή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), η ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων διευκολύνει μια πιο αποτελεσματική παγκόσμια κατανομή των αποταμιεύσεων και συμβάλλει στη διοχέτευση των πόρων στις πιο παραγωγικές τους χρήσεις, αυξάνοντας έτσι την οικονομική ανάπτυξη και την ευημερία. Τα διεθνή κεφάλαια έχουν διευρύνει τις ευκαιρίες για διαφοροποίηση χαρτοφυλακίου και, ως εκ τούτου, παρέχουν στους επενδυτές τη δυνατότητα να επιτύχουν υψηλότερες αποδόσεις προσαρμοσμένες στον κίνδυνο. Τέλος, όπως η απελευθέρωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών προωθεί την ανάπτυξη μέσω της αύξησης της πρόσβασης στην εξελιγμένη τεχνολογία και ο εξαγωγικός ανταγωνισμός έχει βελτιώσει την εγχώρια τεχνολογία, έτσι η απελευθέρωση του κεφαλαίου μπορεί να αυξήσει την αποτελεσματικότητα του εγχώριου οικονομικού συστήματος και την πρόσβαση στις διεθνείς κεφαλαιαγορές.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 και του 1990, πολλές αναπτυσσόμενες χώρες προχώρησαν σε εκτεταμένες μεταρρυθμίσεις των χρηματοπιστωτικών τους συστημάτων με στόχο να καταστούν περισσότερο προσανατολισμένες στην αγορά. Στην ουσία, οι δημοσιονομικές μεταρρυθμίσεις στις ημι-βιομηχανικές χώρες χαρακτηρίστηκαν από την τεράστια αύξηση των χρηματιστηριακών

---

¹ Η Συναίνεση της Ουάσιγκτον (Washington Consensus) αναφέρεται σε ένα σύνολο οικονομικών πολιτικών ελεύθερης αγοράς που υποστηρίζονται από εξέχοντα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Παγκόσμια Τράπεζα και το Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ. Ο Βρετανός οικονομολόγος John Williamson επινόησε τον όρο το 1989. Η Συναίνεση της Ουάσιγκτον συνέστησε διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που αύξησαν το ρόλο των δυνάμεων της αγοράς με αντάλλαγμα την άμεση οικονομική βοήθεια. Μερικά παραδείγματα περιλαμβάνουν τις ελεύθερες συναλλαγματικές ισοτιμίες και το ελεύθερο εμπόριο.

αγορών καθώς, μεταξύ 1983 και 1993, η συνδυασμένη κεφαλαιοποίηση των εταιρειών στις 38 αναδυόμενες αγορές αυξήθηκε από εκατό δισεκατομμύρια σε σχεδόν ένα τρισεκατομμύριο δολάρια ΗΠΑ (Feldman and Kumar, 1994). Η αντίστοιχη ανάπτυξη στις αγορές των βιομηχανικών χωρών ήταν από τρία έως δέκα τρισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ, ενώ αρκετές κορυφαίες μεμονωμένες αναδυόμενες αγορές (π.χ. Μεξικό Κορέα και Ταϊλάνδη) κατέγραψαν αύξηση της κεφαλαιοποίησης της αγοράς κατά 20%, γεγονός που τις κατέστησε μεγαλύτερες από το μέσο ευρωπαϊκό χρηματιστήριο κατά την περίοδο αυτή (Singh, 1997).

Ο Levine (2001) συγκεντρώνει την υπάρχουσα θεωρία και αποδεικτικά στοιχεία για να αξιολογήσει κατά πόσον η παγκόσμια απελευθέρωση του κεφαλαίου προωθεί την οικονομική ανάπτυξη, μέσω της βελτίωσης της λειτουργίας των εγχώριων χρηματοπιστωτικών αγορών και των τραπεζών. Τα ευρήματα αποκαλύπτουν ότι η ελευθέρωση των περιορισμών στις διεθνείς ροές χαρτοφυλακίου τείνει να ενισχύσει τη ρευστότητα του χρηματιστηρίου. Με τη σειρά της, αυξάνεται η ρευστότητα της αγοράς και επιταχύνεται η οικονομική ανάπτυξη κυρίως με την τόνωση της αύξησης της παραγωγικότητας. Δεύτερον, η μεγαλύτερη παρουσία ξένων τραπεζών τείνει να ενισχύσει την αποτελεσματικότητα του εγχώριου τραπεζικού συστήματος. Με τη σειρά τους, οι καλύτερα αναπτυγμένες τράπεζες ενθαρρύνουν την οικονομική ανάπτυξη και την αύξηση της παραγωγικότητας. Έτσι, η διεθνής χρηματοπιστωτική ολοκλήρωση μπορεί να συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη ενθαρρύνοντας τη βελτίωση του εγχώριου χρηματοπιστωτικού συστήματος. Εμπειρική μελέτη διερευνά τη συσχέτιση μεταξύ των ελεύθερων ροών του κεφαλαίου με τους δείκτες απελευθέρωσης της χρηματιστηριακής αγοράς και διαπιστώνει ότι οι διαφορές που εντοπίζονται αντανακλούν τις διαφορές μεταξύ των οικονομιών των χωρών. Ωστόσο, το γενικό εύρημα είναι ότι η απελευθέρωση του κεφαλαίου έχει θετική επίπτωση στην ανάπτυξη, ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες (Edison et.al., 2004). Οι Klein and Olivei (2008) διαπιστώνουν μία στατιστικά σημαντική και οικονομικά σημαντική επίδραση της απελευθέρωσης του κεφαλαίου στην χρηματοπιστωτική σταθερότητα και την οικονομική ανάπτυξη σε δείγμα χωρών κατά την περίοδο 1986-1995. Οι χώρες που επιτρέπουν την ελεύθερη ροή των κεφαλαίων κατά τη διάρκεια ορισμένων ή όλων αυτών των ετών φαίνονται να εμφανίζουν μεγαλύτερο οικονομικό βάθος και μεγαλύτερη οικονομική ανάπτυξη από τις χώρες με συνεχιζόμενους περιορισμούς του κεφαλαίου. Εμπειρική μελέτη

σε δείγμα 94 χωρών για την περίοδο 1955-2004 εξετάζει κατά πόσον η απελευθέρωση του κεφαλαίου οδηγεί σε υψηλότερη οικονομική ανάπτυξη. Τα ευρήματα επιβεβαιώνουν ότι η απελευθέρωση του κεφαλαίου συσχετίζεται θετικά με την ανάπτυξη τόσο στις αναπτυγμένες όσο και στις αναδυόμενες χώρες (Quinn, and Toyoda, 2008).

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα είναι ότι, μέσω της απελευθέρωσης του κεφαλαίου ευνοούνται οι άμεσες ξένες επενδύσεις (Foreign Direct Investment, FDI), οι οποίες μπορούν να διευκολύνουν τη μεταφορά τεχνολογικής και διαχειριστικής τεχνογνωσίας. Οι επενδύσεις χαρτοφυλακίου και ο δανεισμός ξένων τραπεζών μπορούν επίσης να συμβάλουν στην ανάπτυξη της εγχώριας χρηματοπιστωτικής αγοράς, ενώ η αύξηση των ανταμοιβών για καλές πολιτικές και των κυρώσεων για κακές πολιτικές μπορούν να προωθήσουν πιο πειθαρχημένες μακροοικονομικές πολιτικές (Saggi, 2002).

Η απελευθέρωση του κεφαλαίου επιτρέπει τη ροή οικονομικών πόρων από χώρες που έχουν αφθονία αλλά οι αναμενόμενες αποδόσεις είναι χαμηλές, σε χώρες με λιγότερους πόρους όπου οι αναμενόμενες αποδόσεις είναι υψηλές. Η ροή των πόρων μειώνει το κόστος κεφαλαίου και συμβάλλει στην αύξηση των επενδύσεων και της παραγωγής (Henry, 2003). Εντούτοις, οι Prasad et.al. (2007) επιδιώκουν να προσδιορίσουν κατά πόσον οι αυξανόμενες ροές κεφαλαίων από μη βιομηχανικές προς βιομηχανικές χώρες έχουν βλάψει την ανάπτυξη στις μη βιομηχανικές οικονομίες. Οι συγγραφείς διαπιστώνουν ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ των ισοζυγίων τρεχουσών συναλλαγών και της ανάπτυξης μεταξύ των μη βιομηχανικών χωρών, γεγονός που σημαίνει ότι η μειωμένη εξάρτηση από ξένα κεφάλαια συσχετίζεται με υψηλότερη ανάπτυξη. Αυτό που εξηγεί τα αποτελέσματα, τα οποία είναι αντίθετα με τις προβλέψεις των συμβατικών θεωρητικών μοντέλων, είναι ότι ακόμη και οι επιτυχημένες αναπτυσσόμενες χώρες έχουν περιορισμένη ικανότητα απορρόφησης ξένων πόρων, είτε επειδή οι χρηματοπιστωτικές αγορές τους είναι υπανάπτυκτες είτε επειδή οι οικονομίες τους είναι επιρρεπείς σε υπερεκτίμηση που προκαλείται από τις ταχείες εισροές κεφαλαίων.

Από την άλλη πλευρά, η χρηματοπιστωτική απελευθέρωση ενέχει πολλούς κινδύνους. Ο Stiglitz (2000) υπογραμμίζει ότι ένα από τα βασικότερα προβλήματα είναι ότι η απελευθέρωση της κεφαλαιαγοράς έγινε βιαστικά, χωρίς να θέσει σε εφαρμογή ένα αποτελεσματικό κανονιστικό πλαίσιο. Δεν είναι τυχαίο ότι η Ινδία

και η Κίνα, οι δύο μεγάλες αναπτυσσόμενες χώρες που επέζησαν της ασιατικής κρίσης του 1997-1998 και συνέχισαν με εντυπωσιακά ισχυρή ανάπτυξη, παρά το παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον, επέβαλλαν ισχυρούς ελέγχους στην κίνηση των κεφαλαίων. Τα επιχειρήματα για την απελευθέρωση της κεφαλαιαγοράς βασίζονται σε μεγάλο βαθμό σε τυποποιημένα επιχειρήματα, τα οποία βασίζονται σε ένα συμβατικό νεοκλασικό μοντέλο και αγνοούν τους ειδικούς τρόπους με τους οποίους οι οικονομικές αγορές και οι κεφαλαιαγορές διαφέρουν από τις αγορές για αγαθά και υπηρεσίες, όπως ο χάλυβας. Οι υποστηρικτές της απελευθέρωσης του κεφαλαίου επικεντρώνονται στην αποτελεσματικότητα, χωρίς να λαμβάνουν υπόψιν τις συνέπειες διανομής, πιθανώς πιστεύοντας ότι αν τα κέρδη είναι αρκετά μεγάλα, τα οφέλη θα ευνοήσουν και τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα ή η κυβέρνηση θα λάβει ενεργά μέτρα για την προστασία των στρωμάτων αυτών.

Ειδικότερα, σε χώρες με υπανάπτυκτα χρηματοπιστωτικά συστήματα, η ταχεία επέκταση του τραπεζικού δανεισμού που δημιουργούν οι εισροές κεφαλαίων μπορεί να οδηγήσει σε επιδείνωση των τραπεζικών ισολογισμών, η οποία με τη σειρά της μπορεί να αυξήσει την ευπάθεια αυτών των οικονομιών σε χρηματοπιστωτικές κρίσεις (Calvo et.al., 1993). Ο Edwards (1984) υπογραμμίζει ότι, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, ορισμένες αναπτυσσόμενες χώρες αποφάσισαν να απελευθερώσουν τις οικονομίες τους μέσω μεταρρυθμίσεων που αποσκοπούσαν στην αύξηση του ρόλου του μηχανισμού της αγοράς και στη μείωση των εμποδίων του διεθνούς εμπορίου και των κινήσεων κεφαλαίων. Σημαντικές μεταρρυθμίσεις απελευθέρωσης έλαβαν χώρα στην Αργεντινή, τη Χιλή και την Ουρουγουάη όπου καταργήθηκαν οι ποσοτικοί περιορισμοί στο εμπόριο, μειώθηκαν τα επίπεδα των δασμών, αναπτύχθηκαν οι εγχώριες κεφαλαιαγορές και άρθηκαν οι περιορισμοί στις διεθνείς κινήσεις κεφαλαίων. Ωστόσο, μια δεκαετία μετά την πρώτη εφαρμογή αυτών των μεταρρυθμίσεων, τα αποτελέσματα αντιστράφηκαν οδηγώντας τις οικονομίες αυτές σε απομόνωση με σοβαρές χρηματοπιστωτικές κρίσεις και κατάρρευση της εικονικής εθνικοποίησης των τραπεζικών τομέων. Στο πλαίσιο ενός σχεδίου σταθεροποίησης του πληθωρισμού που συνοδεύεται από την απελευθέρωση του εμπορίου, το πρόωρο άνοιγμα του λογαριασμού κεφαλαίου μπορεί να προκαλέσει ανατίμηση, λόγω των υψηλών επιτοκίων που συνδέονται με το σχέδιο σταθεροποίησης καθώς και μεταβλητότητα στη συναλλαγματική ισοτιμία. Και οι δύο αυτές

επιπτώσεις καθιστούν την ελευθέρωση του εμπορίου προβληματική (Grandes and Reisen, 2003). Σύμφωνα με τον Karunaratne (2010), οι εισροές κεφαλαίων μπορούν να οδηγήσουν σε ανατίμηση του εγχώριου νομίσματος, επηρεάζοντας δυσμενώς το εμπορικό ισοζύγιο. Οι μεγάλες και απότομες εισροές μπορούν να τροφοδοτήσουν την ταχεία αύξηση της κατανάλωσης, τον υψηλό πληθωρισμό και μη βιώσιμα ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

Στον απόηχο της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008, οι επιπτώσεις της απελευθέρωσης του κεφαλαίου στην σταθερότητα και την οικονομική ανάπτυξη έχουν υποβληθεί σε αυξημένο έλεγχο. Ένα σκέλος της λογοτεχνίας εντοπίζει μία θετική σχέση μεταξύ της χρηματοπιστωτικής απελευθέρωσης και της οικονομικής ανάπτυξης. Ωστόσο, άλλοι τονίζουν ότι χρηματοπιστωτική απελευθέρωση οδηγεί σε χρηματοπιστωτική αστάθεια που μπορεί να είναι επιζήμια για την οικονομική ανάπτυξη. Μελέτη σε δείγμα 41 αφρικανικών χωρών για την περίοδο 1985-2010 αποκαλύπτει ότι η απελευθέρωση του κεφαλαίου συσχετίζεται θετικά με την χρηματοπιστωτική αστάθεια, ενώ η οικονομική ανάπτυξη μειώνει τη χρηματοπιστωτική αστάθεια σημαντικά κατά την περίοδο πριν από την απελευθέρωση σε σύγκριση με την περίοδο μετά την απελευθέρωση (Batuo et.al., 2018).

Συνολικά, δεν υπάρχουν στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι η απελευθέρωση του κεφαλαίου αυξάνει συστηματικά τις επενδύσεις ή την ανάπτυξη στις αναδυόμενες αγορές. Τα κεφάλαια έχουν εξαιρετικά ευμετάβλητη και προκυκλική συμπεριφορά και υπάρχουν ενδείξεις ότι η απελευθέρωσή τους αυξάνει την αστάθεια της παραγωγής και της κατανάλωσης. Υπάρχουν επίσης στοιχεία που αποδεικνύουν ότι η απελευθέρωση των κεφαλαίων καθιστά τις εγχώριες χρηματοπιστωτικές αγορές πιο ασταθείς και επιρρεπείς σε κρίσεις. Ωστόσο οι επιπτώσεις της χρηματοπιστωτικής απελευθέρωσης διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των χωρών καθώς εξαρτώνται από το εάν η οικονομία είναι αναπτυγμένη, από το εάν η εγχώρια χρηματοπιστωτική αγορά είναι αναπτυγμένη, και από τον βαθμό ποιότητας των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων (Broner and Ventura, 2010). Επιπλέον, ενώ η συζήτηση για τα πλεονεκτήματα της απελευθέρωσης του κεφαλαίου δεν είναι νέα, έχει αναζωπυρωθεί μετά τις κρίσεις στις αναδυόμενες αγορές της δεκαετίας του 1990. Η κρίση του Μεξικού, και ειδικότερα η ασιατική κρίση, έδειξαν ότι ακόμη και οι χώρες με υγιείς μακροοικονομικές πολιτικές θα μπορούσαν να επηρεαστούν από την ταχεία αντιστροφή των ροών κεφαλαίων.

Τα γεγονότα αυτά έχουν προκαλέσει προτάσεις που μετακινούν το ενδιαφέρον από την ελεύθερη κίνηση των κινήσεων κεφαλαίων στην πλήρη απαγόρευση των διεθνών χρηματοπιστωτικών συναλλαγών. Υπό αυτό το πρίσμα, οι Grilli and Milesi-Ferretti (1995) μελετούν τους καθοριστικούς παράγοντες και τις επιπτώσεις των περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων (capital controls) σε μία ομάδα 61 αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι τα capital controls είναι πιθανότερο να ισχύουν σε χώρες με χαμηλό εισόδημα και μεγάλο μερίδιο της κυβέρνησης, όπου η κεντρική τράπεζα δεν είναι ανεξάρτητη. Άλλοι καθοριστικοί παράγοντες των ελέγχων περιλαμβάνουν το καθεστώς συναλλαγματικής ισοτιμίας, τις ανισορροπίες του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και τον βαθμό ανοίγματος της οικονομίας. Τέλος, τα capital controls συνδέονται με υψηλότερο πληθωρισμό και χαμηλότερα επιτόκια.

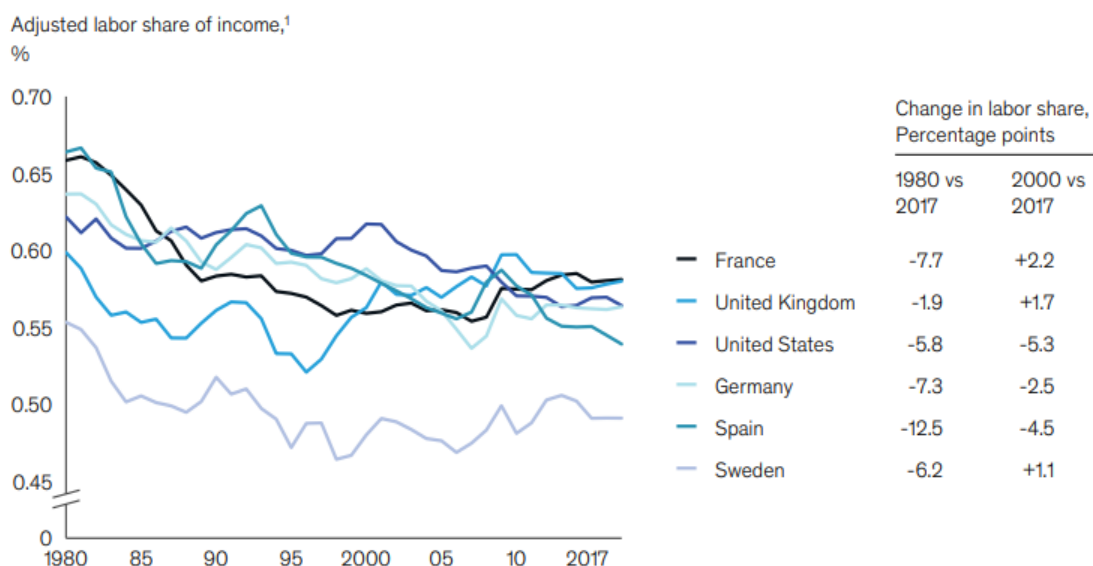
2.2 Κατανομή ΑΕΠ στην εργασία

Το μερίδιο του εισοδήματος εργασίας είναι το ποσοστό του εθνικού εισοδήματος που χορηγείται για την αποζημίωση εργασίας, δηλαδή το ποσό του ΑΕΠ που καταβάλλεται σε μισθούς, μισθούς και παροχές. Σύμφωνα με τους Manyika et.al. (2019), το μερίδιο του εισοδήματος εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώνεται στις αναπτυγμένες και, σε μικρότερο βαθμό, στις αναδυόμενες οικονομίες από τη δεκαετία του 1980. Αυτό έχει προκαλέσει ανησυχίες σχετικά με την επιβράδυνση της αύξησης του εισοδήματος, την ανισότητα και την απώλεια της αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών που απαιτείται για να τροφοδοτήσει τη ζήτηση στην οικονομία.

Από την άλλη πλευρά, οι μειώσεις του μεριδίου εργασίας σε όλες τις προηγμένες οικονομίες είναι ευρέως διαδεδομένες αλλά όχι ομοιόμορφες. Το μερίδιο εργασίας του εισοδήματος σε ένα μεγάλο δείγμα 35 προηγμένων οικονομιών μειώθηκε κατά μέσο όρο από περίπου 54,0% το 1980 σε 50,5% το 2014, απώλεια 3,5 ποσοστιαίων μονάδων. Σε ορισμένες προηγμένες οικονομίες, τα μερίδια εισοδήματος εργασίας έφθασαν στο χαμηλότερο επίπεδο τον τελευταίο μισό αιώνα λίγο πριν από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008. Η Γερμανία, για παράδειγμα, γνώρισε μια σταθερή, μακροπρόθεσμη μείωση από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 έως την χρηματοπιστωτική κρίση, και έκτοτε ανέκαμψε ελαφρώς. Στη Γαλλία, το μερίδιο εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ

μειώθηκε απότομα στις δεκαετίες του 1980 και του 1990 πριν σταθεροποιηθεί στις αρχές της δεκαετίας του 2000 και, όπως και στη Γερμανία, αυξήθηκε αργά μετά την κρίση του 2008. Αντιθέτως, το Ηνωμένο Βασίλειο αποτελεί εξαίρεση καθώς το μερίδιο εργασίας της, αν και ευμετάβλητο, αυξάνεται από το τέλος της δεκαετία του 1990, με σχετικά σταθερές τιμές τα τελευταία χρόνια (Διάγραμμα 1).

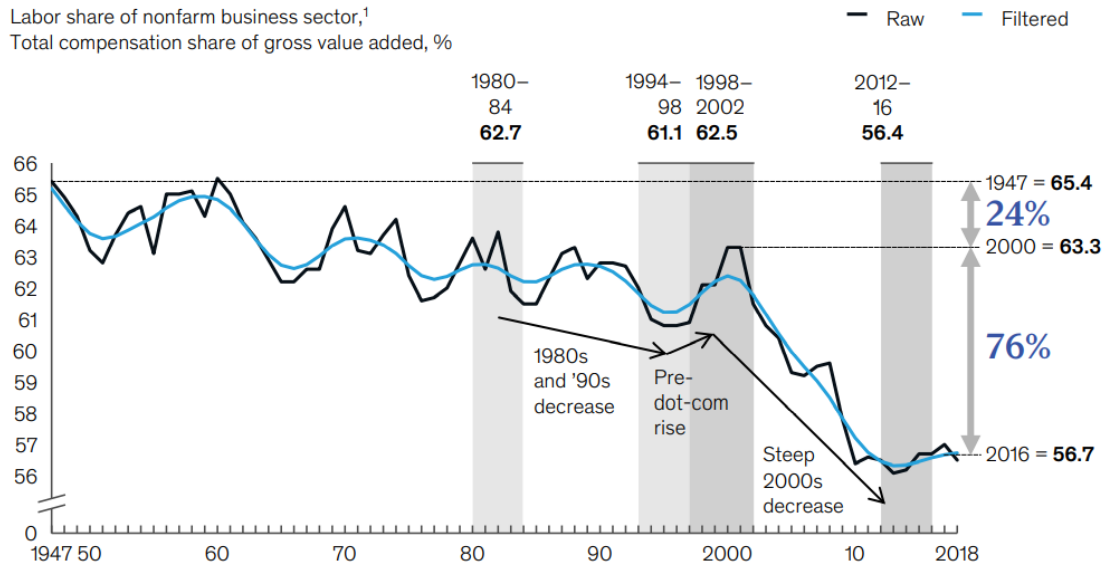

Διάγραμμα 1 Μερίδιο εργασίας σε προηγμένες οικονομίες, % ΑΕΠ (1980-2017)

Πηγή: *Manyika et.al. (2019)*

Οι αναπτυσσόμενες οικονομίες έχουν επίσης βιώσει το ίδιο φαινόμενο, αν και σε μικρότερο βαθμό. Διαθέσιμες μελέτες δείχνουν ότι το μερίδιο εργασίας του εισοδήματος μειώθηκε 39,0% το 1993 σε 37,4% το 2014, μια πτώση 1,6 ποσοστιαίας μονάδας. Στην Κίνα, για παράδειγμα, παρά την αύξηση του ΑΕΠ και την παράλληλη μείωση της φτώχειας από το 1990, περισσότεροι από 700 εκατομμύρια άνθρωποι ζουν σε ακραία φτώχεια καθώς το μερίδιο εργασίας του εισοδήματος έχει μειωθεί κατά σχεδόν τρεις ποσοστιαίες μονάδες.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες, η μείωση του μεριδίου εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι έντονη από το 2000 έως και σήμερα. Τα επίσημα στοιχεία από το Γραφείο Στατιστικών Εργασίας (Bureau of Labor Statistics, BLS) δείχνουν ότι, ενώ το μερίδιο άρχισε να μειώνεται στη δεκαετία του 1960, τα τρία τέταρτα του συνόλου της μείωσης παρατηρούνται από το 1947 παρατηρούνται μεταξύ 2000 και 2016 με μείωση από 63,3% σε 56,7%, απώλεια 6,6 ποσοστιαίων μονάδων (Διάγραμμα 2).

Διάγραμμα 2 Μεριδίο εργασίας % ΑΕΠ στις Ηνωμένες Πολιτείες (1947-2018)

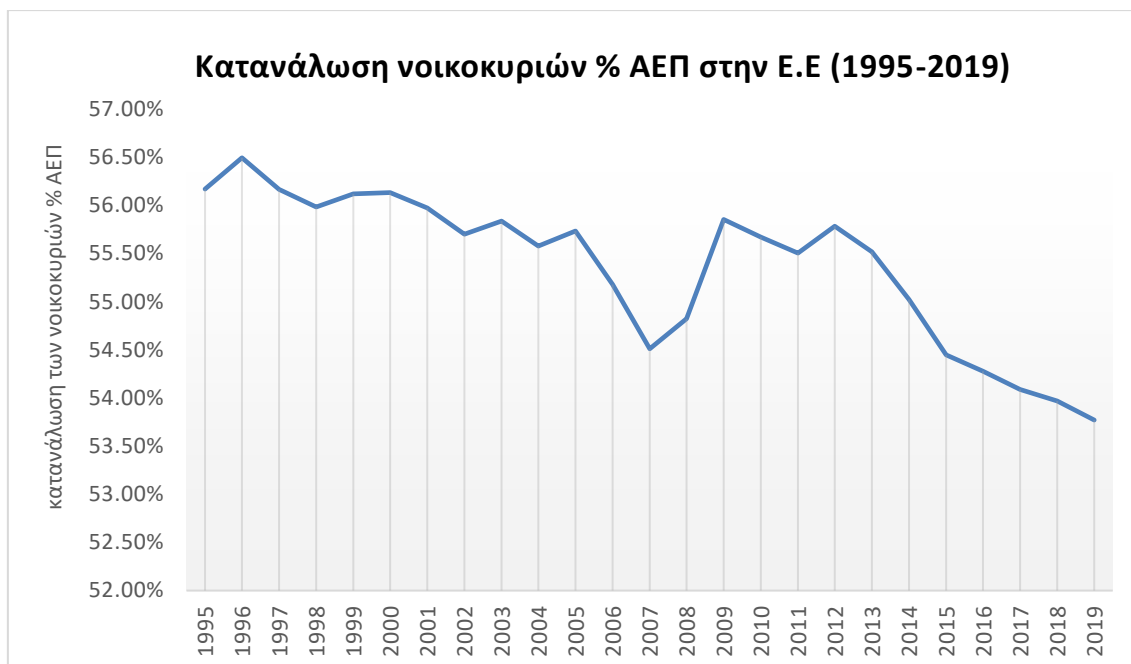
Πηγή: Manyika et.al. (2019)

Με τη μείωση των μεριδίων εργασίας, οι βελτιώσεις στις μακροοικονομικές επιδόσεις δεν μπορούν να οδηγήσουν σε ανάλογες βελτιώσεις στα προσωπικά εισοδήματα των νοικοκυριών. Στην πραγματικότητα, η μεταβαλλόμενη κατανομή του εισοδήματος είναι μία από τις κύριες αιτίες των αλλαγών στην κατανομή του προσωπικού εισοδήματος. Αυτό εγείρει πολλά πρόσθετα και σημαντικά ζητήματα για την μακροοικονομική και την πολιτική οικονομία, τα οποία συνδέονται με τις αποταμιεύσεις, τις επενδύσεις, την ανάπτυξη, και την φορολογία (Stanford, 2018). Επιπλέον, με την πάροδο του χρόνου σε πολλές χώρες, ένα υψηλότερο μερίδιο κεφαλαίου συνδέεται με την υψηλότερη προσωπική κατανομή εισοδήματος (Piketty 2015).

Η μείωση του μεριδίου εργασίας μπορεί να έχει και πολιτικές συνέπειες εάν διαβρώνει τη στήριξη οικονομικών πολιτικών προσανατολισμένων στην αγορά ή την παγκοσμιοποίηση γενικότερα. Είναι σημαντικό ότι οι τάσεις των μεριδίων εργασίας επηρεάζουν αρνητικά τα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη, δηλαδή την κατανάλωση των νοικοκυριών, τις επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα, τις καθαρές εξαγωγές, και την κρατική κατανάλωση.

Για παράδειγμα, η κατανάλωση των νοικοκυριών ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ευρωπαϊκή Ένωση την περίοδο 1995-2019 μειώθηκε κατά 2,4 ποσοστιαίες μονάδες, από 56,17% σε 53,77%. Παρατηρείται ότι η μείωση της κατανάλωσης των νοικοκυριών ξεκίνησε σταδιακά από το 1997 και μετά με ελαφριές

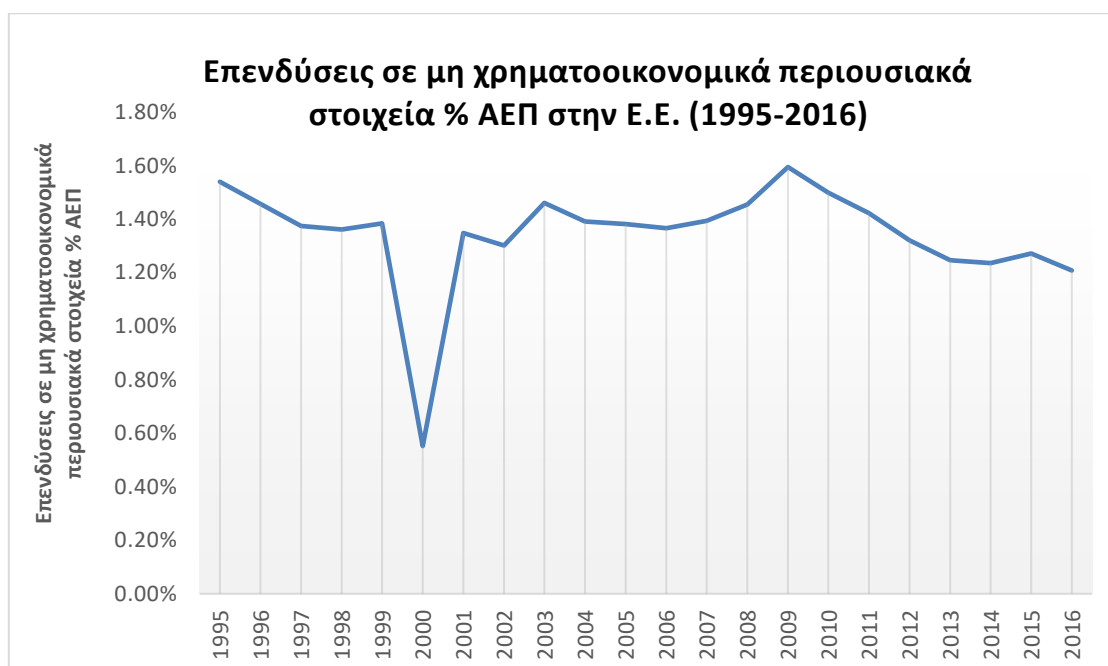
αυξομειώσεις ως το 2007, ενώ από το 2013 και μετά, η μείωση είναι μόνιμη (Διάγραμμα 3).

Διάγραμμα 3 Κατανάλωση των νοικοκυριών % ΑΕΠ στην Ε.Ε., (1995-2019)

Πηγή: World Bank (2020)

Αναφορικά με τις επενδύσεις σε μη χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία, μειώθηκαν κατά 0,33 ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ 1995 και 2016, από 1,54% του ΑΕΠ σε 1,21% του ΑΕΠ. Ωστόσο, πολύ σημαντική μείωση παρατηρείται το 2000, από 1,38% του ΑΕΠ το 1999 σε 0,55% του ΑΕΠ το 2000, ήτοι απώλεια 0,83 ποσοστιαίων μονάδων. Από το 2000 έως το 2010 η τάση ήταν ανοδική ενώ από το 2010 και μετά οι επενδύσεις σε μη χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία έχουν μειωθεί στο 1,21% του ΑΕΠ (Διάγραμμα 4).

Διάγραμμα 4 Επενδύσεις σε μη χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία % ΑΕΠ στην Ε.Ε. (1995-2016)

Πηγή: World Bank (2020)

2.2.1 Κύριοι λόγοι για τη μείωση του μεριδίου εργασίας

Ένας από τους βασικούς λόγους μείωσης του μεριδίου εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι η αυτοματοποίηση. Οι βελτιώσεις στην τεχνολογία, όπως οι πιο ισχυροί υπολογιστές και τα βιομηχανικά ρομπότ, αντικατοπτρίζονται σε χαμηλότερες τιμές για επενδυτικά αγαθά. Αυτό αυξάνει το κίνητρο για την υποκατάσταση του κεφαλαίου από την εργασία σε αρκετό βαθμό ώστε να κάνει την αυτοματοποίηση και τη μετατόπιση της εργασίας συμφέρουσα σε πρώτη φάση. Εντούτοις, εάν η εργασία έχει λιγότερο σημαντικό ρόλο στην παραγωγή, για παράδειγμα μέσω της μείωσης της ανάγκης για εργασία ως παράγοντα παραγωγής και, ως εκ τούτου, χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης, ενδέχεται το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ να μειωθεί. Εντούτοις, οι Autor and Salomons (2018) υποστηρίζουν ότι ενώ πολλές τεχνολογικές καινοτομίες αντικαθιστούν τους εργαζόμενους με μηχανές, η υποκατάσταση κεφαλαίου-εργασίας δεν είναι απαραίτητο να μειώσει τη συνολική ζήτηση εργασίας, διότι ταυτόχρονα προκαλεί τέσσερις αντισταθμιστικές απαντήσεις: (1) τα αποτελέσματα της ίδιας της βιομηχανίας, (2) διαβιομηχανικά αποτελέσματα με επιπτώσεις εισροών-εκροών, (3) αποτελέσματα μεταξύ των βιομηχανικών βαρδιών, και (4) τα τελικά αποτελέσματα της ζήτησης. Από την άλλη πλευρά, ποσοτικοποιώντας αυτούς τους διαύλους χρησιμοποιώντας

τέσσερις δεκαετίες εναρμονισμένων δεδομένων σε όλη τη χώρα και τη βιομηχανία και μετρώντας την αυτοματοποίηση ως συνολικό συντελεστή παραγωγικότητας (Total Factor Productivity, TFP), οι συγγραφείς διαπιστώνουν ότι η αυτοματοποίηση μειώνει την απασχόληση και το μερίδιο της εργασίας στην προστιθέμενη αξία στις βιομηχανίες από τις οποίες προέρχεται (άμεσο αποτέλεσμα). Στην περίπτωση της απασχόλησης, αυτές οι απώλειες της ίδιας βιομηχανίας αντιστρέφονται με έμμεσα κέρδη στις βιομηχανίες-πελάτες και επαγόμενες αυξήσεις της συνολικής ζήτησης. Αντιθέτως, οι απώλειες μεριδίου εργασίας της ίδιας βιομηχανίας δεν αποσβένονται αλλού. Εντούτοις, η μελέτη δεν εξηγεί γιατί το μερίδιο εργασίας μειώθηκε ταχύτερα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000.

Οι Hémons and Olsen (2014) κατασκευάζουν ένα ενδογενές μοντέλο ανάπτυξης με αυτοματοποίηση, η οποία αντικαθιστά την εργασία χαμηλής ειδίκευσης και την οριζόντια καινοτομία αναφέρει ότι οι μισθοί χαμηλής ειδίκευσης είναι χαμηλοί, γεγονός που προκαλεί μικρή αυτοματοποίηση, διατηρώντας σταθερή την εισοδηματική ανισότητα και το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ. Καθώς οι μισθοί χαμηλής ειδίκευσης αυξάνονται, αυξάνεται και η αυτοματοποίηση. Κατά συνέπεια, μειώνεται το μερίδιο εργασίας, αυξάνεται το ασφάλιστρο δεξιοτήτων και ακολουθεί μείωση των μελλοντικών μισθών χαμηλών δεξιοτήτων. Τέλος, η οικονομία κινείται προς μια σταθερή κατάσταση, όπου οι μισθοί χαμηλής ειδίκευσης αυξάνονται, αλλά σε χαμηλότερο ποσοστό από τους μισθούς υψηλής ειδίκευσης. Το μοντέλο είναι ποσοτικά σύμφωνο με την εμπειρία της αγοράς των ΗΠΑ από τη δεκαετία του 1960.

Γενικότερα, οι δίαυλοι μετάδοσης από την εμβάθυνση του κεφαλαίου και της αυτοματοποίησης αυτοματισμού είναι πολύπλοκες. Η τεχνολογία μπορεί να υποκαταστήσει την εργασία και να συμπιέσει το μερίδιό της, αλλά μπορεί επίσης να συμπληρώσει την εργασία, να αυξήσει την παραγωγή και την παραγωγικότητα, και να θέσει τα θεμέλια για αύξηση των μισθών. Σε αυτό το πλαίσιο, οι Acemoglu and Restrepo (2018) υπογραμμίζουν ότι σε μια στατική έκδοση όπου το κεφάλαιο είναι σταθερό και η τεχνολογία είναι εξωγενής, η αυτοματοποίηση μειώνει την απασχόληση και το μερίδιο εργασίας, και μπορεί ακόμη και να μειώσει τους μισθούς. Ωστόσο, η δημιουργία νέων καθηκόντων έχει τα αντίθετα αποτελέσματα, αυξάνοντας την παραγωγή και κατά συνέπεια και τους μισθούς. Το μοντέλο θεωρεί ενδογενή τη συσσώρευση κεφαλαίου και κατευθύνει

την έρευνα προς την αυτοματοποίηση και την δημιουργία νέων καθηκόντων. Εάν το μακροπρόθεσμο ποσοστό μίσθωσης κεφαλαίου σε σχέση με το μισθό είναι αρκετά χαμηλό, η μακροπρόθεσμη ισορροπία περιλαμβάνει την αυτοματοποίηση όλων των καθηκόντων. Διαφορετικά, υπάρχει μια σταθερή ισορροπημένη πορεία ανάπτυξης στην οποία οι δύο τύποι καινοτομιών συμβαδίζουν. Η σταθερότητα απορρέει από το γεγονός ότι η αυτοματοποίηση μειώνει το κόστος παραγωγής, ενθαρρύνοντας τη δημιουργία νέων καθηκόντων. Επεκτείνοντας το μοντέλο με την συμπερίληψη ετερογενών δεξιοτήτων, φαίνεται ότι η ανισότητα αυξάνεται λόγω των ταχέων μεταβάσεων του αυτοματισμού και της εισαγωγής νέων καθηκόντων.

Σύμφωνα με τον Rognile (2016), συνολικά, το καθαρό μερίδιο κεφαλαίου αυξήθηκε από το 1948, αλλά η αύξηση αποδεικνύεται ότι προέρχεται εξ ολοκλήρου από τον τομέα της στέγασης: η συνεισφορά στα καθαρά έσοδα κεφαλαίου από όλους τους άλλους τομείς ήταν μηδενική ή ελαφρώς αρνητική. Ο τομέας της στέγασης δεν επηρεάζεται ούτε από την παγκοσμιοποίηση ούτε από τη βελτίωση της τεχνολογίας, αλλά είναι το αποτέλεσμα της περιορισμένης ποσότητας διαθέσιμης κατοικημένης γης και του αυξανόμενου κόστους των επενδύσεων σε ακίνητα. Με την αύξηση του μεριδίου του κεφαλαίου, το μερίδιο της εργασίας μειώθηκε. Στο ίδιο πλαίσιο, οι Karabarbounis and Neiman (2014) τεκμηριώνουν ότι το παγκόσμιο μερίδιο εργασίας έχει μειωθεί σημαντικά από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, με τη μείωση να εμφανίζεται στη μεγάλη πλειονότητα των χωρών και βιομηχανιών. Οι συγγραφείς δείχνουν ότι η μείωση της σχετικής τιμής των επενδυτικών αγαθών λόγω της πληροφορικής και της ψηφιοποίησης ώθησε τις επιχειρήσεις να στραφούν μακριά από την εργασία και προς το κεφάλαιο. Η χαμηλότερη τιμή των επενδυτικών αγαθών εξηγεί περίπου το ήμισυ της παρατηρούμενης μείωσης του μεριδίου εργασίας, ακόμη και όταν άλλοι μηχανισμοί επηρεάζουν τις μετοχές, όπως η αύξηση των κερδών, η αύξηση της τεχνολογίας, και η μεταβαλλόμενη σύνθεση των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού.

Πρόσφατες έρευνες έχουν δείξει ότι οι πολύ ισχυρές επιχειρήσεις, γνωστές και ως superstar, αποκομίζουν αυξανόμενα μερίδια κερδών και προστιθέμενης αξίας. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στην περίπτωση που δραστηριοποιούνται σε τομείς έντασης γνώσης, έτσι ώστε περισσότερη αξία πηγαίνει στους ιδιοκτήτες κεφαλαίων σε σχέση με την εργασία, παρά την ισχυρή αύξηση των μισθών. Οι

superstar εταιρείες αντιπροσωπεύουν περίπου 13 έως 15% του παγκόσμιου πλεονάσματος και 22 έως 25% των εταιρικών κερδών (Manyika et.al., 2018). Επιπλέον, μεταξύ των μεγαλύτερων παγκόσμιων εταιρειών, το οικονομικό κέρδος διανέμεται άνισα κατά μήκος μιας καμπύλης ισχύος με το κορυφαίο 10% των επιχειρήσεων να καταγράφουν το 80% του οικονομικού κέρδους, ιδίως κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια. Μετά την προσαρμογή για τον πληθωρισμό, οι σημερινές superstar εταιρείες έχουν 1,6 φορές περισσότερο οικονομικό κέρδος κατά μέσο όρο από ό, τι πριν από 20 χρόνια. Η αύξηση της συγκέντρωσης των οικονομικών κερδών συνοδεύεται από μεγαλύτερες και πιο συγκεντρωμένες ζημιές στο άλλο άκρο της κατανομής (Manyika et.al., 2019). Η εν λόγω ενοποίηση και αύξηση των superstar μπορεί επίσης να οφείλεται και στην έλλειψη ανταγωνισμού, ιδίως σε κλάδους υψηλής ρύθμισης ή σε τομείς πνευματικής ιδιοκτησίας, οι οποίοι παρέχουν στις εταιρείες ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Όταν οι εταιρείες αυτές χρησιμοποιούν περισσότερα κεφάλαια ή έχουν υψηλότερες αποδόσεις στο επενδυμένο κεφάλαιο, το μερίδιο εργασίας μειώνεται.

Ένας ακόμα λόγος που εξηγεί τη μείωση του μεριδίου εργασίας είναι η παγκοσμιοποίηση. Ο αυξημένος εμπορικός ανταγωνισμός από τις εισαγωγές σε χώρες χαμηλότερου κόστους εργασίας και η απειλή της απόσπασης (εξαγωγή θέσεων εργασίας σε τέτοιες χώρες) μπορούν να ασκήσουν πίεση στους μισθούς και την απασχόληση. Η αύξηση των μισθών μπορεί να καταβληθεί από τα κέρδη της εταιρείας με άμεσο αποτέλεσμα στο μερίδιο εργασίας. Ωστόσο, μακροπρόθεσμα, οι εταιρείες συχνά μετακυλούν μέρος του κόστους στους καταναλωτές, διογκώνοντας τις τιμές και την παραγωγή, και περιορίζοντας την αύξηση του μεριδίου εργασίας (Lemos, 2004).

Επιπλέον, σε ορισμένους τομείς, η φθορά των θεσμών της αγοράς εργασίας, όπως τα συνδικάτα, αποδυναμώνει τη διαπραγματευτική ισχύ των εργαζομένων (Auer, 2006). Θεωρητικά, οι ισχυρότερες κεντρικές διαπραγματεύσεις θα μπορούσαν να συνδέσουν τη μετάδοση των κερδών της παραγωγικότητας στην αύξηση των μισθών εντός του κλάδου, αν και αυτό θα μπορούσε ενδεχομένως να μειώσει την ευελιξία του καθορισμού των μισθών των επιχειρήσεων και την αύξηση της παραγωγικότητας μακροπρόθεσμα. Όπως εξηγούν οι Millberg and Houston (2005), η σχέση μεταξύ της δύναμης της θεσμικής εργασίας και της ανταγωνιστικότητας δεν είναι απλή. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι οι χώρες που βασίζονται στην καινοτομία, τις συνεταιριστικές και κεντρικές εργασιακές σχέσεις

και την καλύτερη κοινωνική προστασία δεν μειονεκτούν απαραίτητα σε σύγκριση με εκείνες που δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στο χαμηλό κόστος εργασίας και ελάχιστα κοινωνικά προγράμματα.

2.2.2 Κατανομή του εισοδήματος ανά εισοδηματική ομάδα

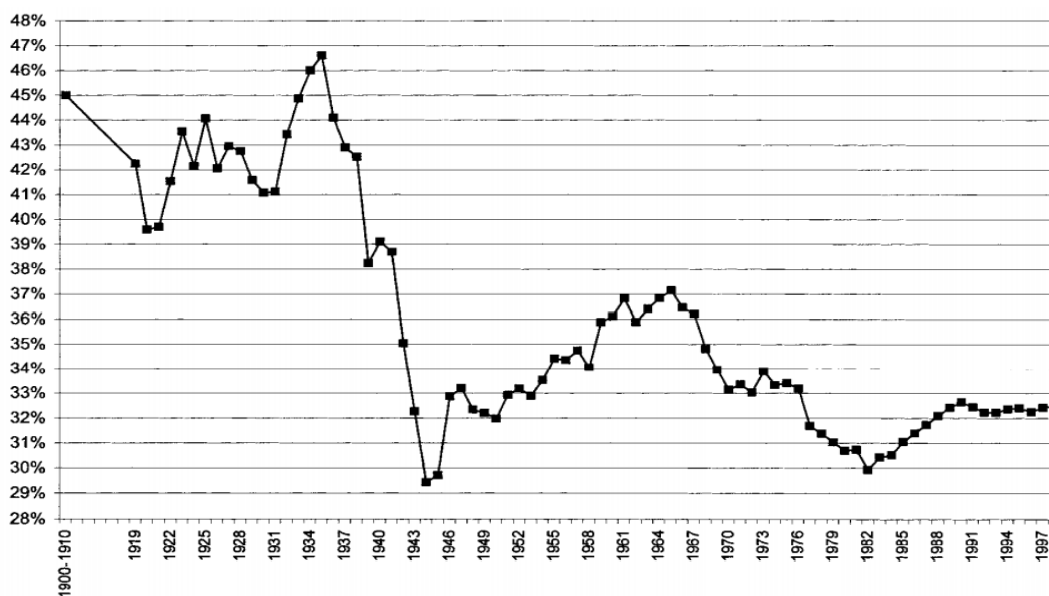
Η εισοδηματική ανισότητα μπορεί να διακριθεί σε τρεις βασικές έννοιες: (1) την ανισότητα στο κατά κεφαλήν εισόδημα μεταξύ των χωρών του κόσμου, (2) στη σταθμισμένη ως προς τον πληθυσμό διεθνή ανισότητα, η οποία μετρά την ανισότητα μεταξύ των ατόμων, αναθέτοντας σε όλους το κατά κεφαλήν εισόδημα του τόπου κατοικίας του - συνεπώς, αγνοεί κάθε ανισότητα εντός της χώρας, και (3) στην ανισότητα μεταξύ χωρών, η οποία αποτυπώνει την ανισότητα των ατομικών εισοδημάτων στον κόσμο (Anand and Segal, 2008).

Η εξέλιξη της εισοδηματικής ανισότητας κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ανάπτυξης προσέλκυσε τεράστια προσοχή στην οικονομική βιβλιογραφία, καθώς και στην πολιτική σφαίρα. Η κατανόηση των σχετικών ρόλων της φυσικής οικονομικής προόδου, όπως οι τεχνολογικές αλλαγές έναντι πολιτικών παρεμβάσεων όπως η φορολογία, η αναδιανομή, και η ρύθμιση για τη διαμόρφωση της κατανομής του εισοδήματος απαιτεί την ανάλυση της μακροπρόθεσμης ανισότητας. Οι στατιστικές φορολογίας εισοδήματος είναι η μόνη πηγή κατανομής εισοδήματος με στοιχεία διαθέσιμα σε τακτική ετήσια βάση για παρατεταμένες χρονικές περιόδους και εξακολουθούν να είναι η καλύτερη πηγή για τη μελέτη ανώτερων εισοδηματικών ομάδων.

Διάφορες μελέτες χρησιμοποιούν στατιστικές φορολογίας εισοδήματος για την κατασκευή χρονοσειρών ανισότητας για διάφορες χώρες κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα. Για παράδειγμα, ο Piketty (2003) χρησιμοποιεί δεδομένα από δηλώσεις φορολογίας εισοδήματος (1915-1998), φορολογίας μισθών (1919-1998) και φόρου κληρονομιάς (1902-1994) και υπολογίζει ομοιογενείς, ετήσιες εκτιμήσεις ανισότητας εισοδήματος, μισθών και πλούτου στη Γαλλία. Το κύριο συμπέρασμα της μελέτης είναι ότι η μείωση της εισοδηματικής ανισότητας που σημειώθηκε κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα ήταν ως επί το πλείστον τυχαία. Στη Γαλλία, και ενδεχομένως και σε άλλες χώρες, η μισθολογική ανισότητα ήταν εξαιρετικά σταθερή μακροπρόθεσμα και η μείωση της εισοδηματικής ανισότητας είναι ως επί το πλείστον ένα φαινόμενο του εισοδήματος κεφαλαίου. Σύμφωνα με

τις εκτιμήσεις του Piketty (2003), το μερίδιο του συνολικού εισοδήματος των νοικοκυριών που εισπράχθηκε από την ανώτατη εισοδηματική τάξη μειώθηκε από περίπου 45% στις αρχές του εικοστού αιώνα σε περίπου 32-33% στη δεκαετία του 1990. Δηλαδή, το μέσο εισόδημα του top 10% ήταν περίπου 4,5 φορές μεγαλύτερο από το μέσο εισόδημα ολόκληρου του πληθυσμού στις αρχές του εικοστού αιώνα, και περίπου 3,2–3,3 φορές μεγαλύτερο από το μέσο εισόδημα του συνόλου του πληθυσμού στη δεκαετία του 1990. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 5, το υψηλότερο δεκατημόριο εισοδήματος μειώθηκε κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και στη συνέχεια ανέκαμψε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920 και το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1930. Το 1935, δηλαδή, στο απόγειο της Μεγάλης Ύφεσης στη Γαλλία, το υψηλότερο δεκατημόριο εισοδήματος ήταν ελαφρώς κάτω από 47%, αλλά μειώθηκε απότομα από το 1936, και ακόμη περισσότερο κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου πέφτοντας περίπου στο 29-30% την περίοδο 1944-1945.

Διάγραμμα 5 Μερίδιο ανώτατου δεκατημόριου εισοδήματος, Γαλλία (1900-1998)

Οι κάτοχοι μεγάλων περιουσιών δέχτηκαν σοβαρές επιπτώσεις από τους σημαντικούς κλονισμούς κατά τη διάρκεια της περιόδου 1914-45 και δεν ήταν ποτέ σε θέση να ανακάμψουν πλήρως από αυτές τις διαταραχές - πιθανώς λόγω των επιπτώσεων της προοδευτικής φορολογίας στη συσσώρευση κεφαλαίου και στην ανισότητα εισοδήματος προ φόρων.

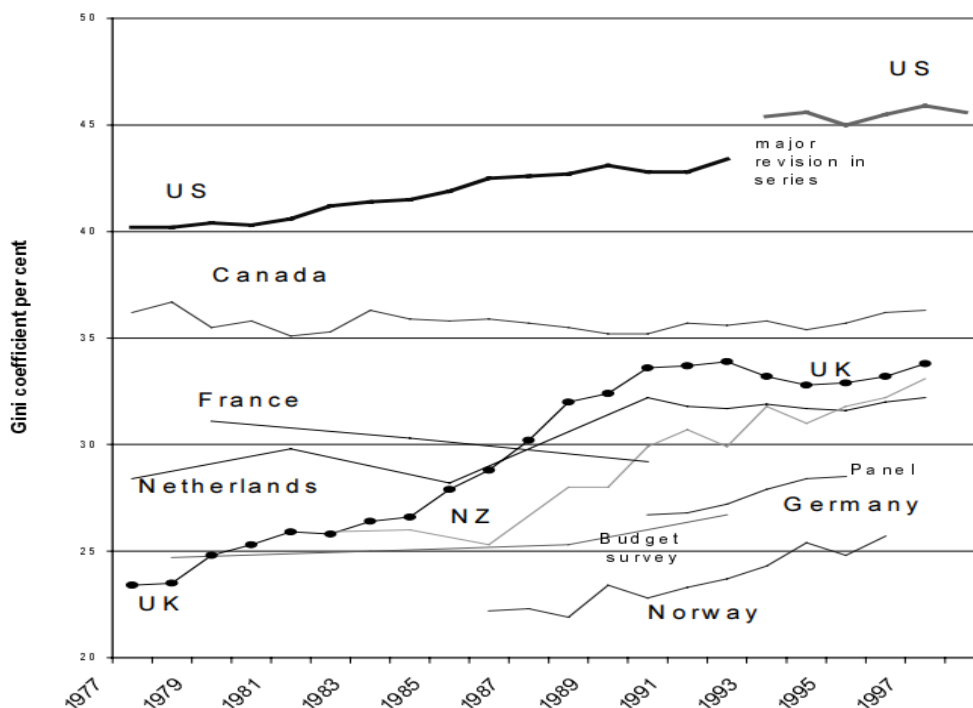
Οι Saez and Veall (2005) χρησιμοποιούν φορολογικές στατιστικές για τις κορυφαίες εισοδηματικές ομάδες στον Καναδά από το 1920 έως το 2000 και παρέχουν συστηματική σύγκριση με τις ΗΠΑ. Τα ευρήματα δείχνουν ότι, όπως και στις Ηνωμένες Πολιτείες, τα κορυφαία μερίδια εισοδήματος στον Καναδά εμφανίζουν ένα πρότυπο U-Shaped κατά τη διάρκεια του αιώνα, με μια απότομη πτώση κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και μείωση έως το 1970. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, τα μερίδια των κορυφαίων εισοδηματικών ομάδων έχουν αυξηθεί δραματικά φτάνοντας στα επίπεδα της προπολεμικής εποχής. Όπως και στις Ηνωμένες Πολιτείες, η πρόσφατη αύξηση των κορυφαίων εισοδημάτων είναι συνέπεια της αύξησης των κορυφαίων μισθών και ημερομισθίων. Ωστόσο, ενώ στον Καναδά η εμπειρία από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 δεν φαίνεται να εξηγείται καλά από τις αλλαγές στην φορολογία, στις Ηνωμένες Πολιτείες οφείλεται στις αλλαγές στη συμπεριφορά υποβολής φορολογικών εκθέσεων. Τέλος, οι αυξήσεις των μεριδίων των κορυφαίων εισοδηματικών ομάδων και στις δύο χώρες είναι του ίδιου μεγέθους σε ατομικό και οικογενειακό επίπεδο και δεν οφείλονται σε αύξηση της εισοδηματικής κινητικότητας. Τα ευρήματα αποδεικνύουν ότι η κατανόηση των σχετικών ρόλων της «φυσικής» οικονομικής προόδου, όπως οι τεχνολογικές αλλαγές έναντι πολιτικών παρεμβάσεων όπως η φορολογία, η αναδιανομή, και η ρύθμιση για τη διαμόρφωση της κατανομής του εισοδήματος απαιτεί μακροπρόθεσμη ανάλυση για την ανισότητα. Οι στατιστικές φορολογίας εισοδήματος είναι η μόνη διαθέσιμη πηγή για την κατανομή του εισοδήματος σε τακτική ετήσια βάση για παρατεταμένες χρονικές περιόδους και εξακολουθούν να είναι η καλύτερη πηγή για τη μελέτη ανώτερων εισοδηματικών ομάδων.

Όπως εξηγεί ο Atkinson (2005), το φαινόμενο της αυξανόμενης εισοδηματικής ανισότητας στις βιομηχανικές χώρες παρατηρήθηκε πρωτίστως στις Ηνωμένες Πολιτείες στις αρχές του 1970 σύμφωνα με τον συντελεστή Gini.² Η αύξηση στις ΗΠΑ προσέκλυσε το ενδιαφέρον από οποιαδήποτε άλλη χώρα, παρά το γεγονός ότι η αύξηση στο Ηνωμένο Βασίλειο ήταν σαφώς μεγαλύτερη. Την περίοδο 1977-1990, ο συντελεστής Gini για την κατανομή του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών στο Ηνωμένο Βασίλειο αυξήθηκε κατά περίπου 10 ποσοστιαίες

---

² Ο δείκτης Gini είναι ένα μέτρο στατιστικής διασποράς που αποσκοπεί στην εκπροσώπηση της εισοδηματικής ανισότητας ή της ανισότητας πλούτου εντός ενός έθνους ή οποιασδήποτε άλλης ομάδας ανθρώπων. Ο συντελεστής κυμαίνεται από 0 (ή 0%) σε 1 (ή 100%), όπου το 0 αντιπροσωπεύει την τέλεια ισότητα και το 1 αντιπροσωπεύει την τέλεια ανισότητα. Οι τιμές άνω του 1 είναι θεωρητικά δυνατές λόγω αρνητικού εισοδήματος ή πλούτου.

μονάδες, από 23,0% σε περίπου 33,0%, αύξηση που αντιπροσωπεύει περίπου 2,5 φορές την αντίστοιχη αύξηση που σημειώθηκε στον συντελεστή Gini για τις ΗΠΑ κατά την ίδια περίοδο (Διάγραμμα 6).

Διάγραμμα 6 Μεταβολές στην εισοδηματική ανισότητα σε επιλεγμένες χώρες (1977-1997)

Πηγή: Atkinson (2005)

Από την άλλη μεριά, οι μελέτες "υψηλού εισοδήματος" (Piketty, 2003, Atkinson 2005, Saez and Veall, 2005) θέτουν τρία σημαντικά ζητήματα. Πρώτον, οι φορολογικές στατιστικές αποκαλύπτουν πραγματικές αλλαγές στη συγκέντρωση εισοδήματος σε σχέση με τις αλλαγές στη συμπεριφορά φορολογικής αναφοράς μετά από φορολογικές αλλαγές; Αμερικανικές μελέτες (Saez, 2004, Gordon and Slemrod, 1998) έχουν αποδείξει ότι η μετατόπιση του φορολογητέου εισοδήματος μεταξύ της βάσης φορολόγησης των νοικοκυριών και των εταιρειών μπορεί να έχει δραματικές επιπτώσεις στα αναφερόμενα ατομικά εισοδήματα. Κατά δεύτερον, η αύξηση της διατομεακής συγκέντρωσης εισοδήματος με την πάροδο του χρόνου, όπως στις Ηνωμένες Πολιτείες και στο Ηνωμένο Βασίλειο, έχει πολύ διαφορετικές συνέπειες για την ευημερία ανάλογα με το αν συνδέεται ή όχι με αυξήσεις της εισοδηματικής κινητικότητας. Τέλος, η σημαντική αύξηση της συμμετοχής των παντρεμένων γυναικών στο εργατικό δυναμικό επηρέασε το

οικογενειακό εισόδημα λόγω της αύξησης του συζυγικού εισοδήματος και όχι λόγω της αυξημένης συγκέντρωσης του ατομικού εισοδήματος (Hosney, 2016).

Οι Lakner and Milanovic (2013) παρέχουν νέα στοιχεία σχετικά με την εξέλιξη της παγκόσμιας διαπροσωπικής εισοδηματικής ανισότητας, μετρώντας την ανισότητα μεταξύ όλων των ατόμων ανεξάρτητα από τη χώρα διαμονής τους. Κατά την περίοδο 1988-2008, η παγκοσμιοποίηση και η ένταξη πολλών αναπτυσσόμενων χωρών στην παγκόσμια οικονομία επέφερε μία παγκόσμια διαπροσωπική ανισότητα, η οποία αποτυπώνει τις επιπτώσεις αυτών των αλλαγών τόσο στην ανισότητα εντός όσο και μεταξύ των χωρών. Οι συγγραφείς διαπιστώνουν ότι η ανισότητα στην παγκόσμια κατανομή του εισοδήματος, όπως μετράται από το συντελεστή Gini, δεν μεταβάλλεται σημαντικά κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Ωστόσο, αυτό δεν λαμβάνει υπόψιν την ανακατάταξη των χωρών στα τεταρτημόρια της κατανομής του εισοδήματος καθώς και τις αλλαγές στην περιφερειακή σύνθεση των διαφόρων τμημάτων της παγκόσμιας κατανομής.

Οι κοινωνικές συνέπειες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης έδωσαν ακόμη μεγαλύτερη σημασία στα στοιχεία σχετικά με το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης. Μελέτη των Piketty and Saez (2013) παρουσιάζει νέα ευρήματα από την Παγκόσμια Βάση Δεδομένων Για Τα Κορυφαία Εισοδήματα και συζητά ορισμένες από τις επιπτώσεις της πολιτικής τους. Ειδικότερα, η μελέτη παρέχει επικαιροποιημένες σειρές κορυφαίων εισοδημάτων για τις Ηνωμένες Πολιτείες, συμπεριλαμβανομένων νέων εκτιμήσεων έως το 2010, παρουσιάζοντας μια ισχυρή ανάκαμψη του top 1% του μεριδίου εισοδήματος, μετά την απότομη πτώση της περιόδου 2008-09. Περαιτέρω, παρουσιάζει επικαιροποιημένες σειρές εσόδων για Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία, Γερμανία, και Ιαπωνία και δείκτες πλούτου-εισοδήματος. Τα ευρήματα αναδεικνύουν τη σχετική σημασία της αγοράς και των θεσμικών δυνάμεων για την εξήγηση των παρατηρούμενων τάσεων καθώς και τον πιθανό αντίκτυπο της Μεγάλης Ύφεσης του 2008 σε αυτές τις μακροπρόθεσμες εξελίξεις. Τέλος, αναδεικνύει τις επιπτώσεις των πορισμάτων σε σχέση με τη βέλτιστη φορολογική πολιτική και την αλληλεπίδραση μεταξύ ανισότητας και μακροοικονομικής αστάθειας. Γενικότερα, η τάση προς την αύξηση της συγκέντρωσης εισοδήματος έχει προκαλέσει αυξανόμενες ανησυχίες τόσο για τα ίδια κεφάλαια όσο και για την αποτελεσματικότητα. Πρώτον, δεν είναι σαφές εάν η αυξανόμενη ανισότητα στις

ΗΠΑ μπορούν να δικαιολογηθεί από λόγους κινήτρων. Υπάρχει μια έντονη συζήτηση στο Ηνωμένο Βασίλειο και αλλού σχετικά με το βαθμό στον οποίο η προοδευτική φορολογική πολιτική πρέπει και μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την αναστροφή των τάσεων στην κατανομή του εισοδήματος και της ευημερίας της αγοράς. Επιπλέον, υπάρχει και η άποψη ότι η αύξηση των ανώτατων εισοδημάτων οδηγεί σε επιδείνωση της οικονομικής αστάθειας, επιβάλλοντας έτσι πρόσθετο κόστος κοινωνικής πρόνοιας.

Αντίστοιχη μελέτη των Alvarado et.al. (2013) υπογραμμίζει ότι το μερίδιο εισοδήματος του top 1% έχει υπερδιπλασιαστεί στις Ηνωμένες Πολιτείες τα τελευταία τριάντα χρόνια, ενώ πολλές χώρες υψηλού εισοδήματος όπως η Ιαπωνία, η Γαλλία, ή η Γερμανία έχουν δει πολύ λιγότερη αύξηση στην ίδια εισοδηματική κατηγορία. Ως εκ τούτου, φαίνεται ότι ο αντίκτυπος των νέων τεχνολογιών και η βελτίωση των δεξιοτήτων σχετικά με την προσφορά και τη ζήτηση της αγοράς δεν είναι επαρκείς ώστε να εξηγήσουν τις διαφορές αυτές. Οι συγγραφείς καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι βασικοί παράγοντες που εξηγούν τις εισοδηματικές ανισότητες του top 1% μεταξύ διαφορετικών χωρών είναι (1) ο αντίκτυπος της φορολογικής πολιτικής, η οποία διαφέρει μεταξύ των χωρών, (2) οι διαφορές στην αγοράς εργασίας, (3) το εισόδημα κεφαλαίου, και (4) η συσχέτιση μεταξύ του εισοδήματος και του εισοδήματος κεφαλαίου, η οποία έχει αυξηθεί τις τελευταίες δεκαετίες στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η αύξηση των κορυφαίων εισοδηματικών κατηγοριών στις ΗΠΑ κατά την περίοδο 1980-2010 οφείλεται ως επί το πλείστον στην αυξανόμενη ανισότητα των αποδοχών εργασίας, η οποία μπορεί να εξηγηθεί από δύο ομάδες παραγόντων: (1) την αύξηση της ανισότητας στην πρόσβαση σε δεξιότητες και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση κατά τη διάρκεια αυτής της χρονικής περιόδου στις Ηνωμένες Πολιτείες, εξέλιξη που επιδεινώθηκε από την αύξηση των διδάκτρων και την ανεπαρκή δημόσια επένδυση, και (2) από την αύξηση των εισοδημάτων των ανώτατων διευθυντικών στελεχών, η οποία πιθανότατα υποκινείται από την αλλαγή κινήτρων και προτύπων, και από μεγάλες περικοπές των κορυφαίων φορολογικών συντελεστών (Piketty, 2015, Piketty et.al., 2014). Εμπειρική μελέτη για τη Δανία χρησιμοποιεί ιστορικά στοιχεία για δηλώσεις φορολογίας εισοδήματος και φόρου περιουσίας προκειμένου να εκτιμήσει την εξέλιξη της εισοδηματικής ανισότητας την περίοδο 1870-2010. Τα ευρήματα αναφέρουν ότι η εισοδηματική ανισότητα έχει μειωθεί σημαντικά κατά τη διάρκεια του

περασμένου αιώνα με το μερίδιο εισοδήματος του top 1% να μειώνεται από 27,6 % το 1917 σε 6,4% το 2010. Ωστόσο, η μείωση δεν είναι απλώς μια κοσμική πτωτική τάση, αλλά φαίνεται να υπάρχουν αρκετές διακριτές φάσεις που παρεμβάλλονται από περιόδους σταθερότητας (Atkinson and Sørensen, 2013).

Η βάση δεδομένων κατανομής εισοδήματος του ΟΟΣΑ³ εφαρμόζεται για τη συγκριτική αξιολόγηση και την παρακολούθηση της εισοδηματικής ανισότητας και της φτώχειας μεταξύ των χωρών. Η βάση παρέχει στοιχεία σχετικά με τα επίπεδα και τις τάσεις των συντελεστών Gini πριν και μετά τους φόρους και τις μεταβιβάσεις περιουσιακών στοιχείων, το μέσο και διάμεσο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών, τα ποσοστά σχετικής φτώχειας και τα κενά φτώχειας, πριν και μετά τους φόρους και τις μεταβιβάσεις, κ.λπ.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, την περίοδο 2008-2017, αρκετές χώρες αύξησαν το μέσο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών. Οι μεγαλύτερες αυξήσεις σημειώνονται στη Ρουμανία (87,5%) και στην Εσθονία (67,1%) και ακολουθούν η Πολωνία (47,4%), η Ουγγαρία (40,5%) και η Βουλγαρία (36,7). Αντιθέτως, μείωση στο μέσο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών σημειώνεται στην Ελλάδα (-32,8%) και πολύ λιγότερη στην Ισπανία (-2,3%). Οι υπόλοιπες χώρες κυμαίνονται μεταξύ αύξησης 2,7% (Ελβετία) και 39,5% (Λιθουανία).

Ομοίως, στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει δημιουργηθεί ένα πλαίσιο αναφοράς πλαίσιο για την παρακολούθηση των επιδόσεων μέσω του ευρωπαϊκού πυλώνα των κοινωνικών δικαιωμάτων. Γενικότερα, τα δεδομένα της Eurostat (2018) καλύπτουν μία ευρεία επιλογή δεικτών που αντικατοπτρίζουν τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που επηρεάζουν την ζωή των Ευρωπαίων πολιτών. Οι κύριες πτυχές αφορούν το εισόδημα, τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, τις συνθήκες στέγησης και στέγασης, καθώς και τις συνθήκες υγείας και εργασίας, την κοινωνική συμμετοχή, και την κοινωνική ένταξη.

---

³ Income Distribution Database. <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=IDD>

Πίνακας 1 - Μέσο διαθέσιμο εισόδημα νοικοκυριών, Ευρώπη (2008-2017)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Δ%
Αυστρία	25.489	26.457	26.777	27.303	27.206	28.851	28.660	28.758	30.517	30.710	20,5%
Βέλγιο	23.600	23.912	24.220	24.488	26.039	26.127	26.393	27.238	27.431	28.218	19,6%
Βουλγαρία	7.590	8.161	7.255	7.588	8.083	8.896	9.201	8.687	10.298	10.374	36,7%
Γαλλία	24.197	24.218	24.726	25.334	25.420	25.190	25.340	25.540	25.650	26.030	7,6%
Γερμανία	22.276	22.828	23.322	23.093	24.113	24.335	24.591	24.999	25.786	26.622	19,5%
Δανία	225.582	227.612	241.946	245.739	248.701	252.210	257.748	262.980	265.655	..	17,8%
Ελβετία	58.676	58.335	59.047	60.170	61.505	59.719	60.190	59.289	59.944	60.277	2,7%
Ελλάδα	15.159	15.696	13.983	11.535	10.515	9.970	9.830	9.813	9.961	10.187	-32,8%
Εσθονία	7.840	7.324	7.115	7.671	8.480	9.941	10.783	11.311	11.951	13.100	67,1%
Ηνωμένο Βασίλειο	18.754	19.173	18.947	19.626	19.950	20.870	21.595	22.052	22.044	22.879	22,0%
Ιρλανδία	28.778	26.759	25.521	25.368	26.002	26.367	27.602	28.502	30.167	32.111	11,6%
Ισπανία	19.395	19.208	18.460	18.165	17.552	17.278	17.262	17.714	18.319	18.947	-2,3%
Ιταλία	20.236	20.491	20.476	20.500	20.137	20.105	20.081	20.534	20.922	21.474	6,1%
Λετονία	7.628	6.384	6.018	6.357	6.551	7.294	8.018	8.701	8.959	9.906	29,9%
Λιθουανία	6.701	5.714	5.146	5.834	6.379	6.747	7.378	7.883	8.420	9.351	39,5%
Λουξεμβούργο	39.957	40.349	40.420	40.990	42.469	42.468	..	45.071	47.510	53.486	33,9%
Νορβηγία	327.441	329.440	340.643	356.145	370.396	386.823	401.266	418.856	418.920	429.389	31,1%
Ολλανδία	24.883	25.179	25.100	26.600	26.600	27.800	29.000	28.600	29.400	..	18,2%
Ουγγαρία	1.507.263	1.502.142	1.597.210	1.681.640	1.666.571	1.722.655	1.804.156	1.894.728	1.963.092	2.117.795	40,5%
Πολωνία	24.663	25.958	27.252	28.457	29.215	30.220	31.078	32.532	34.615	36.352	47,4%
Πορτογαλία	11.827	11.915	11.816	11.387	11.312	11.200	11.333	11.940	12.265	12.478	5,5%
Ρουμανία	10.631	11.611	11.455	11.296	11.753	12.228	13.491	13.966	15.590	19.930	87,5%
Σλοβακία	7.901	8.156	8.364	9.050	8.710	8.965	8.728	8.843	8.973	9.474	19,9%
Σλοβενία	14.967	14.585	14.797	14.843	14.506	14.600	15.009	14.943	15.386	15.982	6,8%
Σουηδία	237.450	243.001	249.129	264.778	..	285.283	294.849	305.266	315.191	322.034	35,6%
Τσεχία	235.621	240.183	243.335	244.847	248.043	253.260	260.058	271.789	283.149	300.054	27,3%
Φινλανδία	25.095	25.511	26.225	27.263	28.051	28.299	28.387	28.554	28.862	29.616	18,0%

Πηγή: ΟΟΣΑ και ίδια επεξεργασία (2020)

2.3 Κατανομή ΑΕΠ στο κεφάλαιο

Η θετική εμπειρία των βιομηχανικών χωρών που έγιναν δεκτικές στις διεθνείς ροές κεφαλαίου από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και η άνθηση των αναδυόμενων οικονομιών το πρώτο εξάμηνο της δεκαετίας του 1990 ενίσχυσε το επιχείρημα ότι ένας ανοικτός λογαριασμός κεφαλαίου προωθεί την ανάπτυξη. Ωστόσο, ο Lucas (1990) υπογραμμίζει ότι οι ροές κεφαλαίων από τις βιομηχανικές στις αναπτυσσόμενες χώρες ήταν πολύ μικρότερες από τα επίπεδα που προβλέπονται μεταξύ χωρών με διαφορετικούς δείκτες κεφαλαίου-εργασίας. Κατά τη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας του 21ου αιώνα οι αναδυόμενες οικονομίες της αγοράς έχουν εξάγει κεφάλαια σε πλουσιότερες βιομηχανικές οικονομίες, κυρίως με τη μορφή συναλλαγματικών διαθεσίμων, τα οποία επενδύονται σε μεγάλο βαθμό σε κρατικά ομόλογα των βιομηχανικών χωρών. Ωστόσο, αυτές οι αυξανόμενες ροές κεφαλαίων δεν είχαν διακριτές δυσμενείς επιπτώσεις στην ανάπτυξη των αναπτυσσόμενων οικονομιών, γεγονός που υποδηλώνει ότι η έλλειψη πόρων για επενδύσεις δεν αποτελεί τον βασικό περιορισμό για την ανάπτυξη σε αυτές τις οικονομίες. Αντιθέτως, η ποιότητα των θεσμών αποτελεί σημαντικό καθοριστικό παράγοντα των ροών κεφαλαίων και των επιπτώσεων στις ξένες επενδύσεις (Alfaro et.al., 2007). Στο ίδιο πλαίσιο, οι Prasad and Rajan (2008) πραγματοποιούν διασυννοριακές οπισθοδρομήσεις για να διαπιστώσουν τη σύνδεση μεταξύ των εισροών κεφαλαίων και της ανάπτυξης σε αναπτυσσόμενες χώρες και αναδυόμενες αγορές. Τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι η έλλειψη εγχώριων αποταμιεύσεων δεν είναι ο πρωταρχικός περιορισμός της ανάπτυξης σε αυτές τις οικονομίες, αλλά, περισσότερο το χαμηλό μερίδιο κεφαλαίου στο ΑΕΠ ενέχεται για τις διαφορές μεταξύ αυτών των οικονομιών και των αναπτυσσόμενων αγορών.

Μετά τις οικονομικές και χρηματοπιστωτικές κρίσεις στις αναδυόμενες αγορές κατά το τελευταίο μέρος της δεκαετίας του 1990, οι επικριτές αμφισβήτησαν τη σοφία και το είδος της οικονομικής ολοκλήρωσης, και, κατά συνέπεια, και την ευεργετική σημασία των ροών κεφαλαίου. Μελέτη επιβεβαιώνει ότι η επίδραση της απελευθέρωσης του κεφαλαίου στην ανάπτυξη εξαρτάται από το περιβάλλον στο οποίο παρουσιάζεται η πολιτική αυτή. Τα εμπειρικά αποτελέσματα από σύνολο 71 χωρών υποστηρίζουν ότι η κατανομή του κεφαλαίου στο ΑΕΠ συσχετίζεται θετικά και ισχυρά με τη θεσμική ποιότητα περίπου στο 25% του δείγματος (Klein, 2005). Μελέτη των Bengtsson and Waldenström (2015)

διερευνά τη σχέση μεταξύ του μεριδίου κεφαλαίου στο εθνικό εισόδημα και της ανισότητας των προσωπικών εισοδημάτων μακροπρόθεσμα. Χρησιμοποιώντας ιστορικά δεδομένα για τα μερίδια κεφαλαίου σε 19 χώρες και τα στοιχεία από τη βάση δεδομένων του παγκόσμιου πλούτου και εισοδήματος, οι συγγραφείς εντοπίζουν ισχυρούς μακροπρόθεσμους δεσμούς μεταξύ του συνολικού ρόλου του κεφαλαίου στην οικονομία και του μεγέθους κατανομής του εισοδήματος. Με την πάροδο του χρόνου, αυτή η εξάρτηση ποικίλλει. Για παράδειγμα, ήταν ισχυρή πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και στις αρχές του μεσοπολέμου, αλλά αυξήθηκε στα υψηλότερα επίπεδα από το 1980 και μετά. Επιπλέον, η συσχέτιση είναι ιδιαίτερα ισχυρή στις αγγλοσαξονικές και σκανδιναβικές χώρες στις κατηγορίες κορυφαίου εισοδήματος. Νεότερη έρευνα των Bengtsson et.al. (2020) επικεντρώνεται σε μοναδικά ιστορικά γεγονότα, όπως η καθιέρωση της καθολικής ψηφοφορίας, οι στενές εκλογικές νίκες των αριστερών κυβερνήσεων, η αποαποικιοποίηση, οι συνδικαλιστικές κρίσεις, και οι πόλεμοι. Τα ευρήματά τους δείχνουν ότι το μερίδιο κεφαλαίου μειώθηκε ως απάντηση σε ριζικές θεσμικές και πολιτικές αλλαγές, όπως η καθιέρωση της καθολικής ψηφοφορίας στις αρχές της δεκαετίας του 1900, η μείωση της αποικιοκρατίας, και η εφαρμογή αναδιανεμητικών πολιτικών κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου. Αντίθετα, το μερίδιο κεφαλαίου αυξήθηκε μετά τη διάβρωση του συνδικαλισμού τη δεκαετία του 1980. Οι πόλεμοι, παρά την καταστροφή του κεφαλαίου, δημιούργησαν απροσδόκητα κέρδη που αύξησαν το μερίδιο του κεφαλαίου στο ΑΕΠ.

Το $r > g$ του Piketty (2015) συνεπάγεται αύξηση του δείκτη κεφαλαίου-παραγωγής και του μεριδίου του κεφαλαίου στην καθαρή παραγωγή. Ωστόσο, δεν εγγυάται την αύξηση της ανισότητας του προσωπικού εισοδήματος. Ο Milanovic (2016) θεωρεί ότι οι προϋποθέσεις αύξησης του μεριδίου του κεφαλαίου που συνδέονται με τη συγκέντρωση των εσόδων από το κεφάλαιο και τη συσχέτισή του με το υψηλότερο συνολικό εισόδημα οδηγούν σε μεγαλύτερη ανισότητα το προσωπικό εισόδημα. Επομένως, ένας βασικός τρόπος αντιμετώπισης της ανισότητας αυτής είναι η διαφοροποίηση της ιδιοκτησίας του κεφαλαίου. Εμπειρική μελέτη διερευνά τη σχέση μεταξύ του μεριδίου κεφαλαίου στο εθνικό εισόδημα και την ανισότητα των προσωπικών εισοδημάτων μακροπρόθεσμα, χρησιμοποιώντας μία νεότερη ιστορική βάση δεδομένων από 19 χώρες και τα στοιχεία από τη βάση δεδομένων παγκόσμιου πλούτου και εισοδήματος. Η μελέτη εντοπίζει ισχυρούς

μακροπρόθεσμους δεσμούς μεταξύ του συνολικού ρόλου του κεφαλαίου στην οικονομία και του μεγέθους κατανομής του εισοδήματος. Με την πάροδο του χρόνου, αυτή η εξάρτηση ποικίλλει. Πιο συγκεκριμένα, ήταν ισχυρή πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και στις αρχές του μεσοπολέμου, αλλά έχει αυξηθεί στα υψηλότερα επίπεδα την περίοδο από το 1980. Ο συσχετισμός είναι ιδιαίτερα ισχυρός στις αγγλοσαξονικές και σκανδιναβικές χώρες στα κορυφαία εισοδήματα κεφαλαίου (Bengtsson and Waldenström, 2018).

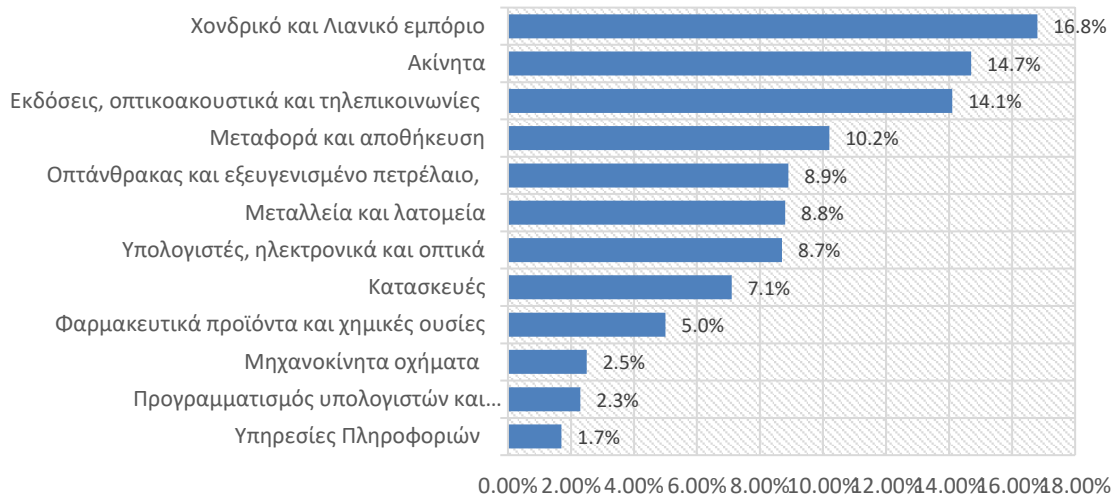
Η ελαστικότητα της υποκατάστασης μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας είναι μια κεντρική παράμετρος στην οικονομική θεωρία. Μοντέλα που διερευνούν τις πηγές οικονομικής ανάπτυξης και τους καθοριστικούς παράγοντες της συνολικής κατανομής του εισοδήματος αναφέρουν σημαντικές επιπτώσεις ανάλογα με την ιδιαίτερη αξία της ελαστικότητας της υποκατάστασης. Ίσως σε μεγαλύτερη έκταση από ό, τι σε άλλα πεδία, η ελαστικότητα της υποκατάστασης μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας είναι κεντρικής σημασίας στη θεωρία της ανάπτυξης. Αφενός, στο πλαίσιο του νεοκλασικού μοντέλου ανάπτυξης, η τη βιωσιμότητα της μακροπρόθεσμης ανάπτυξης ελλείπει τεχνολογικών αλλαγών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το αν η ελαστικότητα της υποκατάστασης είναι μεγαλύτερη από ή μικρότερη από τη μονάδα. Αφετέρου, στη βιβλιογραφία αναφέρονται μοντέλα που παρέχουν πολύ διαφορετικές επιπτώσεις ανάλογα με την ιδιαίτερη αξία της ελαστικότητας της υποκατάστασης. Για παράδειγμα, ο Acemoglu (2003) εξορθολογεί τη συνύπαρξη της αύξησης του μεριδίου της εργασίας και του μεριδίου του κεφαλαίου στη μεταβατική δυναμική μιας οικονομίας που βασίζεται στην τεχνολογική αλλαγή, η οποία είναι καθαρά μεταβλητή της εργασίας. Ο Antras (2004) παρουσιάζει νέες εκτιμήσεις της ελαστικότητας της υποκατάστασης μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας χρησιμοποιώντας στοιχεία από τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας των ΗΠΑ για την περίοδο 1948-1998. Σύμφωνα με τα αποτελέσματά του, η οικονομία των ΗΠΑ δεν περιγράφεται καλά από μια λειτουργία συνολικής παραγωγής Cobb-Douglas, καθώς η τεχνολογική αλλαγή προσαρμόζει αναγκαστικά τις εκτιμήσεις της ελαστικότητας προς τη μονάδα. Αντιθέτως, τροποποιώντας τις οικονομετρικές προδιαγραφές για να καταστεί δυνατή η μεροληπτική τεχνολογική αλλαγή, οι εκτιμήσεις της ελαστικότητας της υποκατάστασης είναι σημαντικά χαμηλότερες.

Η παραγωγή τις τελευταίες δεκαετίες έχει υποστεί αλλαγές, ιδίως προς τη μεγαλύτερη χρήση του κεφαλαίου για περιουσιακά στοιχεία υπό μορφή άυλων

στοιχείων και προϊόντων πνευματικής ιδιοκτησίας, τα οποία έχουν ταχύτερους κύκλους απόσβεσης από τα κτίρια και τις μηχανές. Επιπλέον, η οικονομία λειτουργεί μέσω μιας υπέρβασης κεφαλαίου όπως φαίνεται στην αύξηση των δεικτών κεφαλαίου προς παραγωγή, η οποία απορρέει από την έκρηξη των επενδύσεων και την εσφαλμένη κατανομή του κεφαλαίου πριν από την οικονομική κρίση και την κατάρρευση της παραγωγής που ακολούθησε. Και οι δύο παράγοντες αυξάνουν το μερίδιο απόσβεσης του εισοδήματος, το οποίο μειώνει το διαθέσιμο ποσό είτε στην εργασία είτε στο κεφάλαιο σε καθαρούς όρους. Όπως εξηγούν οι Murphy et.al. (1991), οι πιο ταλαντούχοι άνθρωποι μιας χώρας συνήθως οργανώνουν καλύτερα την παραγωγή ώστε να μπορούν να διαδώσουν το πλεονέκτημα της ικανότητάς τους σε μεγαλύτερη κλίμακα. Η επαγγελματική επιλογή εξαρτάται από την απόδοση της ικανότητας και της κλίμακας σε κάθε τομέα, το μέγεθος της αγοράς, και τις συμβάσεις αποζημίωσης. Όταν ξεκινούν επιχειρήσεις, καινοτομούν και εστιάζουν στην προώθηση της ανάπτυξης, αλλά η επαγγελματική επιλογή μπορεί να οδηγήσει σε αναδιανομή του πλούτου και μείωση της ανάπτυξης. Δεδομένου ότι οι σχετικές ανταμοιβές που λαμβάνουν τα διάφορα επαγγέλματα αποτελούν βασικό παράγοντα για την κατανομή του ταλέντου και άρα και της παραγωγής, οι καθοριστικοί παράγοντες της δομής ανταμοιβής μιας κοινωνίας είναι ένα σημαντικό ερώτημα. Αναπτύσσοντας ένα μοντέλο ισορροπίας της κατανομής των ταλέντων μεταξύ παραγωγικών και μη παραγωγικών δραστηριοτήτων, ο Acemoglu (1995) υπογραμμίζει ότι οι εξωτερικότητες επηρεάζουν αρνητικά τους παραγωγικούς παράγοντες και συνεπάγεται ότι οι σχετικές ανταμοιβές καθορίζονται ενδογενώς. Οι ίδιες εξωτερικότητες μπορούν επίσης να οδηγήσουν στην ύπαρξη πολλαπλών ισορροπιών με διαφορετικές δομές ανταμοιβής.

Οι τομείς που συνέβαλαν περισσότερο στην αύξηση του μεριδίου του κεφαλαίου στη συνολική παραγωγή το 2018 απεικονίζονται στο Διάγραμμα 7. Οι δώδεκα τομείς τείνουν να είναι μικρότεροι από άποψη απασχόλησης και πιο παγκοσμιοποιημένοι, με ταχύτερη αύξηση της παραγωγικότητας. Ειδικότερα, η καθαρή συνεισφορά στο μερίδιο του κεφαλαίου από το χονδρικό και λιανικό εμπόριο ήταν 16,8%, και ακολουθούν ο κλάδος των ακινήτων (14,7%) και ο κλάδος των εκδόσεων, των οπτικοακουστικών μέσων και των τηλεπικοινωνιών (14,1%). Οι υπόλοιποι κλάδοι κυμαίνονται από 10,2% έως 1,7%

Τομείς που συνέβαλαν περισσότερο στην αύξηση του μεριδίου του κεφαλαίου στη συνολική παραγωγή

Διάγραμμα 7 Τομείς που συνέβαλαν περισσότερο στην αύξηση του μεριδίου του κεφαλαίου στη συνολική παραγωγή

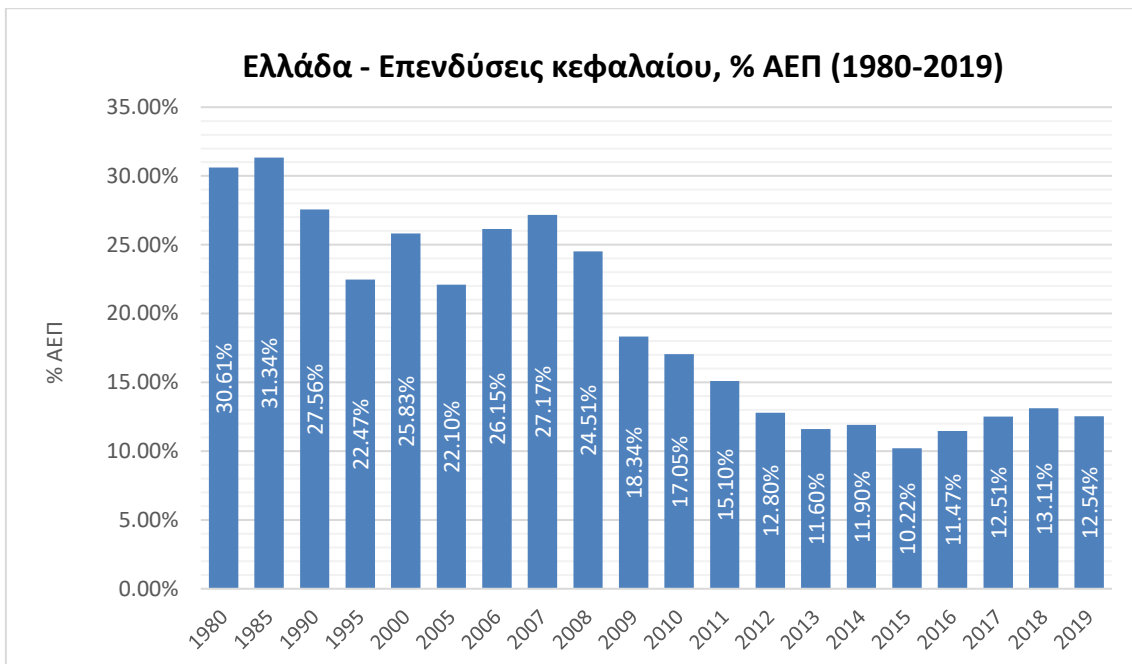
Πηγή: *Manyika et.al., (2019) και ίδια επεξεργασία*

Μελέτη των Samarina and Nguyen (2019) εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο η νομισματική πολιτική επηρεάζει την εισοδηματική ανισότητα σε 10 χώρες της ευρωζώνης την περίοδο 1999-2014. Οι συγγραφείς διακρίνουν τους μακροοικονομικούς και χρηματοπιστωτικούς διαύλους μέσω των οποίων η νομισματική πολιτική μπορεί να έχει επιπτώσεις στην κατανομή του εισοδήματος. Το μακροοικονομικό κανάλι αποτυπώνεται από τους μισθούς και την απασχόληση, ενώ το οικονομικό κανάλι από τις τιμές των περιουσιακών στοιχείων και τις αποδόσεις. Τα ευρήματα δείχνουν ότι η επεκτατική νομισματική πολιτική στη ζώνη του ευρώ μειώνει την εισοδηματική ανισότητα, ιδίως στις χώρες της περιφέρειας, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα. Το μακροοικονομικό κανάλι οδηγεί σε νομισματική χαλάρωση, οποία μειώνει την εισοδηματική ανισότητα αυξάνοντας τους μισθούς και την απασχόληση. Ωστόσο, υπάρχουν ενδείξεις ότι ο οικονομικός δίαυλος μπορεί να αποδυναμώσει την επεκτατική νομισματική πολιτική.

Έρευνα επικεντρώνεται στις διανεμητικές επιπτώσεις των μέτρων μη συμβατικής νομισματικής πολιτικής στο εισόδημα των νοικοκυριών στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και την Ευρωζώνη. Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι η μη συμβατική νομισματική πολιτική που εφαρμόζει η Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ (FED) θα μπορούσε να αυξήσει τον πλούτο των νοικοκυριών και να

περιορίσει την ανισότητα μέσω του καναλιού του χαρτοφυλακίου. Ωστόσο, τα ίδια αποτελέσματα δεν παρατηρήθηκαν στην Ευρωζώνη (Francisco et.al., 2017). Ο Guerello (2018) εξετάζει κατά πόσον οι συμβατικές και μη συμβατικές νομισματικές πολιτικές επηρεάζουν τις εισοδηματικές ανισότητες στη ζώνη του ευρώ και ποιες είναι οι επιπτώσεις τους στη νομισματική μετάδοση. Τα αποτελέσματα δείχνουν υψηλή ετερογένεια στον αντίκτυπο της νομισματικής πολιτικής που συνδέεται με την αναδιανεμητική δύναμη της δημοσιονομικής πολιτικής και τις λήξεις των χαρτοφυλακίων των νοικοκυριών. Τα τυποποιημένα επεκτατικά νομισματικά μέτρα έχουν συνήθως ένα μικρό συστατικό αντίκτυπο στην κατανομή του εισοδήματος, ενώ η ήπια υψηλή διασπορά εισοδήματος είναι επωφελής για τη μετάδοση του νομισματικών κλυδωνισμών στην κατανάλωση, διότι υπερνικά τις αρνητικές επιπτώσεις της εξομάλυνσης της κατανάλωσης. Ωστόσο, για μέτρα τύπου ποσοτικής χαλάρωσης, μία εξαιρετικά αναδιανεμητική δημοσιονομική πολιτική μπορεί επίσης να αποφέρει τα ίδια αποτελέσματα. Μελέτη αναλύει τη δημοσιονομική ανακατανομή μετά τη Μεγάλη Ύφεση του 2008 προκειμένου να διαπιστώσει εάν τα κράτη πρόνοιας εξακολουθούν να είναι αποτελεσματικά στη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας. Χρησιμοποιώντας δεδομένα για 31 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η μελέτη επιβεβαιώνει ότι οι κοινωνικές μεταβιβάσεις και η μείωση του φόρου εισοδήματος έχουν μειώσει τον συντελεστή Gini κατά 31% (Caminada et.al., 2019).

Στην Ελλάδα, το μερίδιο του κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ έχει μειωθεί ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία. Από το 1980 έως το 2019, η μείωση υπολογίζεται σε 18,07 ποσοστιαίες μονάδες, από 30,61% σε 12,54%, ενώ από το 2008 έως το 2019, η μείωση υπολογίζεται σε 11,97 ποσοστιαίες μονάδες, από 24,51% σε 12,54%. Επιπλέον, τα πρώτα χρόνια της κρίσης του 2008, και πιο συγκεκριμένα την περίοδο 2008-2015, η μείωση του μεριδίου του κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ υπολογίζεται σε 14,29 ποσοστιαίες μονάδες, από 24,51% σε 10,22% (Διάγραμμα 8).

Διάγραμμα 8 Ελλάδα - Επενδύσεις κεφαλαίου, ποσοστό του ΑΕΠ (1980-2019)

Πηγή: *The Global Economy* (2020)

Κεφάλαιο 3: Θεσμική Ποιότητα

3.1 Εισαγωγή

Μεγάλο μέρος της πρωτοποριακής εργασίας για τη θεσμική ποιότητα έχει γίνει από τον North (1991), οποίος ορίζει τους θεσμούς ως ανθρώπινα επινοημένους περιορισμούς που διαμορφώνουν την αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων. Ουσιαστικά, η θεσμική ποιότητα βελτιώνεται με τους περιορισμούς που επιβάλλονται στην εκτελεστική εξουσία. Οι περιορισμοί αυτοί μπορεί να είναι είτε τυπικοί (συντάγματα, νόμοι, δικαιώματα ιδιοκτησίας) είτε άτυποι (κυρώσεις, ταμπού, έθιμα, παραδόσεις και κώδικες δεοντολογίας) και η αντοχή τους διαμορφώνεται από τα χαρακτηριστικά επιβολής τους. Και οι δύο τύποι περιορισμών καθορίζουν το κόστος συναλλαγής και παραγωγής και, ως εκ τούτου, την αποδοτικότητα και τη σκοπιμότητα της άσκησης οικονομικής δραστηριότητας. Εξελίσσονται σταδιακά, συνδέοντας το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον, και αποτελούν σε μεγάλο βαθμό μια ιστορία θεσμικής εξέλιξης στην οποία οι ιστορικές επιδόσεις των οικονομιών μπορούν να νοηθούν μόνο ως μέρος μιας διαδοχικής κατάστασης.

Τα θεσμικά όργανα μειώνουν την εκτελεστική εξουσία των στελεχών μιας χώρας, εξασφαλίζοντας μεταξύ των πολιτών, των επιχειρηματιών και των διεκδικητών του οικονομικού συστήματος την πεποίθηση ότι προστατεύονται από το νόμο στις επιχειρήσεις τους και τις επενδύσεις τους σε ανθρώπινο και φυσικό κεφάλαιο. Οι θεσμοί είναι ζωτικής σημασίας για την επιτάχυνση μέσω της ευρείας υιοθέτησης της τεχνολογίας αιχμής που διατίθεται σε άλλες χώρες και την προώθηση των τεχνολογικών συνόρων με την επένδυση στην έρευνα και την ανάπτυξη. Τέτοιες προσπάθειες είναι εξαιρετικά αβέβαιες από τη φύση τους και ο διασπαστικός χαρακτήρας τους τις καθιστά πρόκληση για τα στελέχη σε θέσεις πολιτικής ή οικονομικής εξουσίας. Ως εκ τούτου, η ανάγκη για υψηλής ποιότητας ιδρύματα στοχεύει στη διασφάλιση ότι οι κατεστημένοι φορείς λαμβάνουν ίση νομική προστασία (Bruinshoofd, 2016).

Η θεσμική ποιότητα είναι μια ευρεία έννοια που αποτυπώνει το δίκαιο, τα ατομικά δικαιώματα, και την ποιότητα της διακυβέρνησης και των θεσμών σε μια χώρα.

Τα τελευταία χρόνια, η θεσμική ποιότητα περιλαμβάνεται στον ρόλο του κανονιστικού πλαισίου και των θεσμικών οργάνων στην προώθηση της ανάπτυξης. Η θεσμική δομή καθορίζει τα κίνητρα, τις κυρώσεις, και την κοινωνική συμπεριφορά και αρθρώνει τη συλλογική δράση, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη.

Προκειμένου να αξιολογηθεί η θεσμική ποιότητα έχει θεσπιστεί ένας αριθμός σχετικών δεικτών ποιότητας από οργανισμούς αξιολόγησης κινδύνων, ακαδημαϊκά ιδρύματα και μη κυβερνητικές οργανώσεις. Δεδομένης της έκτασης της έννοιας της θεσμικής ποιότητας, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι τα χαρακτηριστικά και τα επίπεδα διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των δεικτών. Ωστόσο, οι περισσότεροι από αυτούς τους δείκτες δεν διαθέτουν θεωρητικό πλαίσιο που να συνδέει τον δείκτη με προηγούμενα καθορισμένα θεσμικά κριτήρια ποιότητας (Alonso and Garcimartín, 2013).

Όπως υποστηρίζει ο Greif (2006), τα θεσμικά όργανα ορίζονται ως ένα σύνολο κοινωνικών παραγόντων, κανόνων, πεποιθήσεων, και αξιών που παρακινούν από κοινού την ατομική και κοινωνική συμπεριφορά. Έτσι, τα θεσμικά όργανα μπορούν να θεωρηθούν ως μια σύμβαση μεταξύ των προσωρινών φορέων που διαμορφώνουν συμπεριφορές, εστιάζοντας στην αποτελεσματικότερη κατανομή της συλλογικής προσπάθειας. Από την άλλη, οι ελλειπείς θεσμοί είναι εκείνοι που τονώνουν κοινωνικά άχρηστες ή μη παραγωγικές συμπεριφορές. Υπό το πρίσμα αυτό, οι θεσμοί αποτελούν μηχανισμό μείωσης των διακριτικών συμπεριφορών και θέτουν τα όρια του οππορτουισμού. Από την άλλη πλευρά, θα ήταν λάθος να υποτεθεί ότι τα θεσμικά όργανα υφίστανται πάντα μια ορθολογική απάντηση στο κόστος της κοινωνικής συναλλαγής δεδομένου ότι αποτελούν έναν μηχανισμό, ο οποίος εκφράζει τις στρατηγικές του μέσω των κοινωνικών φορέων. Ως εκ τούτου, μια κοινωνία δεν έχει απαραίτητα όλους τους θεσμούς που χρειάζεται, ούτε οι υφιστάμενοι θεσμοί είναι πάντοτε οι βέλτιστοι (Marinescu, 2012).

Μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας εξετάζει τους ρόλους των θεσμών σε μία χώρα. Σύμφωνα με τους Rodrik and Subramanian (2003), οι θεσμοί θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως παράγοντες δημιουργίας της αγοράς, δεδομένου ότι, ελλείψει αυτών, οι αγορές είτε δεν υπάρχουν είτε έχουν πολύ κακή απόδοση. Εντούτοις, η μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη απαιτεί περισσότερες μεταβλητές από την ενίσχυση των επενδύσεων και της επιχειρηματικότητας, όπως είναι η προσπάθεια για την δημιουργία τριών άλλων τύπων ιδρυμάτων για τη διατήρηση της ανάπτυξης, την ενίσχυση της ανθεκτικότητας σε κλυδωνισμούς και τη

διευκόλυνση της κοινωνικά αποδεκτής κατανομής των πόρων για την αντιμετώπιση τέτοιων κλυδωνισμών. Οι συγγραφείς καταλήγουν ότι οι θεσμοί συμβάλλουν στα ακόλουθα:

1. *Ρύθμιση της αγοράς*: ασχολούνται με τις εξωτερικότητες, τις οικονομίες κλίμακας και την ατελή πληροφόρηση. Παραδείγματα είναι οι ρυθμιστικοί οργανισμοί στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, των μεταφορών και των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών.
2. *Σταθεροποίηση της αγοράς*: εξασφαλίζουν χαμηλό πληθωρισμό και ελαχιστοποιούν τις μακροοικονομικές κρίσεις. Παραδείγματα είναι οι κεντρικές τράπεζες, τα καθεστώτα συναλλαγματικής ισοτιμίας, και οι δημοσιονομικοί κανόνες.
3. *Νομιμοποίηση της αγοράς*: παρέχουν προστασία και ασφάλιση και εστιάζουν στην αναδιανομή και τη διαχείριση συγκρούσεων. Παραδείγματα είναι τα συνταξιοδοτικά συστήματα, τα συστήματα ασφάλισης ανεργίας, κλπ.

Εμπειρικά στοιχεία ορισμένων από τις σταθεροποιητικές και νομιμοποιητικές λειτουργίες των ιδρυμάτων προέρχονται από μελέτη που αφορά ορισμένες αφρικανικές χώρες. Τουλάχιστον 15 χώρες επέδειξαν ποσοστά ανάπτυξης άνω του 2,5% ετησίως πριν από το 1973. Αλλά, λόγω αδύναμων εγχώριων θεσμών, λίγες από τις χώρες αυτές κατάφεραν να αντιμετωπίσουν τις επιπτώσεις των αυξήσεων των τιμών του πετρελαίου και άλλων μακροοικονομικών κλυδωνισμών στη δεκαετία του 1970, οπότε η ανάπτυξη μειώθηκε απότομα κατά την επόμενη περίοδο (Collier and Gunning, 1999).

3.2 Παράγοντες που συμβάλλουν στη θεσμική ποιότητα

Το επίπεδο ανάπτυξης των θεσμών συνδέεται με τη διαθεσιμότητα των πόρων πόρους για τη δημιουργία καλών θεσμών, δημιουργώντας μεγαλύτερη ζήτηση για ποιοτικά ιδρύματα. Γενικότερα, είναι ευρέως αποδεκτό ότι η συσσώρευση παραγόντων και η τεχνολογική αλλαγή από μόνες τους δεν μπορούν να εξηγήσουν τις διαφορές στις επιδόσεις μεταξύ των χωρών και ότι οι θεσμοί έχουν σημασία για την ανάπτυξη (Islam et.al., 2002).

Υπάρχουν αρκετές μελέτες που συνδέουν τη θεσμική ποιότητα με την ανάπτυξη καθώς και τη θεσμική ποιότητα με τη φτώχεια και την ανισότητα. Οι μελέτες αυτές περιλαμβάνουν τόσο την ανάλυση μεταξύ χωρών όσο και ιστορικές μελέτες περιπτώσεων και επικεντρώνονται σε δείκτες που αντικατοπτρίζουν τις αντιλήψεις για το πόσο καλά οι κυβερνήσεις προστατεύουν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας, τη γραφειοκρατική ποιότητα, το κράτος δικαίου και το επίπεδο διαφθοράς. Για παράδειγμα, οι Knack and Keefer (1995) υπογραμμίζουν ότι η ασφάλεια της ιδιοκτησίας και των συμβατικών δικαιωμάτων και η αποτελεσματικότητα με την οποία οι κυβερνήσεις διαχειρίζονται την παροχή δημόσιων αγαθών και την εφαρμογή των κυβερνητικών πολιτικών, αποτελούν σημαντικούς καθοριστικούς παράγοντες της ταχύτητας με την οποία οι χώρες αναπτύσσονται. Αυτοί οι παράγοντες εξηγούν επίσης γιατί ορισμένες χώρες έχουν πολύ μεγαλύτερη παραγωγή ανά εργαζόμενο από άλλες (Hall and Jones, 1999). Οι Alonso and Garcimartín (2013) παραθέτουν τους σημαντικότερους παράγοντες που καθορίζουν την ποιότητα των θεσμών εστιάζοντας πρωτίστως στον μέσο όρο των δεικτών διακυβέρνησης της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank Governance Indicators, GIs) ως τον καλύτερο διαθέσιμο δείκτη για τη θεσμική ποιότητα λόγω της μεγαλύτερης ακρίβειας αλλά και της ευρύτερης γεωγραφικής κάλυψης. Ωστόσο, οι συγγραφείς αναφέρουν επίσης την κατανομή του εισοδήματος, τη διεθνή διαφάνεια, την εκπαίδευση, και τη φορολογία ως παράγοντες που συμβάλλουν στη θεσμική ποιότητα.

Η αποκέντρωση των κυβερνητικών λειτουργιών μπορεί να βελτιώσει τη θεσμική απόδοση της κυβέρνησης (Besley and Coate 2003). Με την πάροδο του χρόνου, οι τρόποι με τους οποίους οι κυβερνήσεις παρέχουν υπηρεσίες στους πληθυσμούς τους έχουν αλλάξει λόγω των μεταβολών στις διοικητικές ικανότητες, την τεχνολογία, τη φυσική και δημοσιονομική κυβερνητική αποκέντρωση. Ειδικότερα, η φυσική κυβερνητική αποκέντρωση περιλαμβάνει τη δημιουργία υποεθνικών κλάδων ή βαθμίδων, ενώ η δημοσιονομική αποκέντρωση αφορά μεγαλύτερο έλεγχο της είσπραξης φόρων και των κρατικών δαπανών (Goel and Saunoris, 2017).

Ο Popescu (2012) αναφέρει ότι ορισμένοι από τους καθοριστικούς παράγοντες της θεσμικής ποιότητας βρίσκονται εκτός οικονομικής σφαίρας, όπως η γεωγραφική θέση, το νομικό σύστημα, η θρησκεία, ο εθνογλωσσικός κατακερματισμός ή οι φυσικοί πόροι. Γενικότερα, υπάρχει μια μακρά και

διακεκριμένη γραμμή της θεωρητικοποίησης που αναθέτει ένα διαπρεπές ρόλο στη γεωγραφία, δηλαδή τον βασικό καθοριστικό παράγοντα του κλίματος και των φυσικών πόρων. Ωστόσο, η γεωγραφία μπορεί να διαδραματίσει θεμελιώδη ρόλο στο κόστος μεταφοράς και τη διάδοση της τεχνολογίας. Ως εκ τούτου, ασκεί ισχυρή επιρροή στη γεωργική παραγωγικότητα και την ποιότητα των πόρων και κατά συνέπεια και στη θεσμική ποιότητα (Rodrik and Subramanian, 2003). Σημαντική μελέτη των Acemoglu et.al. (2001) δείχνει τον αντίκτυπο των διαφόρων μορφών ευρωπαϊκού αποικισμού μεταξύ του 17^{ου} και του 19^{ου} αιώνα και τον ρόλο των θεσμικών οργάνων στις αναπτυσσόμενες χώρες εκείνη την εποχή. Οι συγγραφείς αναφέρουν ότι έποικοι όπως ΗΠΑ, Νέα Ζηλανδία, Αυστραλία, και Καναδάς επέτρεψαν τη δημιουργία καλών ιδρυμάτων για την προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και του κράτους δικαίου. Αντιθέτως, η ευρωπαϊκή μετανάστευση περιορίστηκε λόγω του κλίματος, των ασθενειών και ενός φυσικού εχθρικού περιβάλλοντος με αποτέλεσμα τα θεσμικά όργανα να μην εξασφαλίζουν τον έλεγχο των αποικιών και την εξόρυξη φυσικών πόρων με την ίδια επιτυχία όπως οι μη ευρωπαίοι άποικοι. Ως εκ τούτου, οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η αποικιακή προέλευση είχε διαφορετικές επιπτώσεις στη δημιουργία και την ποιότητα των ιδρυμάτων.

Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και ο ρόλος του διεθνούς εμπορίου ως κινητήρια δύναμη της αλλαγής της παραγωγικότητας και της αύξησης του εισοδήματος. Οι Rigobon and Rodrik (2005) αξιολογούν τις σχέσεις μεταξύ των οικονομικών θεσμών, των πολιτικών θεσμών και του επιπέδου εισοδήματος και διαπιστώνουν ότι το κράτος δικαίου και η δημοκρατία αλληλοενισχύονται. Το μεγαλύτερο κράτος δικαίου παράγει περισσότερη δημοκρατία και αντιστρόφως, ωστόσο οι επιπτώσεις δεν είναι ισχυρές. Από την άλλη πλευρά, το άνοιγμα του εμπορίου είναι καλό για το κράτος δικαίου, αλλά κακό για τη δημοκρατία. Το εμπόριο έχει σημαντικό αρνητικό αντίκτυπο στη δημοκρατία και ισχυρό θετικό αντίκτυπο στο κράτος δικαίου.

Η κατανομή του εισοδήματος επηρεάζει τόσο τη θεσμική προβλεψιμότητα όσο και τη νομιμότητα. Όταν υπάρχει μεγάλη εισοδηματική ανισότητα προκαλούνται αποκλίνουσες συμπεριφορές μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, οι οποίες, με τη σειρά τους, οδηγούν σε συγκρούσεις, κοινωνικοπολιτική αστάθεια και ανασφάλεια. Δεύτερον, η ανισότητα διευκολύνει το γεγονός ότι οι θεσμοί παραμένουν ομάδες εξουσίας, των οποίων οι δράσεις είναι προσανατολισμένες

σε συγκεκριμένα συμφέροντα και όχι στο κοινό καλό (Κετσετζοπούλου, 2019). Όπως υποστηρίζουν οι Alesina and Perotti (1996), η εισοδηματική ανισότητα μειώνει τους κοινωνικούς παράγοντες για δράση συνεργασίας και ευνοεί τις δραστηριότητες διαφθοράς. Η ανισότητα, η εμπιστοσύνη, και η διαφθορά είναι κύριες έννοιες στο πλαίσιο λειτουργίας της δημόσιας πολιτικής και εξαρτώνται από θεσμικές ισορροπίες που δύσκολα μεταβάλλονται χρονικά ή τοπικά. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι κοινωνίες να υπόκεινται σε φαύλους κύκλους ανισότητας, διαφθοράς, και χαμηλής κοινωνικής εμπιστοσύνης (Παρασκευόπουλος, 2010). Ομοίως, οι Engerman and Sokoloff (2005) υποστηρίζουν ότι μια πολύ άνιση κατανομή του εισοδήματος ενθαρρύνει τους θεσμούς, οι οποίοι με τη σειρά τους, τείνουν να διαιωνίζουν την ανισότητα, δημιουργώντας έτσι έναν φαύλο κύκλο μεταξύ ανισότητας και χαμηλής θεσμικής ποιότητας.

Η φορολογία είναι μία πολύ κρίσιμη μεταβλητή που επηρεάζει τόσο τη στατική αποτελεσματικότητα όσο και τη νομιμότητα των θεσμών. Ένα υγιές φορολογικό σύστημα όχι μόνο παρέχει τους απαραίτητους πόρους για τη δημιουργία θεσμών υψηλής ποιότητας, αλλά και τη κοινωνική σύμβαση που δημιουργεί μια πιο απαιτητική σχέση μεταξύ κράτους και πολιτών. Ως εκ τούτου, θα υπάρξει μεγαλύτερη διαφάνεια και λογοδοσία, γεγονός που θα βελτιώσει τη θεσμική ποιότητα (Moore and Rakner, 2002). Αυτό μπορεί να μην συμβεί με τα δημόσια έσοδα που συλλέγονται από άλλες πηγές, όπως κρατικές εταιρείες ή φυσικούς πόρους. Εμπειρική μελέτη από τη Νιγηρία εξετάζει τη σχέση μεταξύ της κυβερνητικής λογοδοσίας και της εθελοντικής φορολογικής συμμόρφωσης στο πλαίσιο της φορολογικής/κοινωνικής σύμβασης μεταξύ του κράτους και των πολιτών. Τα πορίσματα δείχνουν ότι η εκούσια φορολογική συμμόρφωση επηρεάζεται από την αντίληψη των πολιτών για την κυβερνητική λογοδοσία. Ως εκ τούτου, για να μειωθεί το φορολογικό χάσμα, η εθελοντική συμμόρφωση θα πρέπει να συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας της δημόσιας διακυβέρνηση (Modugu et.al., 2012).

Τέλος, το νομικό σύστημα μιας χώρας είναι ένα άλλος καθοριστικός παράγοντας της θεσμικής ποιότητας. Υποστηρίζεται ότι το βρετανικό νομικό σύστημα βρετανικής και σε μικρότερο βαθμό γερμανικά ή σκανδιναβικά συστήματα, βασίζονται σε μεγαλύτερη αναγνώριση της οικονομικής ελευθερίας, η οποία περιορίζει την κρατική παρέμβαση στην οικονομία. Αντιθέτως, το γαλλικό νομικό σύστημα και ακόμη περισσότερο το σοβιετικό νομικό σύστημα σχεδιάστηκαν για

να καθορίσουν την ικανότητα οργάνωσης της οικονομικής και κοινωνικής ζωής με ασθενέστερη αναγνώριση της περιουσίας, των δικαιωμάτων, και της ατομικής ελευθερίας. Συνεπώς, το βρετανικό και τα σκανδιναβικά νομικά συστήματα αναμένεται να συνδεθούν με υψηλότερη θεσμική ποιότητα (La Porta et al., 1999).

Εξετάζοντας το μερίδιο των επενδύσεων ανά θεσμικό τομέα στην Ευρωπαϊκή Ένωση για την περίοδο 2008-2018, φαίνεται ότι σημειώθηκε αρκετά σημαντική μείωση ιδίως στη Ρουμανία (-16,24 ποσοστιαίες μονάδες), στη Βουλγαρία (-14,52 ποσοστιαίες μονάδες), στην Ελλάδα (-12,97 ποσοστιαίες μονάδες), και στη Σλοβενία (-10,21 ποσοστιαίες μονάδες). Μείωση κάτω των 10 ποσοστιαίων μονάδων σημειώθηκε στη Λετονία (-9,82 ποσοστιαίες μονάδες), την Ισπανία (-8,38 ποσοστιαίες μονάδες), και την Εσθονία (-6,51 ποσοστιαίες μονάδες), ενώ ακολουθούν οι υπόλοιπες χώρες. Ελάχιστη αρνητική μεταβολή παρατηρείται στο Βέλγιο (-0,38 ποσοστιαίες μονάδες), τη Φιλανδία (-0,37 ποσοστιαίες μονάδες), τη Γαλλία (-0,69 ποσοστιαίες μονάδες), και τη Δανία (-0,91 ποσοστιαίες μονάδες). Τέλος, αύξηση μερίδιο των επενδύσεων ανά θεσμικό τομέα σημειώθηκε στην Ιρλανδία (+3,55 ποσοστιαίες μονάδες) και ακολουθούν η Νορβηγία (+1,46 ποσοστιαίες μονάδες), η Ουγγαρία (+1,41 ποσοστιαίες μονάδες), η Γερμανία (+0,83 ποσοστιαίες μονάδες), η Αυστρία (+0,70 ποσοστιαίες μονάδες), η Σουηδία (+0,63 ποσοστιαίες μονάδες), και το Ηνωμένο Βασίλειο (+0,33 ποσοστιαίες μονάδες) (Πίνακας 2). Επομένως, επιβεβαιώνεται ότι το βρετανικό και τα σκανδιναβικά νομικά συστήματα συνδέονται με υψηλότερη θεσμική ποιότητα.

Πίνακας 2 - Μεριδίο επενδύσεων του ΑΕΠ ανά θεσμικό τομέα (2008-2018)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Δ%
Αυστρία	23,28%	22,41%	21,60%	22,47%	22,65%	23,04%	22,66%	22,70%	23,10%	23,63%	23,98%	0,70%
Βέλγιο	24,12%	22,78%	22,12%	23,01%	22,96%	22,17%	22,81%	22,96%	23,28%	23,28%	23,74%	-0,38%
Βουλγαρία	33,02%	27,86%	22,21%	20,92%	21,26%	21,21%	21,08%	21,01%	18,57%	18,52%	18,50%	-14,52%
Γαλλία	23,60%	22,07%	22,11%	22,42%	22,46%	22,04%	21,82%	21,50%	21,82%	22,50%	22,91%	-0,69%
Γερμανία	20,30%	19,27%	19,54%	20,37%	20,32%	19,90%	20,04%	20,02%	20,30%	20,43%	21,13%	0,83%
Δανία	22,94%	20,17%	18,11%	18,16%	18,78%	19,05%	19,16%	19,85%	21,02%	21,23%	22,03%	-0,91%
Ελλάδα	23,81%	20,79%	16,56%	13,69%	11,53%	11,21%	10,83%	10,79%	11,02%	11,73%	10,84%	-12,97%
Εσθονία	31,09%	22,55%	21,06%	26,22%	28,50%	27,72%	25,58%	24,32%	24,23%	24,90%	24,58%	-6,51%
Ηνωμ. Βασίλειο	17,47%	16,07%	15,98%	15,60%	15,71%	15,96%	16,63%	17,23%	17,71%	18,00%	17,80%	0,33%
Ιρλανδία	24,80%	21,17%	17,55%	16,76%	19,62%	18,57%	20,61%	24,07%	35,83%	33,15%	28,35%	3,55%
Ισπανία	27,84%	23,11%	21,79%	20,02%	18,53%	17,37%	17,78%	18,01%	17,96%	18,67%	19,46%	-8,38%
Ιταλία	21,28%	20,11%	20,02%	19,71%	18,31%	17,20%	16,72%	16,94%	17,17%	17,48%	17,83%	-3,45%
Λετονία	31,95%	22,30%	19,12%	21,96%	25,16%	23,03%	22,81%	21,87%	19,32%	20,62%	22,13%	-9,82%
Λιθουανία	26,07%	17,88%	16,86%	18,46%	17,32%	18,42%	18,87%	19,61%	19,86%	20,11%	20,95%	-5,12%
Λουξεμβούργο	20,27%	18,41%	17,61%	19,18%	20,16%	19,51%	19,97%	18,21%	18,14%	18,76%	16,81%	-3,46%
Νορβηγία	22,55%	23,23%	20,73%	21,49%	22,41%	23,54%	23,82%	23,78%	25,34%	24,95%	24,01%	1,46%
Ολλανδία	22,12%	21,31%	19,70%	20,14%	18,76%	18,36%	17,59%	22,11%	20,00%	20,14%	20,43%	-1,69%
Ουγγαρία	23,37%	22,69%	20,11%	19,56%	19,20%	20,84%	22,05%	22,19%	19,52%	22,17%	24,78%	1,41%
Πολωνία	23,10%	21,44%	20,28%	20,68%	19,79%	18,81%	19,73%	20,08%	18,00%	17,53%	18,23%	-4,87%
Πορτογαλία	22,82%	21,20%	20,57%	18,42%	15,82%	14,75%	15,03%	15,52%	15,49%	16,78%	17,52%	-5,30%
Ρουμανία	37,29%	26,00%	26,07%	27,24%	27,53%	24,70%	24,36%	24,79%	22,95%	22,41%	21,05%	-16,24%
Σλοβακία	24,75%	20,80%	21,11%	23,27%	20,31%	20,42%	20,41%	23,72%	21,00%	21,16%	20,96%	-3,79%
Σλοβενία	29,44%	24,13%	21,08%	19,94%	19,03%	19,63%	19,11%	18,65%	17,38%	18,32%	19,23%	-10,21%
Σουηδία	24,55%	22,49%	22,49%	22,89%	22,72%	22,45%	23,23%	23,75%	24,21%	25,14%	25,18%	0,63%
Τσεχία	29,25%	27,61%	27,15%	26,75%	26,16%	25,36%	25,40%	26,54%	24,94%	24,92%	26,31%	-2,94%
Φινλανδία	24,49%	22,95%	22,30%	22,62%	23,08%	22,01%	21,47%	21,23%	22,74%	23,39%	24,12%	-0,37%

Πηγή: Eurostat και ίδια επεξεργασία (2020)

3.3 Θεσμική ποιότητα και οικονομική ευημερία

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων είκοσι ετών η οικονομική βιβλιογραφία και οι σχετικές συζητήσεις αναφέρονται στα θεσμικά όργανα ως απαντήσεις στα μακροχρόνια ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο προκύπτει η οικονομική ανάπτυξη και ποιες πολιτικές μπορούν να προωθήσουν καλύτερα αποτελέσματα όσον αφορά τις οικονομικές επιδόσεις. Λαμβάνοντας υπόψιν τις διαφορές στα επίπεδα του ΑΕΠ μεταξύ των χωρών, η ανάλυση του θεσμικού πλαισίου βάσει του οποίου λειτουργεί κάθε οικονομία έχει καταστεί απαραίτητο αντικείμενο της έρευνας (Valeriani and Peluso, 2011). Ειδικότερα, ο ρόλος των θεσμών στην προώθηση της ανάπτυξης στις αναπτυσσόμενες και αναδυόμενες οικονομίες έχει προκαλέσει νέο ενδιαφέρον με στόχο να καθορισθεί σε ποιο βαθμό η ποιότητα των δημόσιων και ιδιωτικών οικονομικών ιδρυμάτων, η ιδιαίτερη δομή διακυβέρνησης, και η έκταση του κοινωνικού κεφαλαίου ή της συμμετοχής των πολιτών επηρεάζει την ανάπτυξη (Aron, 2000).

Σύμφωνα με τους Acemoglu et.al. (2004), οι διαφορές στα οικονομικά ιδρύματα είναι η θεμελιώδης αιτία των διαφορών στην οικονομική ανάπτυξη. Η μελέτη τεκμηριώνει την εμπειρική σημασία των θεσμών έχοντας ως παράδειγμα τη διαίρεση της Κορέας σε δύο μέρη με πολύ διαφορετικούς οικονομικούς θεσμούς και τον αποικισμό από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις από τον 15ο αιώνα. Τα οικονομικά κίνητρα και οι περιορισμοί των οικονομικών παραγόντων διαμορφώνουν τα οικονομικά αποτελέσματα. Ως εκ τούτου, πρόκειται για κοινωνικές αποφάσεις, που επιλέγονται για τις συνέπειές τους. Επειδή οι διαφορετικές ομάδες και τα άτομα επωφελούνται συνήθως από διαφορετικούς οικονομικούς θεσμούς, η σύγκρουση σχετικά με αυτές τις κοινωνικές επιλογές επιλύεται συνήθως υπέρ των ομάδων με μεγαλύτερη πολιτική δύναμη. Η κατανομή της πολιτικής εξουσίας στην κοινωνία καθορίζεται με τη σειρά της από τους πολιτικούς θεσμούς και την κατανομή των πόρων. Ως εκ τούτου, οι οικονομικοί θεσμοί που ενθαρρύνουν την οικονομική ανάπτυξη εμφανίζονται όταν οι πολιτικοί θεσμοί εκχωρούν εξουσία σε ομάδες με συμφέροντα για την επιβολή δικαιωμάτων ιδιοκτησίας ευρείας βάσης.

Εμπειρική μελέτη εξετάζει τον αντίκτυπο της θεσμικής ποιότητας στις οικονομικές επιδόσεις στη Νότια Ασία για την περίοδο 2002-2016. Η μελέτη χρησιμοποιεί έξι δείκτες διακυβέρνησης των τραπεζών και κατασκευάζει έναν σύνθετο δείκτη διακυβέρνησης για τη μέτρηση της θεσμικής ποιότητας, λαμβάνοντας το κατά

κεφαλήν πραγματικό ΑΕΠ ως μέτρο των οικονομικών επιδόσεων. Επιπλέον, χρησιμοποιεί συμβατικούς καθοριστικούς παράγοντες της ανάπτυξης, όπως η προσφορά εργασίας και τα αποθέματα φυσικού κεφαλαίου. Τα εμπειρικά αποτελέσματα αποκαλύπτουν ότι η θεσμική ποιότητα έχει θετικό αντίκτυπο στις οικονομικές επιδόσεις μακροπρόθεσμα, ενώ οι δείκτες διακυβέρνησης, όπως ο έλεγχος της διαφθοράς, η αποτελεσματικότητα της κυβέρνησης και η πολιτική σταθερότητα, είναι ζωτικής σημασίας για καλύτερες οικονομικές επιδόσεις στις χώρες της Νότιας Ασίας. Τα βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα αποκαλύπτουν ότι η θεσμική ποιότητα δεν έχει αντίκτυπο στις οικονομικές επιδόσεις. Από την άλλη πλευρά, οι οικονομικές επιδόσεις συμβάλλουν στη βελτίωση της διαίσθησης της ποιότητας βραχυπρόθεσμα. Ως εκ τούτου, βραχυπρόθεσμα, οι χώρες της Νότιας Ασίας θα πρέπει να εστιάσουν σε δείκτες μη χρηστής διακυβέρνησης, όπως η αποτελεσματική φορολογία, η υγεία, η εκπαίδευση, οι υποδομές, και η ανάπτυξη δεξιοτήτων, για την επίτευξη χρηστής διακυβέρνησης και το καλύτερο οικονομικό αποτέλεσμα μακροπρόθεσμα (Singh and Pradhan, 2020). Οι Alexiou et.al. (2014) διερευνούν τον βαθμό στον οποίο οι συμβατικές μέθοδοι που χρησιμοποιούνται στην πλειονότητα των σχετικών μελετών ανάπτυξης μπορούν να ερμηνεύσουν με επιτυχία τις οικονομικές επιδόσεις σε μία ιδιαίτερα υπανάπτυκτη αφρικανική χώρα, όπως όπως το Σουδάν. Οι συγγραφείς εξετάζουν τις βραχυπρόθεσμες και τις μακροχρόνιες σχέσεις μεταξύ των θεσμικών οργάνων και διαφόρων άλλων βασικών οικονομικών μεταβλητών για την περίοδο 1972-2008. Τα εμπειρικά αποτελέσματα δείχνουν ότι η ποιότητα του θεσμικού περιβάλλοντος είναι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες για τον καθορισμό της οικονομικής ευημερίας στις υπανάπτυκτες οικονομίες.

Ο Kupačič (2014) τονίζει τον ρόλο των θεσμικών οργάνων ως βάση για την οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα, περιγράφοντας και συγκρίνοντας διαφορετικά θεσμικά συστήματα ταξινόμησης και τον τρόπο που πρέπει να λειτουργούν εμπειρικά θεσμικές έννοιες. Η μελέτη ομαδοποιεί περισσότερους από 30 καθιερωμένοι θεσμικοί δείκτες σε τρεις ομοιογενείς ομάδες επίσημων θεσμών - νομικούς, πολιτικούς, και οικονομικούς - οι οποίες καταγράφουν σε μεγάλο βαθμό το πλήρες επίσημο θεσμικό περιβάλλον μιας χώρας. Τα ευρήματα επιβεβαιώνουν ότι οι πιο αναπτυγμένες χώρες έχουν καλύτερους δείκτες όσον αφορά το εισόδημα, τη μακροζωία και τον αλφαριθμητισμό, καθώς και την ποιότητα και των τριών σειρών θεσμικών οργάνων. Η δεύτερη ομάδα των αναπτυγμένων

χωρών από άποψη ΑΕΠ και ποιότητας των ιδρυμάτων παρουσιάζει μικτά ευρήματα. Οι μουσουλμανικές χώρες έχουν εύλογα καλούς θεσμούς, με εξαίρεση την καταπίεση του Τύπου και ορισμένων άλλων ομάδων της κοινωνίας, καθώς και κακή δημοκρατική λογοδοσία. Οι υπόλοιπες χώρες που ανήκουν στην ομάδα έχουν κακούς θεσμούς, με ελαφρώς καλύτερο αποτέλεσμα στην ποιότητα των πολιτικών ιδρυμάτων. Τέλος, η τρίτη ομάδα περιλαμβάνει τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, οι οποίες έχουν την χειρότερη ποιότητα θεσμών και στις τρεις θεσμικές ομάδες. Ομοίως, για την κατανόηση της ετερογένειας των απόψεων σχετικά με το θεσμικό ζήτημα, οι Chong and Calderon, (2000) δηλώνουν ότι οι θεσμοί ενθαρρύνουν την ανάπτυξη, αλλά και η ανάπτυξη ωθεί την ποιότητα των θεσμών δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο από οικονομική ανάπτυξη σε χαμηλή θεσμική ποιότητα και, συνεπώς, ακόμη χαμηλότερη οικονομική ανάπτυξη. Τέλος, οι Pistor et al. (2000) επιβεβαιώνουν ότι οι άμεσες ξένες επενδύσεις αυξάνουν τα επίπεδα θεσμικής και νομικής ποιότητας σε μια χώρα που εισάγει νέες συνήθειες και τεχνογνωσία, ζητώντας από τις κρατικές και τοπικές διοικήσεις ισχυρότερη αποτελεσματικότητα.

3.4 Θεσμική ποιότητα και διαφθορά

Η διεθνής διαφάνεια είναι ένας ακόμα παράγοντας που μπορεί να ενθαρρύνει τη θεσμική ποιότητα και σχετίζεται με την αποτελεσματικότητα των θεσμικών οργάνων. Πρώτον, δημιουργεί ένα πιο δυναμικό, εξελιγμένο και απαιτητικό περιβάλλον, το οποίο απαιτεί καλούς θεσμούς. Δεύτερον, ενθαρρύνει ανταγωνιστικό περιβάλλον, και, ως εκ τούτου, μπορεί να παρεμποδίσει τη διαφθορά και τις δραστηριότητες νεποτισμού. Τέλος, μπορεί να διευκολύνει την εφαρμογή διαδικασιών και ορθών πρακτικών που εφαρμόζουν άλλες χώρες. Εμπειρική μελέτη σε δείγμα 194 χωρών εφαρμόζει ένα μοντέλο συνολικού δείκτη διαφάνειας με δύο επιμέρους στοιχεία: την οικονομική/θεσμική διαφάνεια και την πολιτική διαφάνεια. Τα αποτελέσματα δίνουν δείχνουν ότι δεν υπάρχει υποδειγματική διαφάνεια σε κάποια συγκεκριμένης περιοχής ενώ υπάρχουν προκλήσεις που σχετίζονται με τη διαφάνεια σε κάθε περιφέρεια και κατηγορίες εισοδήματος ανά χώρα. Επιπλέον, υπάρχει σημαντική διακύμανση εντός της χώρας με μεγάλες διαφορές στις επιδόσεις μεταξύ οικονομικής/θεσμικής και πολιτικής διαφάνειας. Επιπλέον, η διαφάνεια συνδέεται με καλύτερους κοινωνικοοικονομικούς και ανθρώπινους δείκτες ανάπτυξης, καθώς και με την

ανταγωνιστικότητα και τη μείωση της διαφθοράς. Μπορεί να επιτευχθεί μεγάλη πρόοδος χωρίς να απαιτούνται υπερβολικοί πόροι, δεδομένου ότι οι μεταρρυθμίσεις της διαφάνειας μπορούν να είναι ουσιαστικοί και να συμβάλλουν στην δημιουργία πρόσθετων κανονισμών ή/και ρυθμιστικών φορέων ή φορέων διακυβέρνησης με χαμηλότερο κόστος (Kaufmann and Bellver, 2005).

Ο Treisman (2000) θέτει το ερώτημα γιατί η διαφθορά, δηλαδή η κατάχρηση δημόσιας εξουσίας για ιδιωτικό όφελος, παρατηρείται περισσότερο σε ορισμένες χώρες από άλλες. Διαφορετικές θεωρίες συνδέουν αυτό το φαινόμενο με συγκεκριμένες ιστορικές και πολιτιστικές παραδόσεις, τα επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης, τους πολιτικούς θεσμούς, και τις κυβερνητικές πολιτικές. Τα ευρήματα δείχνουν ότι χώρες με προτεσταντικές παραδόσεις, ιστορίες βρετανικής κυριαρχίας, πιο αναπτυγμένες οικονομίες, και πιθανώς υψηλότερες εισαγωγές έχουν χαμηλότερα επίπεδα διαφθοράς από άλλες χώρες, όπως, για παράδειγμα, τα ομοσπονδιακά κράτη. Επιπλέον, ενώ ο βαθμός δημοκρατίας δεν αποτελεί σημαντική μεταβλητή, η μακρά έκθεση στη δημοκρατία οδηγεί σε χαμηλότερα επίπεδα διαφθοράς.

Σε νεότερη μελέτη, ο Treisman (2007) επανεξετάζει τις προσπάθειες πολιτικών επιστημόνων και οικονομολόγων να εξηγήσουν τη σχέση των θεσμικών οργάνων με τη διαφθορά. Η μελέτη παρέχει αρκετά ισχυρά αποδεικτικά στοιχεία ότι οι ιδιαίτερα αναπτυγμένες, δημοκρατικές φιλελεύθερες δημοκρατίες, με ελεύθερο Τύπο, γυναίκες στην κυβέρνηση, και διεθνές εμπόριο, θεωρούνται λιγότερο διεφθαρμένες. Αντιθέτως, χώρες που εξαρτώνται από τις εξαγωγές καυσίμων ή έχουν παρεμβατικούς επιχειρηματικούς κανονισμούς και απρόβλεπτος πληθωρισμός παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα διαφθοράς. πιο διεφθαρμένοι. Ελέγχοντας το εισόδημα, οι περισσότεροι παράγοντες που προβλέπουν την αντιληπτή διαφθορά δεν συσχετίζονται με πραγματικές εμπειρίες διαφθοράς βάσει ερευνών σε επιχειρηματίες και πολίτες. Οι αναφερόμενες εμπειρίες διαφθοράς συσχετίζονται με χαμηλότερη ανάπτυξη και, ενδεχομένως, με εξάρτηση από μικρότερο άνοιγμα του εμπορίου και πιο παρεμβατικούς κανονισμούς. Στο ίδιο πλαίσιο, μελέτη εξετάζει την επίδραση της αντιληπτής διαφθοράς και της θεσμικής ποιότητας στις επιδόσεις 135 εισηγμένων εταιρειών στη Νιγηρία το διάστημα 2013-2017. Η μελέτη διαπιστώνει ότι τόσο η διαφθορά όσο και η θεσμική ποιότητα σχετίζονται αρνητικά με την αγοραία αξία και τη λογιστική αξία (ROA). Συγκρίνοντας περαιτέρω την έκταση της διαφθοράς και της

θεσμικής ποιότητας μεταξύ χρηματοπιστωτικών και μη χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, η μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τόσο η διαφθορά όσο και το αδύναμο θεσμικό περιβάλλον έχουν την τάση να εξασθενούν την αγορά και τις λογιστικές επιδόσεις των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων (Ojeka et.al., 2019).

Η έκταση της ρύθμισης διαφέρει δραματικά μεταξύ των χωρών. Σε ορισμένα μέρη του κόσμου, η έναρξη μιας επιχείρησης και η καταβολή φόρων είναι δαπανηρές και χρονοβόρες ασκήσεις που δυσκολεύουν τις κοινωνίες να λειτουργούν αποτελεσματικά. Σε άλλα μέρη, οι αποτελεσματικοί επιχειρηματικοί κανονισμοί συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη και ευημερία. Η αποτελεσματική ρύθμιση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος θα πρέπει να έχει ως αποτέλεσμα λιγότερες γραφειοκρατικές διαδικασίες. Κατά συνέπεια, τα καλά ρυθμιζόμενα επιχειρηματικά περιβάλλοντα θα επιβάλουν λιγότερα κόστη συναλλαγής σε ιδιώτες και επιχειρήσεις, επιτρέποντάς τους να λειτουργούν πιο αποτελεσματικά. Επίσης, η ποιότητα των υφιστάμενων κανονισμών μπορεί να βοηθήσει στην προσέλκυση επενδύσεων, καθώς οι επενδυτές χρησιμοποιούν συχνά πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος για να κρίνουν τον αναμενόμενο κίνδυνο και τις αποδόσεις των επενδυτών (Breen and Gillanders, 2012). Σε κάθε περίπτωση, η θεσμική ποιότητα θεωρείται σημαντικός παράγοντας για την τόνωση της οικονομικής ανάπτυξης μίας χώρας. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Hayat (2019) διερευνά το ρόλο της θεσμικής ποιότητας στην οικονομική ανάπτυξη και πώς αυτός αναπτύσσεται μέσω του διαύλου των άμεσων ξένων επενδύσεων. Το ερευνητικό δείγμα αποτελείται από σύνολο δεδομένων 104 χωρών. Τα ευρήματα αποκαλύπτουν ότι τόσο οι εισροές ΑΞΕ όσο και οι θεσμική ποιότητα οδηγούν σε οικονομική ανάπτυξη. Ωστόσο, η ανάπτυξη που καθοδηγείται από τις ΑΞΕ σημειώνεται μόνο στις χώρες μεσαίου εισοδήματος. Στις χώρες αυτές, διαπιστώνεται επίσης ότι η καλύτερη θεσμική ποιότητα ενισχύει την οικονομική ανάπτυξη υπό την ηγεσία των ΑΞΕ. Από την άλλη πλευρά, στις χώρες με υψηλά εισοδήματα, ότι οι ΑΞΕ επιβραδύνουν την οικονομική ανάπτυξη.

Αναφορικά με τη σχέση μεταξύ της ποιότητας των θεσμών, της παραοικονομίας και της διαφθοράς, οι Dreher et.al. (2009) παρέχουν στοιχεία ότι η βελτίωση της ποιότητας των θεσμικών συνθηκών μειώνει τη σκιώδη οικονομία και προστατεύει τη λειτουργία της αγοράς. Ωστόσο, η ακριβής σχέση μεταξύ διαφθοράς και

θεσμικής ποιότητας είναι διφορούμενη. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, η ισχύς της συσχέτισης μεταξύ διαφθοράς και θεσμικής ποιότητας εξαρτάται από τη σχετική αποτελεσματικότητα της θεσμικής ποιότητας στις σκιώδεις αγορές και τις αγορές διαφθοράς. Ομοίως, εμπειρική μελέτη αναλύει τον αντίκτυπο της πολιτικής διακριτικής ευχέρειας και της διαφθοράς στα ποσοστά επιχειρηματικότητας. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η πολιτική διακριτική ευχέρεια αποθαρρύνει την δημιουργία επίσημων επιχειρήσεων, καθώς οι λιγότεροι περιορισμοί στην ευκαιριακή συμπεριφορά της κυβέρνησης αυξάνει την αβεβαιότητα και τους κινδύνους για την επιχειρηματική δραστηριότητα. Η διαφθορά έχει επίσης αρνητική επίδραση στην τυπική επιχειρηματικότητα, αυξάνοντας το κόστος των διαδικασιών που απαιτούνται για τη δημιουργία και τη διαχείριση μίας εταιρείας χωρίς καμία διαβεβαίωση ότι το άλλο μέρος θα εκπληρώσει τη συμφωνία (υψηλός κίνδυνος αντισυμβαλλομένου). Όσον αφορά την άτυπη επιχειρηματικότητα, τα αποτελέσματα συναινούν ότι ο αρνητικός αντίκτυπος της διαφθοράς ισχύει και για τις μη επίσημες επιχειρήσεις (Jimenez et.al., 2017).

Κεφάλαιο 4: Ερευνητική Μεθοδολογία

4.1 Ερευνητικό σχέδιο

Η εφαρμοζόμενη μεθοδολογία προβλέπει ποσοτική ανάλυση δευτερογενών δεδομένων, τα οποία αφορούν στη θεσμική ποιότητα, στο εισόδημα των εργαζομένων ως ποσοστό του ΑΕΠ και στο εισόδημα κατόχων κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ. Στόχος της μεθοδολογικής προσέγγισης είναι να διαπιστωθεί, αφενός, εάν η θεσμική ποιότητα είναι σημαντικός παράγοντας πρόβλεψης του εισοδήματος των εργαζομένων ως ποσοστό του ΑΕΠ και, αφετέρου, εάν η θεσμική ποιότητα είναι θετικός ή αρνητικός παράγοντας πρόβλεψης. Η χρονική περίοδος που εξετάζεται είναι από το 2002 έως το 2017.

4.2 Ερευνητικό δείγμα

Το ερευνητικό δείγμα βασίζεται στη μελέτη του Κυπριώτ (2014), ο οποίος χρησιμοποιεί διαφορετικές ομάδες χωρών με βάση το μέσο κατά κεφαλήν ΑΕΠ, το ποσοστό αλφαριθμητισμού και το προσδόκιμο ζωής για κάθε ομάδα. Στην παρούσα μελέτη, το κριτήριο κατάταξης είναι το μέσο κατά κεφαλήν ΑΕΠ και η θεσμική ποιότητα. Ως εκ τούτου, το ερευνητικό δείγμα αποτελείται από 48 χώρες, οι οποίες κατατάσσονται σε τρεις ομάδες ως ακολούθως (Πίνακας 3):

- Η Ομάδα 1 περιλαμβάνει χώρες με μέσο χαμηλό εισόδημα και χαμηλή θεσμική ποιότητα (13 χώρες).
- Η Ομάδα 2 περιλαμβάνει αναπτυσσόμενες χώρες με καλές συνθήκες διαβίωσης, πολιτική σταθερότητα, και καλή θεσμική ποιότητα (18 χώρες)
- Η Ομάδα 3 περιλαμβάνει αναπτυσσόμενες χώρες με πολύ καλές συνθήκες διαβίωσης, πολιτική σταθερότητα, και ισχυρή θεσμική ποιότητα (17 χώρες).

Πίνακας 3 - Ομάδες χωρών δείγματος

Ομάδα 1	Ομάδα 2	Ομάδα 3
N = 13	N= 18	N= 17
Βουλγαρία	Γαλλία	Αυστραλία
Βραζιλία	Ελλάδα	Αυστρία
Ινδία	Εσθονία	Βέλγιο
Ινδονησία	Ισπανία	Γερμανία
Κίνα	Ισραήλ	Δανία
Κίνα Μακάο	Ιταλία	Ελβετία
Κίνα Χονγκ Κονγκ	Κόστα Ρίκα	Ηνωμένο Βασίλειο
Κολομβία	Λετονία	ΗΠΑ
Κροατία	Λιθουανία	Ιαπωνία
Μεξικό	Νότιος Αφρική	Ιρλανδία
Περου	Νότιος Κορέα	Ισλανδία
Ρουμανία	Ουγγαρία	Καναδάς
Ρωσία	Πολωνία	Ολλανδία
Βουλγαρία	Πορτογαλία	Νέα Ζηλανδία
Βραζιλία	Σλοβακία	Νορβηγία
Ινδία	Σλοβενία	Σουηδία
	Τσεχία	Φιλανδία
	Χιλή	

4.3 Συλλογή και επεξεργασία δεδομένων

Τα δεδομένα συλλέγονται από τη βάση δεδομένων της Παγκόσμιας Τράπεζας (The Worldwide Governance Indicators, WGI)⁴, από όπου εξάγονται τα δεδομένα που αφορούν στη θεσμική ποιότητα (rule of law index) και το αρχείο δεδομένων Penn World Table των Feenstra et.al. (2015) από όπου εξάγονται τα δεδομένα που αφορούν στο μερίδιο εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ ΑΕΠ (labor share of GDP). Τέλος, τα δεδομένα που αφορούν στο κατά κεφαλή ΑΕΠ (GDP per capita) συλλέγονται από τη βάση δεδομένων του ΟΟΣΑ.⁵

Η επεξεργασία των δεδομένων γίνεται με το στατιστικό πρόγραμμα Stata μετά τη μετατροπή τους σε dataset. Ως εκ τούτου, εφαρμόζεται το γραμμικό μικτό μοντέλο παλινδρόμησης (mixed linear model) με εξαρτημένη μεταβλητή το μερίδιο εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ (labor share of GDP) και ανεξάρτητες μεταβλητές τη θεσμική ποιότητα (rule of law index) και το κατά κεφαλή ΑΕΠ (GDP per capita).

⁴ Worldwide Governance Indicators (WGI) project <http://info.worldbank.org/governance/wgi/>

⁵ Level of GDP per capita & productivity
https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PDB_LV

4.4 Γραμμικό μικτό μοντέλο παλινδρόμησης

Το γραμμικό μικτό μοντέλο είναι μια επέκταση του απλού γραμμικού μοντέλου παλινδρόμησης, το οποίο επιτρέπει τόσο τα σταθερά όσο και τα τυχαία αποτελέσματα να χρησιμοποιούνται ιδιαίτερα όταν δεν υπάρχει ανεξαρτησία στα δεδομένα, όπως προκύπτει από μία ιεραρχική δομή. Ως εκ τούτου, ο πυρήνας των μικτών μοντέλων είναι ότι ενσωματώνουν σταθερά και τυχαία αποτελέσματα. Για παράδειγμα, μπορεί να υποθέσουμε ότι υπάρχει κάποια πραγματική γραμμική παλινδρόμηση στον πληθυσμό β , και παίρνουμε κάποια εκτίμηση του, $\hat{\beta}$. Αντίθετα, τα τυχαία αποτελέσματα είναι παράμετροι που είναι οι ίδιες τυχαίες μεταβλητές. Για παράδειγμα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο πληθυσμός β κατανέμεται ως τυχαία κανονική μεταβλητή με διάμεσο μ και τυπική απόκλιση σ , ή σε μορφή εξίσωσης:

$$\beta \sim \mathcal{N}(\mu, \sigma)$$

όπως στη γραμμική παλινδρόμηση, όπου υποθέτουμε ότι τα δεδομένα είναι τυχαίες μεταβλητές, αλλά οι παράμετροι είναι σταθερά αποτελέσματα (UCLA, 2020).

$$y = X\beta + Zu + \varepsilon$$

Στην παραπάνω εξίσωση, το y είναι ένα διάνυσμα στήλης $N \times 1$, η μεταβλητή αποτελέσματος, το X είναι ένας πίνακας $N \times p$ των μεταβλητών πρόβλεψης, το β είναι ένα διάνυσμα στήλης $p \times 1$ των συντελεστών παλινδρόμησης σταθερών αποτελεσμάτων, το Z είναι ο πίνακας $N \times q$ για τα τυχαία αποτελέσματα και τις ομάδες, και το ε είναι ο φορέας τυχαίων επιδράσεων. Επομένως:

$$\underbrace{y}_{N \times 1} = \underbrace{X}_{N \times p} \underbrace{\beta}_{p \times 1} + \underbrace{Z}_{N \times q} \underbrace{u}_{q \times 1} + \underbrace{\varepsilon}_{N \times 1}$$

Κεφάλαιο 5: Ανάλυση και Συζήτηση Αποτελεσμάτων

5.1 Συνολικά αποτελέσματα για τις τρεις ομάδες χωρών

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 4, ο συνολικός αριθμός των παρατηρήσεων και για τις τρεις ομάδες χωρών είναι 768. Αναφορικά με τη στατιστική σημαντικότητα για επίπεδο εμπιστοσύνης 95%, η πιθανότητα prob είναι μεγαλύτερη από το chi-square και ίση με $0,000 < 0,05$. Επιπλέον, και οι δύο ανεξάρτητες μεταβλητές GDP per capita και Rule of law είναι στατιστικά σημαντικές αφού $p = 0,000 < 0,05$. Το μοντέλο θεωρείται αποτελεσματικό αφού το μέτρο Log likelihood = 231,96577 είναι σημαντικά υψηλό.

Το τυπικό σφάλμα (standard error) είναι 0,000022 για την ανεξάρτητη μεταβλητή GDP per capita και 0,0000326 για την ανεξάρτητη μεταβλητή Rule of law. Αυτό σημαίνει ότι η κατά προσέγγιση τυπική απόκλιση της μεταβλητής GDP per capita από τον διάμεσο του πληθυσμού είναι 0,0022% και της μεταβλητής Rule of law είναι 0,0033%.

Τέλος, διαπιστώνεται ότι μία μεταβολή στην ανεξάρτητη μεταβλητή GDP per capita επιφέρει μεταβολή 0,0005617 στην εξαρτημένη μεταβλητή labor share of GDP, ενώ μία μεταβολή στην ανεξάρτητη μεταβλητή Rule of law επιφέρει μεταβολή 0,0011071 στην εξαρτημένη μεταβλητή labor share of GDP.

Πίνακας 4 - Συνολικά αποτελέσματα για τις ομάδες χωρών

```
. mixed labsh GDP_per_capita2 Ruleoflaw2, noconstant
Mixed-effects ML regression          Number of obs   =       768
                                     Wald chi2(2)     =    6627.86
Log likelihood = 231.96577           Prob > chi2     =     0.0000
-----+-----
      labsh |      Coef.   Std. Err.      z    P>|z|   [95% Conf. Interval]
-----+-----
GDP_per_capita2 |   .0005617   .000022    25.52  0.000   .0005186   .0006048
Ruleoflaw2 |   .0011071   .0000326   33.91  0.000   .0010431   .0011711
-----+-----
Random-effects Parameters |   Estimate   Std. Err.      [95% Conf. Interval]
-----+-----
var Residual) |   .0320021   .0016331     .0289561   .0353684
-----+-----
```


5.2 Αποτελέσματα χωρών Ομάδας 1

Στον Πίνακα 5 αποτυπώνονται τα αποτελέσματα των χωρών που ανήκουν στην Ομάδα 1. Το σύνολο των παρατηρήσεων είναι 208. Αναφορικά με τη στατιστική σημαντικότητα για επίπεδο εμπιστοσύνης 95%, η πιθανότητα prob > chi2 είναι μεγαλύτερη από το χ^2 και ίση με $0,000 < 0,05$. Επιπλέον, και οι δύο ανεξάρτητες μεταβλητές GDP per capita και Rule of law είναι στατιστικά σημαντικές αφού $p = 0,000 < 0,05$. Το μοντέλο θεωρείται αποτελεσματικό αφού το μέτρο Log likelihood = 15,735813 είναι υψηλό.

Το τυπικό σφάλμα (standard error) είναι 0,0000425 για την ανεξάρτητη μεταβλητή GDP per capita και 0,0001155 για την ανεξάρτητη μεταβλητή Rule of law. Αυτό σημαίνει ότι η κατά προσέγγιση τυπική απόκλιση της μεταβλητής GDP per capita από τον διάμεσο του πληθυσμού είναι 0,0043% και της μεταβλητής Rule of law είναι 0,012%.

Τέλος, διαπιστώνεται ότι μία μεταβολή στην ανεξάρτητη μεταβλητή GDP per capita επιφέρει μεταβολή 0,000766 στην εξαρτημένη μεταβλητή labor share of GDP, ενώ μία μεταβολή στην ανεξάρτητη μεταβλητή Rule of law επιφέρει μεταβολή 0,0004985 στην εξαρτημένη μεταβλητή labor share of GDP.

Πίνακας 5 - Αποτελέσματα των χωρών που ανήκουν στην Ομάδα 1

```

. by CATEGORY, sort: mixed labsh GDP_per_capita2 Ruleoflaw2, noconstant
-----
-> CATEGORY = 1
Mixed-effects ML regression              Number of obs   =       208
                                         Wald chi2(2)    =       849.29
Log likelihood = 15.735813              Prob > chi2     =       0.0000
-----
      labsh |      Coef.   Std. Err.      z    P>|z|   [95% Conf. Interval]
-----+-----
GDP_per_capita2 |   .000766   .0000425    18.02  0.000   .0006827   .0008493
Ruleoflaw2 |   .0004985   .0001155     4.32  0.000   .0002722   .0007248
-----+-----
Random-effects Parameters |   Estimate   Std. Err.      [95% Conf. Interval]
-----+-----
var (Residual) |   .0503285   .0049351     .0415286   .0609932
-----

```

5.3 Αποτελέσματα χωρών Ομάδας 2

Στον Πίνακα 6 αποτυπώνονται τα αποτελέσματα των χωρών που ανήκουν στην Ομάδα 2. Το σύνολο των παρατηρήσεων είναι 288. Αναφορικά με τη στατιστική σημαντικότητα για επίπεδο εμπιστοσύνης 95%, η πιθανότητα prob > chi2 είναι μεγαλύτερη από το χι-σκουαρέ και ίση με $0,000 < 0,05$. Επιπλέον, και οι δύο ανεξάρτητες μεταβλητές GDP per capita και Rule of law είναι στατιστικά σημαντικές αφού $p = 0,000 < 0,05$. Το μοντέλο θεωρείται αποτελεσματικό αφού το μέτρο Log likelihood = 221,30463 είναι σημαντικά υψηλό.

Το τυπικό σφάλμα (standard error) είναι 0,0000282 για την ανεξάρτητη μεταβλητή GDP per capita και 0,0000495 για την ανεξάρτητη μεταβλητή Rule of law. Αυτό σημαίνει ότι η κατά προσέγγιση τυπική απόκλιση της μεταβλητής GDP per capita από τον διάμεσο του πληθυσμού είναι 0,0028% και της μεταβλητής Rule of law είναι 0,0050%.

Τέλος, διαπιστώνεται ότι μία μεταβολή στην ανεξάρτητη μεταβλητή GDP per capita επιφέρει μεταβολή 0,0003513 στην εξαρτημένη μεταβλητή labor share of GDP, ενώ μία μεταβολή στην ανεξάρτητη μεταβλητή Rule of law επιφέρει μεταβολή 0,001651 στην εξαρτημένη μεταβλητή labor share of GDP.

Πίνακας 6 - Αποτελέσματα των χωρών που ανήκουν στην Ομάδα 2

-> CATEGORY = 2

Mixed-effects ML regression		Number of obs	=	288		
Log likelihood = 221.30463		Wald chi2(2)	=	6872.99		
		Prob > chi2	=	0.0000		
-----						
labsh	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
-----+						
GDP_per_capita2	.0003513	.0000282	12.48	0.000	.0002961	.0004065
Ruleoflaw2	.001651	.0000495	33.36	0.000	.001554	.001748

Random-effects Parameters		Estimate	Std. Err.	[95% Conf. Interval]		
-----+						
var (Residual)		.0125917	.0010493	.0106943	.0148258	

5.4 Αποτελέσματα χωρών Ομάδας 3

Στον Πίνακα 7 αποτυπώνονται τα αποτελέσματα των χωρών που ανήκουν στην Ομάδα 2. Το σύνολο των παρατηρήσεων είναι 272. Αναφορικά με τη στατιστική σημαντικότητα για επίπεδο εμπιστοσύνης 95%, η πιθανότητα prob > chi-square είναι μεγαλύτερη από το χ^2 και ίση με $0,000 < 0,05$. Επιπλέον, και οι δύο ανεξάρτητες μεταβλητές GDP per capita και Rule of law είναι στατιστικά σημαντικές αφού $p = 0,000 < 0,05$. Το μοντέλο θεωρείται αποτελεσματικό αφού το μέτρο Log likelihood = 132,63659 είναι σημαντικά υψηλό.

Το τυπικό σφάλμα (standard error) είναι 0,0000444 για την ανεξάρτητη μεταβλητή GDP per capita και 0,0000415 για την ανεξάρτητη μεταβλητή Rule of law. Αυτό σημαίνει ότι η κατά προσέγγιση τυπική απόκλιση της μεταβλητής GDP per capita από τον διάμεσο του πληθυσμού είναι 0,0044% και της μεταβλητής Rule of law είναι 0,0042%.

Τέλος, διαπιστώνεται ότι μία μεταβολή στην ανεξάρτητη μεταβλητή GDP per capita επιφέρει μεταβολή 0,0002459 στην εξαρτημένη μεταβλητή labor share of GDP, ενώ μία μεταβολή στην ανεξάρτητη μεταβλητή Rule of law επιφέρει μεταβολή 0,0012865 στην εξαρτημένη μεταβλητή labor share of GDP.

Πίνακας 7 - Αποτελέσματα των χωρών που ανήκουν στην Ομάδα 3

```

-> CATEGORY = 3
Mixed-effects ML regression              Number of obs   =       272
                                         Wald chi2(2)    =    3953.90
Log likelihood = 132.63659              Prob > chi2     =     0.0000
-----+-----
      labsh |      Coef.   Std. Err.      z    P>|z|   [95% Conf. Interval]
-----+-----
GDP_per_capita2 |   .0002459   .0000444    5.54   0.000   .0001589   .0003328
Ruleoflaw2 |   .0012865   .0000415   31.02   0.000   .0012053   .0013678
-----+-----
Random-effects Parameters |   Estimate   Std. Err.      [95% Conf. Interval]
-----+-----
var (Residual) |   .0220786   .0018932     .018663   .0261193
-----+-----

```

5.5 Σχολιασμός ευρημάτων

Από τα αποτελέσματα του γραμμικού μικτού μοντέλου παλινδρόμησης προκύπτει ότι είτε σε επίπεδο συνολικής προσέγγισης είτε σε επίπεδο προσέγγισης κατά ομάδα χωρών, οι ανεξάρτητες μεταβλητές GDP per capita και Rule of law είναι στατιστικά σημαντικές.

Ωστόσο, φαίνεται ότι η επίδραση της θεσμικής ποιότητας είναι μεγαλύτερη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, εκτός από τις χώρες της Ομάδας 1. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 8 σε όλες τις περιπτώσεις, η επίδραση της θεσμικής ποιότητας στο εισόδημα των εργαζομένων ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι μεγαλύτερη της αντίστοιχης επίδρασης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (0,0011071 έναντι 0,0005617 στο σύνολο των χωρών του δείγματος, 0,0016510 έναντι 0,0003513 στις χώρες της Ομάδας 2, και 0,0012865 έναντι 0,0002459 στις χώρες της Ομάδας 3). Αντιθέτως, στις χώρες της Ομάδας 1, η επίδραση της θεσμικής ποιότητας στο εισόδημα των εργαζομένων ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι μικρότερη της αντίστοιχης επίδρασης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (0,0004985 έναντι 0,0007660).

Πίνακας 8 – Σύγκριση επιπτώσεων μεταβολών ανεξάρτητων μεταβολών στην εξαρτημένη μεταβλητή

	Σύνολο δείγματος	Ομάδα 1	Ομάδα 2	Ομάδα 3
GDP per capita	0,0005617	0,0007660	0,0003513	0,0002459
Rule of law	0,0011071	0,0004985	0,0016510	0,0012865

Τα ευρήματα είναι συνεπή προς τη βιβλιογραφία. Οι χώρες με χαμηλότερη θεσμική ποιότητα τείνουν να έχουν σκιώδη οικονομία και υψηλότερη φοροδιαφυγή. Η σημασία παραγόντων όπως η φορολογική επιβάρυνση, το ύψος των δημόσιων δαπανών, ή η επιβολή σχετικών ρυθμίσεων είναι μεγάλη, αλλά θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν και οι υποκειμενικές αντιλήψεις, προσδοκίες, στάσεις και κίνητρα που σχετίζονται με την αντιληπτή θεσμική ποιότητα. Η παραβίαση των κοινωνικών κανόνων συνδέεται με υψηλότερο κόστος της ενεργού δραστηριότητας στον άτυπο τομέα. Ομοίως, οι καλύτεροι θεσμοί παρέχουν ισχυρότερα κίνητρα ώστε οι πολίτες και οι επιχειρήσεις να συμπεριφέρονται νόμιμα. Η ηθική συμπεριφορά αυξάνει το κόστος των

παράνομων δραστηριοτήτων λόγω της μεγαλύτερης θεσμικής λογοδοσίας (Torgler and Schneider, 2009).

Εμπειρική έρευνα μελετά την φορολογική συμμόρφωση εξετάζοντας την αλληλεπίδραση των φορολογουμένων και των φορολογικών αρχών στο πλαίσιο μίας ευρύτερης «ψυχολογικής» σύμβασης, η οποία διέπεται από τους υφιστάμενους θεσμούς. Τα εμπειρικά δεδομένα αφορούν 26 ελβετικά καντόνια και τα ευρήματα δείχνουν ότι όσο πιο αναπτυγμένα είναι τα δικαιώματα πολιτικής συμμετοχής, τόσο πιο σημαντική είναι αυτή η σύμβαση, και τόσο υψηλότερη το φορολογικό ηθικό. Επομένως, οι διαφορές στη μεταχείριση των φορολογουμένων από τις φορολογικές αρχές μπορούν να εξηγήσουν και τις διαφορές στα δικαιώματα πολιτικής συμμετοχής των πολιτών (Feld and Frey, 2002). Οι Alm et.al. (2004) υπογραμμίζουν ότι το μέγεθος της σκιώδους οικονομίας μπορεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο, αν και ατελές, μέτρο της έκτασης της φοροδιαφυγής, λόγω της αρνητικής συσχέτισης μεταξύ του μεγέθους της παραοικονομίας και του φορολογικού ηθικού, η οποία αποκαλύπτει σε ποιο βαθμό οι ενέργειες των ατόμων σχετίζονται με τη στάση τους σχετικά με την καταβολή φόρων.

Ο άτυπος τομέας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο όχι μόνο στις χώρες μετάβασης, αλλά και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η απασχόληση στον άτυπο τομέα φαίνεται να αποτελεί πηγή εισοδήματος για πολλούς ανθρώπους. Οι Tanzi and Zee (2000) επισημαίνουν ότι είναι ρεαλιστικό να υποτεθεί ότι οι άτυπες δραστηριότητες είναι πιο σημαντικές στις αναπτυσσόμενες απ' ό,τι στις ανεπτυγμένες χώρες. Αυτό συμβαίνει διότι η έλλειψη ισχυρών θεσμών οδηγεί σε χαμηλότερα επίπεδα απαλλαγής για το εισόδημα και τους φόρους προστιθέμενης αξίας, χαμηλότερους φόρους κοινωνικής ασφάλισης, και υψηλότερα εμπόδια για την έναρξη επίσημης οικονομικής δραστηριότητας σε σχέση με τις αναπτυγμένες χώρες.

Σε χώρες όπου η διαφθορά είναι συστημική και ο κρατικός προϋπολογισμός χαρακτηρίζεται από έλλειψη διαφάνειας, η υποχρέωση καταβολής φόρων δεν μπορεί να θεωρηθεί ως κανόνας. Η θεσμική αστάθεια και η έλλειψη διαφάνειας και κράτους δικαίου υπονομεύουν την θέληση των απογοητευμένων πολιτών να δραστηριοποιούνται στην επίσημη οικονομία. Επιπλέον, όταν υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός διεφθαρμένων κρατικών λειτουργών, οι πολίτες αισθάνονται εξαπατημένοι καθώς βλέπουν ότι η διαφθορά είναι διαδεδομένη, η φορολογική

τους επιβάρυνση δεν δαπανάται σωστά και δεν προστατεύονται από τους κανόνες του δικαίου. Αυτό αυξάνει το κίνητρο για άτυπες δραστηριότητες. Επιπλέον, η διεφθαρμένη γραφειοκρατία δεν θα εκχωρήσει υπηρεσίες στους πιο αποτελεσματικούς παραγωγούς, αλλά σε εκείνους που προσφέρουν τις μεγαλύτερες δωροδοκίες. Έτσι, η διαφθορά μειώνει την αποτελεσματικότητα της κατανομής και προκαλεί καθυστερήσεις στις συναλλαγές με στόχο τις πρόσθετες πληρωμές (Jain, 2001).

Όλα τα παραπάνω επιβεβαιώνουν ότι η θεσμική ποιότητα συνδέεται με το μερίδιο εργασίας στο ΑΕΠ καθώς όσο χαμηλότερη είναι η θεσμική ποιότητα τόσο μεγαλύτερη είναι η παραοικονομία, η οποία λειτουργεί σε βάρος της επίσημης απασχόλησης. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση του μεριδίου εργασίας ως ποσοστού του ΑΕΠ.

Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα

6.1 Γενικά συμπεράσματα

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να διερευνηθεί εάν οι χώρες με καλύτερη θεσμική ποιότητα κατανέμουν μεγαλύτερο ή μικρότερο ποσοστό του ΑΕΠ στην εργασία. Επιμέρους στόχοι της διπλωματικής ήταν να διερευνηθούν οι κυριότεροι λόγοι μείωσης του εισοδήματος των εργαζομένων ως ποσοστό του ΑΕΠ τις τελευταίες δεκαετίες και η σχέση της θεσμικής ποιότητας με το μερίδιο εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσον η θεσμική ποιότητα επηρεάζει το μερίδιο εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ, εφαρμόστηκε ποσοτική ανάλυση δευτερογενών δεδομένων, τα οποία μετατράπηκαν σε dataset για την εφαρμογή του γραμμικού μικτού μοντέλου παλινδρόμησης (mixed linear model).

Τα ευρήματα οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η θεσμική ποιότητα είναι ένας θετικός και σημαντικός παράγοντας πρόβλεψης του μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ. Όπως διαπιστώθηκε, στις χώρες της Ομάδας 1, δηλαδή σε οικονομίες που χαρακτηρίζονται από μέσο χαμηλό εισόδημα και χαμηλή θεσμική ποιότητα, το μερίδιο εργασίας στο ΑΕΠ τείνει να μειώνεται λόγω της χαμηλής θεσμικής, η οποία επιδεινώνει την παραοικονομία, λειτουργώντας σε βάρος της επίσημης απασχόλησης. Τα αποτελέσματα του γραμμικού μικτού μοντέλου παλινδρόμησης δείχνουν ότι ενώ στο σύνολο του δείγματος και στις χώρες των Ομάδων 2 και 3, δηλαδή των αναπτυσσόμενων χωρών με καλές ή πολύ καλές συνθήκες διαβίωσης, πολιτική σταθερότητα, και καλή ή ισχυρή θεσμική ποιότητα, η επίδραση της θεσμικής ποιότητας στο μερίδιο εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι μεγαλύτερη της αντίστοιχης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Αντιθέτως, τα αποτελέσματα είναι αντίστροφα για τις χώρες της Ομάδας 1, όπου η επίδραση κατά κεφαλήν ΑΕΠ στο μερίδιο εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι μεγαλύτερη της αντίστοιχης της θεσμικής ποιότητας.

Σύμφωνα με την βιβλιογραφική ανασκόπηση οι βασικότεροι λόγοι που το μερίδιο της εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ τείνει να μειώνεται τις τελευταίες δεκαετίες είναι η παγκοσμιοποίηση και η υιοθέτηση της τεχνολογίας που έχει οδηγήσει στην

αυτοματοποίηση, μειώνοντας τα ποσοστά απασχόλησης. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι η κατανομή των εταιρικών κερδών είναι άνιση καθώς το κορυφαίο 10% των επιχειρήσεων καταγράφει το 80% του συνολικού οικονομικού κέρδους. Τέλος, σημαντικό ρόλο στη μείωση του μεριδίου της εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι η φθορά των θεσμών της αγοράς εργασίας, και συνεπώς το επίπεδο της θεσμικής ποιότητας.

6.2 Περιορισμοί έρευνας

Ο βασικός περιορισμός της έρευνας είναι ότι τα ευρήματα αφορούν στο συγκεκριμένο ερευνητικό δείγμα και δεν μπορούν να γενικευθούν ή να εφαρμοσθούν σε ένα άλλο ερευνητικό δείγμα. Επιπλέον, το γραμμικό μικτό μοντέλο παλινδρόμησης έλαβε υπόψιν συγκεκριμένες μεταβλητές, των οποίων η επεξεργασία έγινε μέσω της μετατροπής τους σε dataset. Ενδεχομένως, η επιλογή περισσότερων μεταβλητών για τις ίδιες χώρες ή για άλλα σύνολο χωρών να μπορούσε να παράγει αξιόπιστα αποτελέσματα και με την εφαρμογή του απλού μοντέλου γραμμικής παλινδρόμησης (simple linear regression).

6.3 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Είναι γεγονός ότι η αυτοματοποίηση, αλλά και οι επιπτώσεις της πρόσφατης πανδημίας COVID-19 έχουν μεταβάλλει σημαντικά τον τρόπο εργασίας, αλλά και τον βαθμό απασχόλησης καθώς και τα εισοδήματα των εργαζομένων. Ενδεχομένως, να είχε ενδιαφέρον να εξεταστεί η σχέση της θεσμικής ποιότητας με τις δημοσιονομικές πολιτικές που έχουν εφαρμοστεί από τις περισσότερες χώρες για την αντιμετώπιση της πανδημίας COVID-19 και εάν η θεσμική ποιότητα επηρεάζει το μερίδιο εργασίας ή κεφαλαίου στο ΑΕΠ ως αποτέλεσμα των πολιτικών αυτών.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Κετσετζοπούλου, Μ. (2019) Οικονομική ανισότητα, φτώχεια και επίπεδο διαβίωσης στα χρόνια της κρίσης στην Ελλάδα, τη Βουλγαρία και την Ευρωπαϊκή Ένωση, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ)
- Παρασκευόπουλος, Χ.Ι., (2010) 'Διαφθορά, ανισότητα και εμπιστοσύνη: Φαύλοι κύκλοι, ενάρετοι κύκλοι και δημόσια πολιτική', *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, Τομ. 26, pp.111-131.

Ξενόγλωσση

- Acemoglu, D. and Restrepo, P., (2018) 'The race between man and machine: Implications of technology for growth, factor shares, and employment', *American Economic Review*, Vol. 108, No. 6, pp.1488-1542.
- Acemoglu, D., Johnson, S. and Robinson, J.A., (2004) 'Institutions as a fundamental cause of long-run growth', *NBER Working Paper No. 10481*.
- Acemoglu, D., (2003) 'Labor-and capital-augmenting technical change', *NBER Working Paper 7544*.
- Acemoglu, D., Johnson, S. and Robinson, J.A., (2001) 'The colonial origins of comparative development: An empirical investigation', *NBER Working Paper No 7771*.
- Acemoglu, D., (1995) 'Reward structures and the allocation of talent', *European Economic Review*, Vol. 39, No. 1, pp.17-33.
- Adams-Kane, J. and Lim, J.J., (2014) *Institutional quality mediates the effect of human capital on economic performance*. The World Bank.
- Alesina, A. and Perotti, R., (1996) 'Income distribution, political instability, and investment', *NBER Working Paper No. 4486*.
- Alexiou, C., Tsaliki, P. and Osman, H.R., (2014) 'Institutional quality and economic growth: Empirical evidence from the Sudanese economy', *Economic Annals*, Vol. 59, No. 203, pp.119-137.
- Alfaro, L., Kalemli-Ozcan, S. and Volosovych, V., (2007) Capital flows in a globalized world: The role of policies and institutions. In *Capital controls and capital flows in emerging economies: Policies, practices, and consequences* (pp. 19-72). University of Chicago Press.
- Alm, J., Martinez-Vazquez, J. and Schneider, F., (2004) 'Sizing' the Problem of the Hard-to-Tax', *Contributions to Economic Analysis*, Vol. 268, pp.11-75.
- Alonso, J.A. and Garcimartín, C., (2013) 'The determinants of institutional quality. More on the debate', *Journal of International Development*, Vol. 25, No. 2, pp.206-226.
- Alvaredo, F., Atkinson, A.B., Piketty, T. and Saez, E., (2013), 'The top 1 percent in international and historical perspective', *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 27, No. 3, pp.3-20.

- Anand, S. and Segal, P., (2008) 'What do we know about global income inequality?', *Journal of Economic Literature*, Vol. 46, No. 1, pp.57-94.
- Antras, P., (2004) 'Is the US aggregate production function Cobb-Douglas? New estimates of the elasticity of substitution', *The BE Journal of Macroeconomics*, Vol. 4, No. 1, pp. 1-34.
- Aron, J., (2000) 'Growth and institutions: a review of the evidence', *The World Bank Research Observer*, Vol. 15, No. 1, pp.99-135.
- Atkinson, A.B. and Søjgaard, J.E., (2013). 'The long-run history of income inequality in Denmark: Top incomes from 1870 to 2010', EPRU Working Paper Series, No. 2013-01
- Atkinson, A.B., (2005) Is rising income inequality inevitable? A critique of the transatlantic consensus. In *WIDER Perspectives on global development* (pp. 49-73). Palgrave Macmillan, London.
- Auer, P., (2006) *Offshoring and the Internationalization of Employment: A challenge for a fair globalization?* International Labour Organization.
- Autor, D. and Salomons, A., (2018) 'Is automation labor-displacing? Productivity growth, employment, and the labor share', *National Bureau of Economic Research*, No. w24871.
- Batuo, M., Mlambo, K. and Asongu, S., (2018) 'Linkages between financial development, financial instability, financial liberalisation and economic growth in Africa', *Research in International Business and Finance*, Vol. 45, pp.168-179.
- Bengtsson, E., Rubolino, E. and Waldenström, D., (2020) 'What determines the capital share over the long run of history', *CESifo Working Paper*, No. 8281.
- Bengtsson, E. and Waldenström, D., (2018) 'Capital shares and income inequality: Evidence from the long run', *The Journal of Economic History*, Vol. 78, No. 3, pp.712-743.
- Bengtsson, E. and Waldenström, D., (2015) 'Capital shares and income inequality - Evidence from the long run', *IZA Discussion Paper* No. 9581.
- Besley, T. and Coate, S., (2003) 'Centralized versus decentralized provision of local public goods: a political economy approach', *NBER*, Working Paper 7084.
- Breen, M. and Gillanders, R., (2012) 'Corruption, institutions and regulation', *Economics of Governance*, Vol. 13, No. 3, pp.263-285.
- Broner, F.A. and Ventura, J., (2010) 'Rethinking the effects of financial liberalization', *National Bureau of Economic Research*, No. w16640.
- Bruinshoofd, A., (2016) *Institutional quality and economic performance*. Rabobank Research Economic Report, Utrecht.
- Calvo, G.A., Leiderman, L. and Reinhart, C.M., (1993) 'Capital inflows and real exchange rate appreciation in Latin America: the role of external factors', *Staff Papers*, Vol.40, No. 1, pp.108-151.
- Caminada, K., Goudswaard, K., Wang, C. and Wang, J., (2019) 'Income inequality and fiscal redistribution in 31 countries after the crisis', *Comparative Economic Studies*, Vol. 61, No. 1, pp.119-148.

- Chong, A. and Calderon, C., (2000) 'Causality and feedback between institutional measures and economic growth' *Economics & Politics*, Vol. 12, No. 1, pp.69-81.
- Collier, P. and Gunning, J.W., (1999) 'Why has Africa grown slowly?' *Journal of economic perspectives*, Vol. 13, No. 3, pp.3-22.
- Dreher, A., Kotsogiannis, C. and McCorrison, S., (2009) 'How do institutions affect corruption and the shadow economy?', Exeter, Economics Department Discussion Papers Series, Paper number 05/05.
- Edison, H.J., Klein, M.W., Ricci, L.A. and Sløk, T., (2004) 'Capital account liberalization and economic performance: survey and synthesis', *IMF Staff Papers*, Vol. 51, No. 2, pp.220-256.
- Edwards, S., (1984). *The order of liberalization of the external sector in developing countries*. Princeton, NJ: International Finance Section, Department of Economics, Princeton University.
- Engerman, S.L. and Sokoloff, K.L., (2005) 'Institutional and non-institutional explanations of economic differences', *NBER*, Working Paper 9989.
- Eurostat (2018) *Living conditions in Europe*, European Union.
- Feenstra, R.C., Inklaar, R. and Timmer, M.P. (2015) 'The Next Generation of the Penn World Table', *American Economic Review*, Vol. 105, No. 10, pp. 3150-3182.
- Feld, L.P. and Frey, B.S., (2002) 'Trust breeds trust: How taxpayers are treated', *Economics of governance*, Vol. 3, No. 2, pp.87-99.
- Feldman, R.A. and Kumar, M.S., (1995) 'Emerging equity markets: growth, benefits, and policy concerns', *The World Bank Research Observer*, Vol.10, No. 2, pp.181-200.
- Francisco, A., Fernández, N. and Claramunt, C., (2017) 'Effects of Unconventional Monetary Policy on Income and Wealth Distribution: Evidence from the United States and Eurozone', *Panoeconomicus*, Vol.66, No. 5, pp. 535-558.
- Goel, R.K. and Saunoris, J.W., (2017) 'Forms of government decentralization and institutional quality: evidence from a large sample of nations', In *Central and Local Government Relations in Asia*. Edward Elgar Publishing.
- Gordon, R.H. and Slemrod, J.B., (1998), 'Are "Real" Responses to Taxes Simply Income Shifting Between Corporate and Personal Tax Bases?', *NBER Working Paper 6576*.
- Grandes, M. and Reisen, H., (2003) 'Exchange Rate Regimes and Macroeconomic Performance: Revisiting Three Major Latin-American Experiences. In *Seminar on Management of Volatility, Financial Liberalization and Growth in Emerging Economies* (pp. 24-25).
- Greif, A., (2006) 'Family structure, institutions, and growth: the origins and implications of western corporations', *American economic review*, Vol. 96, No. 2, pp.308-312.
- Grilli, V. and Milesi-Ferretti, G.M., (1995) 'Economic effects and structural determinants of capital controls', *Staff Papers*, Vol. 42, No. 3, pp.517-551.

- Guerello, C., (2018) 'Conventional and unconventional monetary policy vs. household's income distribution: An empirical analysis for the Euro Area', *Journal of International Money and Finance*, Vol. 85, pp.187-214.
- Hall, R.E. and Jones, C.I., (1999) 'Why do some countries produce so much more output per worker than others?' *NBER*, Working Paper 6564.
- Hayat, A., (2019) 'Foreign direct investments, institutional quality, and economic growth', *MPRA Paper No. 91213*.
- Hémous, D. and Olsen, M., (2014) 'The rise of the machines: Automation, horizontal innovation and income inequality', *CEPR Discussion Papers*, No 10244.
- Henry, P.B., (2003) 'Capital-account liberalization, the cost of capital, and economic growth', *American Economic Review*, Vol. 93, No. 2, pp.91-96.
- Hosney, S.H., (2016) '*Factors influencing female labor force participation in Egypt and Germany: A comparative study*', SOEP papers on Multidisciplinary Panel Data Research, No. 826.
- Islam, R., Montenegro, C.E. and Islam, R., (2002) *What determines the quality of institutions?* The World Bank.
- Jain, A.K., (2001) 'Corruption: A review', *Journal of economic surveys*, Vol. 15, No 1, pp.71-121.
- Jimenez, A., Puche-Regaliza, J.C., Jiménez-Eguizábal, J.A. and Alon, I., (2017) 'Political discretion and corruption: the impact of institutional quality on formal and informal entrepreneurship', *European Journal of International Management*, Vol. 11, No. 3, pp.280-300.
- Johnson, T., de Dios, E. and Martin, A.L., (2010) 'Governance and institutional quality and the links with economic growth and income inequality: With special reference to developing Asia', *Asian Development Bank Economics Working Paper Series*, No. 193.
- Josifidis, K., Supić, N. and Beker-Pucar, E., (2017) 'Institutional quality and income inequality in the advanced countries', *Panoeconomicus*, Vol. 64, No. 2, pp.169-188.
- Karabarbounis, L. and Neiman, B., (2014) 'The global decline of the labor share', *The Quarterly journal of economics*, Vol. 129, No. 1, pp.61-103.
- Karunaratne, N.D., (2010) 'The sustainability of Australia's current account deficits—A reappraisal after the global financial crisis', *Journal of Policy Modeling*, Vol. 32, No. 1, pp.81-97.
- Kaufmann, D. and Bellver, A., (2005) 'Transparenting transparency: Initial empirics and policy applications', *MPRA Paper No. 8188*.
- Klein, M.W. and Olivei, G.P., (2008) 'Capital account liberalization, financial depth, and economic growth', *Journal of international money and finance*, Vol. 27, No. 6, pp.861-875.
- Klein, M.W., (2005) 'Capital account liberalization, institutional quality and economic growth', *NBER*, Working Paper 11112.
- Knack, S. and Keefer, P., (1995) 'Institutions and economic performance: cross-country tests using alternative institutional measures', *MPRA*, Paper No. 23118.

- Krasniqi, B.A. and Mustafa, M., (2016) 'Small firm growth in a post-conflict environment: the role of human capital, institutional quality, and managerial capacities', *International Entrepreneurship and Management Journal*, Vol. 12, No. 4, pp.1165-1207.
- Kunčič, A., (2014) 'Institutional quality dataset', *Journal of institutional economics*, Vol. 10, No. 1, pp.135-161.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. and Vishny, R., (1999) 'The quality of government', *NBER*, Working Paper No 6727.
- Lakner, C. and Milanovic, B., (2013) *Global income distribution: from the fall of the Berlin Wall to the Great Recession*. The World Bank.
- Lemos, S., (2004) 'The effect of the minimum wage on prices', *IZA DP No. 1072*.
- Levine, R., (2001) 'International financial liberalization and economic growth', *Review of international Economics*, Vol. 9, No. 4, pp.688-702.
- Lucas, R.E., (1990) 'Why doesn't capital flow from rich to poor countries?', *The American Economic Review*, Vol. 80, No. 2, pp.92-96.
- Manyika, J., Mischke, J., Bughin, J., Woetzel, J., Krishnan, M. and Cudre, S., (2019) 'A new look at the declining labor share of income in the United States', *McKinsey Global Institute Discussion paper*.
- Manyika, J., Ramaswamy, S., Bughin, J., Woetzel, J., Birshan, M. and Nagpal, Z., (2018) 'Superstars': The dynamics of firms, sectors, and cities leading the global economy', *McKinsey Global Institute Discussion Paper*.
- Marinescu, C., (2012) 'Transaction Costs and Institutions' Efficiency: A Critical Approach', *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 71, No. 2, pp.254-276.
- McLean, B. and Shrestha, S., (2002) *International financial liberalisation and economic growth*. Sydney, Australia: Reserve Bank of Australia, Research Discussion Paper 2002-03.
- Milanovic, B., (2016). 'Increasing capital income share and its effect on personal income inequality', LIS Working Paper Series No. 663.
- Milberg, W. and Houston, E., (2005) 'The high road and the low road to international competitiveness: Extending the neo-Schumpeterian trade model beyond technology', *International Review of Applied Economics*, Vol. 19, No. 2, pp.137-162.
- Modugu, P.K., Eragbhe, E. and Izedonmi, F., (2012) 'Government accountability and voluntary tax compliance in Nigeria', *Research Journal of Finance and Accounting*, Vol. 3, No. 5, pp.69-76.
- Moore, M. and Rakner, L., (2002) 'Introduction: The new politics of taxation and accountability in developing countries', *IDS Bulletin*, Vol. 33, No. 3, pp.1-9.
- Murphy, K.M., Shleifer, A. and Vishny, R.W., (1991) 'The allocation of talent: Implications for growth', *NBER*, Working Paper No. 3530.
- North, D.C., (1991) 'Institutions', *Journal of economic perspectives*, Vol. 5, No. 1, pp.97-112.

- Ojeka, S., Adegboye, A., Adegboye, K., Umukoro, O., Dahunsi, O. and Ozordi, E., (2019) 'Corruption perception, institutional quality and performance of listed companies in Nigeria', *Heliyon*, Vol. 5, No. 10, pp. 1-10
- Piketty, T., (2015) 'About capital in the twenty-first century'. *American Economic Review*, Vol. 105, No. 5, pp.48-53.
- Piketty, T., Saez, E. and Stantcheva, S., (2014) 'Optimal taxation of top labor incomes: A tale of three elasticities', *American economic journal: economic policy*, Vol. 6, No. 1, pp.230-71.
- Piketty, T. and Saez, E., (2013) 'Top incomes and the great recession: Recent evolutions and policy implications', *IMF economic review*, Vol. 61, No. 3, pp.456-478.
- Piketty, T., (2003) 'Income inequality in France, 1901–1998', *Journal of political economy*, Vol. 111, No. 5, pp.1004-1042.
- Pistor, K., Raiser, M. and Gelfer, S., (2000) 'Law and finance in transition economies', *Economics of transition*, Vol. 8, No. 2, pp.325-368.
- Popescu, I., (2012) 'Institutional quality: criteria, determinants and benefits', *Advances in Economics, Risk Management, Political and Law Science*, pp. 36-40.
- Prasad, E.S. and Rajan, R.G., (2008) 'A pragmatic approach to capital account liberalization', *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 22, No. 3, pp.149-72.
- Prasad, E.S., Rajan, R.G. and Subramanian, A., (2007) 'Foreign capital and economic growth', *National Bureau of Economic Research*, No. w13619.
- Quinn, D.P. and Toyoda, A.M., (2008) 'Does capital account liberalization lead to growth?', *The Review of Financial Studies*, Vol. 21, No. 3, pp.1403-1449.
- Rigobon, R. and Rodrik, D., (2005) 'Rule of law, democracy, openness, and income: Estimating the interrelationships', *Economics of transition*, Vol. 13, No. 3, pp.533-564.
- Rodrik, D. and Subramanian, A., (2003) 'The primacy of institutions', *Finance and Development*, Vol. 40., No. 2, pp.31-34.
- Rognlie, M., (2016) 'Deciphering the fall and rise in the net capital share: accumulation or scarcity?', *Brookings papers on economic activity*, Vol. 2015, No. 1, pp.1-69.
- Saez, E. and Veall, M.R., (2005) 'The evolution of high incomes in Northern America: lessons from Canadian evidence', *American economic review*, Vol. 95, No. 3, pp.831-849.
- Saez, E., (2004) 'Reported incomes and marginal tax rates, 1960-2000: evidence and policy implications', *Tax policy and the economy*, Vol. 18, pp.117-173.
- Saggi, K., (2002) 'Trade, foreign direct investment, and international technology transfer: A survey', *The World Bank Research Observer*, Vol. 17, No. 2, pp.191-235.
- Samarina, A. and Nguyen, A.D., (2019) 'Does monetary policy affect income inequality in the euro area?'
- Singh, B.P. and Pradhan, K.C., (2020) 'Institutional quality and economic performance in South Asia', *Journal of Public Affairs*, pp.1-13.

- Singh, A., (1997) 'Financial liberalisation, stock markets and economic development', *The Economic Journal*, Vol. 107, No 442, pp.771-782.
- Stanford, J., (2018) 'The declining labour share in Australia: Definition, measurement, and international comparisons', *Journal of Australian Political Economy*, No. 81, pp.11-32.
- Stiglitz, J.E., (2000) 'Capital market liberalization, economic growth, and instability', *World development*, Vol. 28, No. 6, pp.1075-1086.
- Tanzi, V. and Zee, H.H., (2000) 'Tax policy for emerging markets: developing countries', *National tax journal*, pp.299-322.
- Torgler, B. and Schneider, F., (2009) 'The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy', *Journal of Economic Psychology*, Vol. 30, No. 2, pp.228-245.
- Treisman, D., (2007) 'What have we learned about the causes of corruption from ten years of cross-national empirical research?', *Annu. Rev. Polit. Sci.*, Vol. 10, pp.211-244.
- Treisman, D., (2000) 'The causes of corruption: a cross-national study', *Journal of public economics*, Vol. 76, No. 3, pp.399-457.
- Valeriani, E. and Peluso, S., (2011) 'The impact of institutional quality on economic growth and development: An empirical study', *Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology*, Vol. 1, No. 6, pp.1-25.

Διαδικτυακές πηγές

- Eurostat (2020) *Investment share of GDP by institutional sectors*. Διαθέσιμο: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_11/default/table?lang=en [πρόσβαση 1 Δεκ. 2020].
- Fischer, S. (1997) *Seminar Asia and the IMF*. Διαθέσιμο: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp091997> [πρόσβαση 18 Νοε. 2020].
- The Global Economy (2020) *Greece Capital investment, percent of GDP*. Διαθέσιμο: https://www.theglobaleconomy.com/Greece/capital_investment/#:~:text=Greece%3A%20Capital%20investment%20as%20percent,from%202019%20is%2012.54%20percent. [πρόσβαση 1 Δεκ. 2020].
- UCLA (2020) *Introduction to linear mixed models*. Διαθέσιμο: <https://stats.idre.ucla.edu/other/mult-pkg/introduction-to-linear-mixed-models/> [πρόσβαση 5 Ιαν. 2021].
- World Bank (2020) *Households and NPISHs final consumption expenditure (% of GDP)*. Διαθέσιμο: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.PRVT.ZS?end=2019&locations=EU&start=1995> [πρόσβαση 18 Νοε. 2020].
- Net investment in nonfinancial assets (% of GDP)*. Διαθέσιμο: <https://data.worldbank.org/indicator/GC.NFN.TOTL.GD.ZS?end=2016&locations=EU&start=1993> [πρόσβαση 18 Νοε. 2020].

